

Finnes: Allt för få jobb

*– hur 2000-talet leder till ökad polarisering
i sysselsättning och arbetslöshet*

Innehåll

Förord	8
1. Flera kriser har gett avtryck på arbetsmarknaden	10
1.1 Det finns problem som måste mötas	13
2. Den svenska modellen som utgångspunkt	15
2.1 Ett komparativt perspektiv på samhällsmodeller	15
2.2 Några specifika drag i svenska modellen	18
Starkt humankapital	20
Arbetslinje för både kvinnor och män	20
Kollektivt delad risk i trygghetsförsäkringarna	21
Starka institutioner på arbetsmarknaden	22
Främja positiv strukturomvandling	22
Aktiv och stark stat	23

© Landsorganisationen i Sverige 2013

Omslagsfoto: Lars Forsstedt

Grafisk form: LO

Original: MacGunnar – Information & Media

Tryck: LO-Tryckeriet, Stockholm 2013

ISBN 978-91-566-2833-7

LO 13.01 500

3. På väg att etablera sig	25
3.1 Tonåringar är i ett annat skede i livet än unga vuxna	25
3.1.1 Tonåringar är i liten grad i arbetskraften eftersom de går i gymnasiet	28
3.1.2 Att tonåringar utbildar sig är avgörande för goda etableringsförutsättningar	30
3.2 Unga vuxna är på väg att etablera sig	31
3.2.1 Etableringen är senarelagd för många, men inte alla	31
3.2.2 Att sakna gymnasieutbildning lika (o-)vanligt 2010 som 1990	32
3.2.3 Unga vuxnas arbetskraftsdeltagande påverkas av högre studier	34
3.2.4 Gymnasieutbildades sysselsättningsgrad är jämnast och högst	38
3.2.6 Unga vuxnas arbetslöshet påverkas i högre grad än vuxnas av konjunkturläge	42
3.3 Allvarliga etableringsproblem finns bland inaktiva	47
3.3.1 Inaktivitet drivs främst av bristfällig utbildning	47
3.3.2 Inaktiva är både arbetslösa och utanför arbetskraften	48
3.3.3 Långtidsarbetslöshet drabbar framför allt den som saknar gymnasieutbildning	52
3.4 Bristande efterfrågan på arbetskraft och bristfällig utbildning bakom etableringsproblem	53
3.4.1 Ungas etableringsproblem beror inte på anställningsskydd	53
3.4.2 Ungas etableringsproblem beror inte på för höga löner	55
3.4.3 Bristfällig utbildning leder till etableringssvårigheter	57
3.5 Sammanfattning	59
Unga vuxnas etablering påverkas negativt av allmänt hög arbetslöshet	59
Etableringsproblem finns främst bland inaktiva med bristfällig utbildning	60
1 av 10 unga vuxna saknar gymnasieutbildning och många studerar vidare	60
Unga vuxna med gymnasieutbildning klarar sig förhållandevis bra	61
Tonåringar har rätt till en gymnasieutbildning av god kvalitet	61

4. Mitt i (arbets-)livet	63
4.1 Fler och högre utbildningsnivå i åldern 25 till 54 år	64
4.1.1 Invandring ger viktig befolkningstillväxt	64
4.1.2 Allt högre utbildningsnivå i befolkningen	66
4.2 Under 2000-talet både minskar och växer skillnader i arbetsmarknadsanknytning	67
4.2.1 Arbetskraftsdeltagandet utvecklas i olika takt för kvinnor och män	67
4.2.2 Tydliga klass- och könsmönster för både inrikes och utrikes födda	69
4.2.3 Delvis olika skäl för kvinnor och män att stå utanför arbetskraften	70
4.2.4 Sysselsättningen dras isär utifrån kön och utbildning under 2000-talet	71
4.2.5 Trendmässig sysselsättningsökning bland utrikes födda med gymnasie- eller längre utbildning	73
4.2.6 Sysselsättningsmönstren återspeglas i arbetslösheten	77
4.2.7 Arbetslöshetsläget för utrikes födda har inte försämrats relativt, men är allvarligare än för inrikes födda	80
4.2.8 Arbetslöshetstidens längd påverkas av högre arbetslöshetsnivå	82
4.3 Kön, utbildning och födelseregion har tillsammans betydelse för arbetsmarknadsanknytning	84
4.3.1 Könsskillnader på arbetsmarknaden består och förstärks i vissa fall	85
4.3.2 Män tar inte tillräckligt stort ansvar för omsorg och obetalt arbete	88
4.3.3 Utbildningsbrister riskerar att urholka positiv struktururomvandling	90
4.3.4 Att ha invandrat innebär vanligen en konkurrensnackdel	91
4.3.5 Arbetsmarknadsdiskriminering försvårar etablering	93
4.4 Sammanfattning	94
Arbetsmarknaden fungerar bäst för 25 till 54-åringar	94
Allt fler har gymnasie- och eftergymnasial utbildning	95
Stillastående och urholkad arbetslinje för kvinnor	95
20 procent i åldern 25 till 54 år är utrikes födda	96

Under 2000-talet förbättras läget för utrikes födda med minst gymnasieutbildning	96
5. I arbetslivets senare skede	97
5.1 Fler i åldrarna 55 till 64 år på arbetsmarknaden	98
5.1.1 Fler har gymnasial och eftergymnasial utbildning	98
5.1.2 I åldern 55 till 59 år faller bara förgymnasialt utbildade kvinnors sysselsättning under 2000-talet	99
5.1.3 I åldern 60 till 64 ökar sysselsättningsgraden under 2000-talet	101
5.1.4 Könsskillnader ökar med arbetade timmar	103
5.1.5 I det långa perspektivet ökar kvinnors sysselsättning i åldersgruppen 55 till 64 år	104
5.1.7 Arbetslösheten är generellt sett låg i åldrarna 55 till 64 år	105
5.1.8 Men arbetslöshetstiderna är långa	109
5.2 Arbetskraftsdeltagande med stora skillnader	110
5.2.1 Högt arbetskraftsdeltagande i ett jämförande perspektiv	110
5.2.2 Utanför arbetskraften: i hög grad en fråga om kön och utbildning	112
5.3 Vad påverkar att lämna arbetskraften före 65?	116
5.3.1 Genomsnittlig ålder för utträde från arbetsmarknaden är 63 år	116
5.3.2 Hälsa och arbetsmiljö har stor betydelse för ett långt arbetsliv	118
5.3.3 Utträde från arbetsmarknaden via långtids-sjukskrivning och förtidspension minskar kraftigt	119
5.3.4 Ohälsa är relaterad till klass och kön och är vanligaste skälet för att inte vara i arbetskraften	120
5.3.5 Det behövs generella förbättringar av arbetsmiljön för att fler ska kunna arbeta längre	122
5.3.6 Utbreda negativa attityder till äldre arbetskraft	123
5.3.7 I konjunkturnedgångar kan tidiga utträden öka till följd av pensionslösningar	125
5.4 Sammanfattning	127
Högre utbildningsnivå också i åldrarna 55 till 64 år	127

Under 2000-talet ökar arbetskraftsdeltagandet	127
Arbetsrelaterad ohälsa finns främst i åldrarna 60 till 64 år	128
Utbredda negativa attityder till äldre i arbetslivet	129
Sysselsättningsutvecklingen för kvinnor 55 till 59 år sticker ut	129
Anställningsskyddet är viktigt för att behålla äldre i arbetskraften	130
6. Flera men avgränsade utmaningar för arbetsmarknaden	131
6.1 Utbildningsnivå är avgörande för etablering	133
6.1.1 Avsaknad av gymnasieutbildning är ett allvarligt hinder för etablering	133
6.1.2 Unga vuxna med gymnasieutbildning har inte generellt fått svårare att etablera sig	133
6.1.3 Utrikes födda med eftergymnasial och gymnasial utbildning har inte generellt fått svårare att etablera sig	135
6.1.4 Höj den lägsta utbildningsnivån genom förebyggande och rustande insatser	136
6.2 Arbetsmarknadsetablering försvåras av att börja om i det nya landet	137
6.3 Kvinnornas arbetslinje behöver stärkas	138
6.3.1 Arbetslinjen har försvagats för kvinnor	138
6.3.2 Alla kvinnor ska ha rätt till en bra arbetslinje	138
6.4 Alla håller inte ett helt arbetsliv	139
6.5 Låt den svenska modellen visa vägen	140
Referenser	142
Bilaga 1. Närmare om arbetskraftsundersökningen och statistiken	149
Utredningsprojektets databeställning	151
Bilaga 2. Arbetslöshetens olika ansikten	153
Friktionsarbetslöshet beror på att det tar en viss tid att finna och börja nytt jobb	155
Strukturarbetslöshet beror främst på bristfälliga kvalifikationer för befintliga lediga jobb	155

Efterfrågearbetslöshet beror främst på för få jobb	156
Olika lösningar krävs för att pressa tillbaka arbetslösheten	157
Bilaga 3. Vilka är 65-plussarna på arbetsmarknaden?	159

Förord

NÄR DEN GLOBALA finanskrisen med stor dramatik drog in över svensk arbetsmarknad hösten 2008 varnade många för lika allvarliga konsekvenser för sysselsättning och arbetslöshet som 1990-talskrisen medförde. Finanskrisen blev dock inte riktigt lika dramatisk som befarat, även om sysselsättningen föll och arbetslösheten steg påtagligt. Det globala ekonomiska läget, inklusive situationen i Europa, är samtidigt fortfarande osäkert. Mycket tyder på att arbetslösheten kommer att ligga kvar på höga nivåer under överskådlig framtid.

Mot bakgrund av finanskrisen beslutade LOs representantskap våren 2010, på initiativ av LOs dåvarande ordförande Wanja Lundby-Wedin och chefsekonom Lena Westerlund, att tillsätta ett förbundsgemensamt utredningsprojekt med namnet *Arbetsmarknaden efter krisen*. Centralt för projektet är frågor om hur Sverige ska nå tillbaka till full sysselsättning med små inkomstskillnader med utgångspunkt i den svenska modellen och dess långsiktiga hållbarhet.

Inom ramen för projektet kommer ett antal delrapporter att analysera utvecklingen på arbetsmarknaden för att synliggöra kritiska punkter för den svenska modellen. En del av projektet är också skrivarkampanjen *Berätta om ditt arbete* som genomförs tillsammans med ABF och Föreningen Arbetarskrivare. Projektet avslutas våren 2013 genom en slutrapport som på djupet synar de utmaningar som svensk arbetsmarknad och den svenska modellen står inför.

I denna rapport ligger fokus på en bred och djup kartläggning av arbetsmarknaden i frågor som arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet. Rapporten är skriven av Ulrika Vedin, LO, Torbjörn Dalin, GS och Thomas Carlén, LO.

Arbetet i projektet bedrivs genom en grupp sammansatt av ekonomer, ombudsmän och utredare i LO-förbunden och på LO. Projektledare är Thomas Carlén och Ulrika Vedin, LO, och gruppen består/har bestått av:

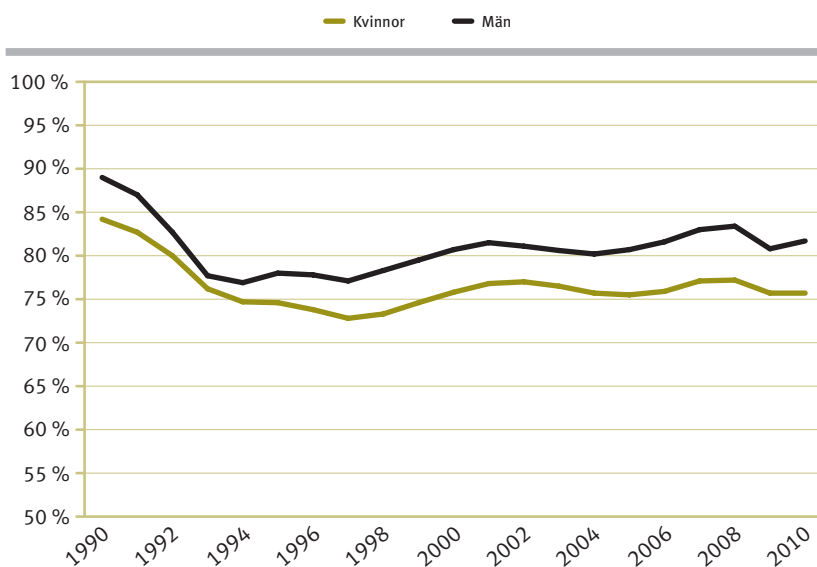
- *Byggnads*; Sven Ljung
- *Facket för Skogs-, Trä och Grafisk bransch, GS*; Torbjörn Dalin
- *Handels*; Linnéa Björnstam (från projektets start till sommaren 2011), Anton Strömbäck (från sommaren 2011) och Josefine Boman (från våren 2012)
- *IF Metall*; Erica Sjölander
- *Kommunal*; Anna Spånt Enbuske (från projektets start till sommarn 2012), Anita Lundberg (från hösten 2012) och Ulrika Lorentzi (från hösten 2012),
- *SEKO*, Annika Ödebrink och Kristoffer Arvidsson Thonäng (från våren 2012)
- *Transport*; Markus Pettersson (från projektets start till hösten 2011) och Mattias Schulstad (från hösten 2011)
- *LO*; Tobias Gerdås, Thomas Hagnefur och Sofie Rehnström

1. Flera kriser har gett avtryck på arbetsmarknaden

MELLAN 1990 OCH 2010 har Sverige drabbats av flera arbetsmarknadskriser. Den första och största krisen var 1990-talskrisen, som till stor del var inhemskt präglad. En bankkris mot bakgrund av en avreglerad kreditmarknad följdes av en kraftig nedgång i industrin och i den privata sek-

Diagram 1.1¹ Sysselsättningsgradens utveckling 1990–2010

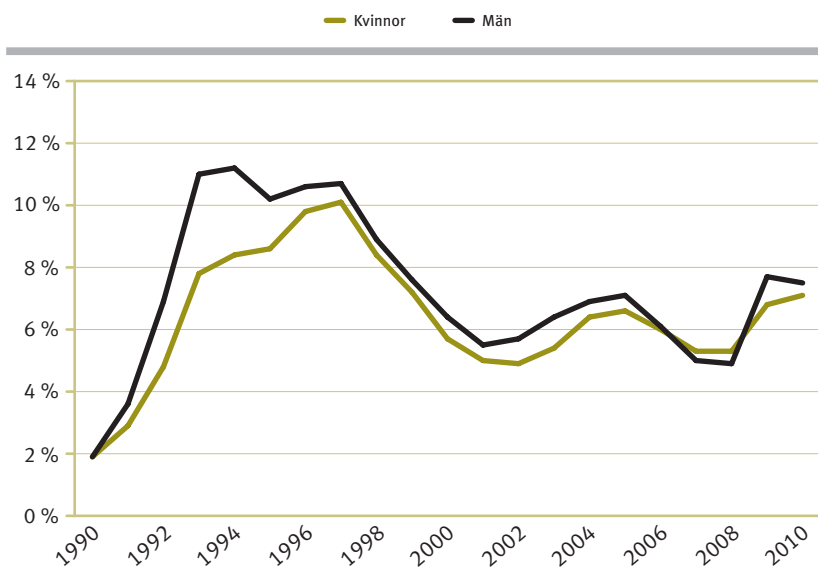
Andel (%). Kvinnor och män, 20–64 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning

1 Utgångspunkt tas i åldersgruppen 20 till 64 år. Tonåringarna, det vill säga 15 till 19-åringarna, är i hög grad utanför arbetskraften på grund av studier på grund- och gymnasieskolenivå. I åldern 65 till 74 år är en klar majoritet av befolkningen pensionärer. Att inkludera båda tonåringar och äldre än 65 år blir därför missvisande vad gäller att kartlägga och analysera hur arbetsmarknaden fungerar och utvecklas.

Diagram 1.2 Arbetslöshetens utveckling 1990–2010 Andel (%), inklusive heltidsstuderande som söker och kan ta arbete. Kvinnor och män, 20–64 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning

torn i stort. Detta följdes senare av stora neddragningar i den offentliga sektorn. Sysselsättningen sjönk och arbetslösheten steg.

Först mot slutet av 1990-talet förbättrades arbetsmarknadsläget. Att det tog tid berodde på att hela ekonomin drabbades av krisen, om än i olika skeden. Först drabbades tillverkningsindustrin, och därefter bygg-, handels- och transportsektorn. När sysselsättningen i dessa sektorer började stabiliseras och även öka något, motverkades detta av neddragningarna inom bland annat hälso- och sjukvård (Lundborg 2000; Öhman 2011). Dessa skeenden återspeglas i kvinnors och män något olika sysselsättnings- och arbetslöshetsmönster under 1990-talskrisen.

När arbetsmarknaden omkring 1997–1998 hade återhämtat sig efter 1990-talskrisen var sysselsättningen fortfarande lägre och arbetslösheten högre. Den så kallade IT-bubblan eller IT-kraschen precis i början av

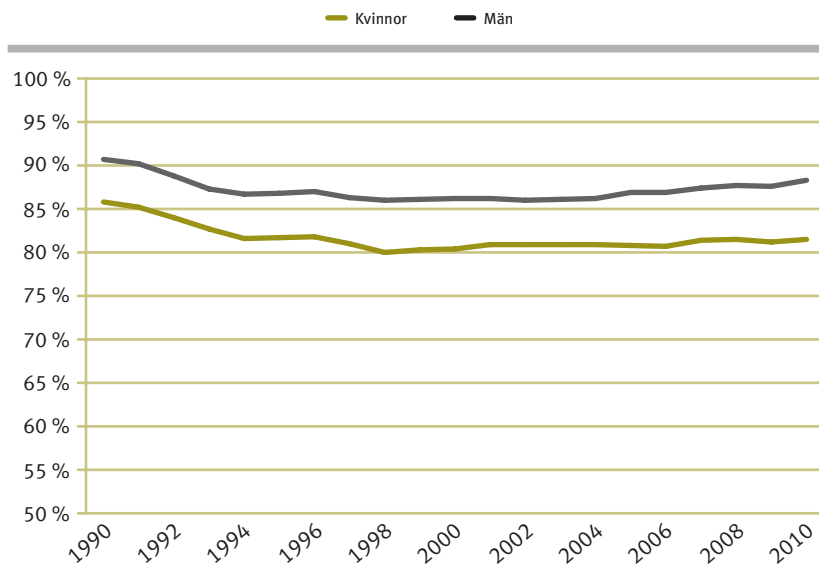
2000-talet gav 2003 till 2005 utslag i form av ökande arbetslöshet i Sverige. Sysselsättningsgraden minskade, om än inte så mycket.

Finanskrisen påverkade arbetsmarknaden under 2008–2009. Den var framför allt en internationell finansiell kris och en av de grundläggande orsakerna bakom den var den stora kreditexpansionen på den amerikanska bostadsmarknaden. För Sveriges del steg varselsiffrorna snabbt under hösten 2008. Krismedvetandet var starkt och många befarade att Sverige stod inför en liknande arbetsmarknadskris som på 1990-talet (Öhman 2011). Många av varslen verkställdes dock aldrig, men trots det steg arbetslösheten kraftigt, redan under 2008. Sysselsättningsnedgången blev däremot inte lika dramatisk.

Arbetskraftsdeltagandet, som omfattar både sysselsättning och arbetslöshet, är betydligt mer stabilt över tid. Från 2004–2005 har arbetskraftsdeltagandet ökat något bland män. Motsvarande har inte skett bland kvinnor.

Diagram 1.3 Arbetskraftsdeltagandets utveckling 1990–2010

Andel (%). Kvinnor och män, 20–64 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Erfarenheterna från 1990-talet visar att det i många avseenden är en ny arbetsmarknad som växer fram efter en djup. Ekonomiska kriser kan få allvarliga och långvariga negativa effekter på arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet. En viktig förklaring till det är att konjunkturedgångar ofta sammanfaller med och påskyndar strukturomvandling. Det gör att matchningen mellan arbetskraftens utbildning och kompetens och arbetsgivarnas efterfrågan försämras. Strukturproblemet togs också med in i finanskrisen. Finanskrisen har efter 2010 snarast övergått till en allvarlig skuldcrisis i Europa. Under hösten 2012 ökar varslen igen.

1.1 Det finns problem som måste mötas

Svensk arbetsmarknad fungerar på många sätt väl. I jämförelse med många länder är nivån på sysselsättningen hög. Under 2000-talet har dock en mer polariserad arbetsmarknad vuxit fram i spåren av en allmänt högre arbetslöshetsnivå. Trygga anställningsvillkor såväl som sysselsättning och arbetslöshet fördelas ojämnt i befolkningen.

Utmaningarna för arbetsmarknaden är flera. Den demografiska utveckling som innebär att de äldre blir fler, ska mötas. Detsamma gäller en förhållandevis stor generationsväxling på arbetsmarknaden. Det är avgörande att arbetskraften i arbetsför ålder tas tillvara på ett bra sätt. En farhåga är att vi kommer att stå med tilltagande kompetens- och arbetskraftsbrist parallellt med att en växande grupp arbetslösa inte ges förutsättningar att kunna ta de jobb som växer fram.

Det råder en bred samsyn inom svensk politik och bland arbetsmarknadens parter att full sysselsättning är ett centralt mål. Vad som räknas som full sysselsättning och hur vägen dit ser ut råder det däremot delade meningar om.² Skiljelinjen går snarast vid hur full sysselsättning ska uppnås; med kraftigt ökande inkomstskillnader eller inte. Det finns flera vägar att gå och de har alla sina utmaningar och konsekvenser.

Det finns ett antal frågor som vi behöver ha fördjupad kunskap om när det gäller arbetskraftens sammansättning och utveckling, sysselsätt-

---

² Vi definierar full sysselsättning som det läge när alla som kan och vill arbeta också har ett arbete. Då är arbetslösheten låg. Full sysselsättning kan dock råda både vid låg och hög sysselsättningsgrad. Därför är full sysselsättning inte en tillräcklig målsättning. Sysselsättningen måste också vara hög och jämnt fördelad bland kvinnor och män.

ning och arbetslöshet, för att bedöma de utmaningar som svensk arbetsmarknad står inför. Diagram 1.1 till 1.3 ger en övergripande bild av arbetsmarknadens utveckling. Den bilden ska tas vidare och fördjupas. Hur har arbetskraftsdeltagande-, sysselsättnings- och arbetslöshetsmönster sett ut 1990 till 2010 för kvinnor och män i olika grupper?

Rapporten syftar till att ge en sammanhållen och fördjupad kunskapsbild av svensk arbetsmarknad genom att kartlägga och diskutera ett antal frågor som berör sysselsättning och arbetslöshet utifrån de strukturförändringar som kan skönjas framför allt under 2000-talet. Detta framför allt i tre perspektiv och med utgångspunkt i den svenska modellen (*kapitel 2*):

I *kapitel 3* fördjupas bilden av unga vuxnas arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet. I *kapitel 4* följs den stora åldersgruppen 25 till 54 år. Här görs också en särskild fördjupning om födelseregionens betydelse för arbetsmarknadsförankring. I *kapitel 5* tittar vi närmare på 55 till 64-åringarna.³ Genomgående är utgångspunkten specialbeställd statistik från SCB (AKU) uppdelat på utbildningsnivå och kön.⁴ Statistiken beskrivs närmare i bilaga 1.

Denna rapport är den andra i en serie rapporter från det förbundsgemensamma LO-projektet *Arbetsmarknaden efter krisen* och ska också ge ingångar till kommande rapporter, som handlar om utbildnings- och omställningsfrågor.

---

3 En kort utblick på åldersgruppen 65 till 74 år görs i bilaga 3.

4 Ett perspektiv som kommer att fördjupas under 2013 är hur arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet utvecklas för personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga. SCB samlar in nya uppgifter om detta under hösten 2012. Dessa kommer att finnas tillgängliga (tidigast) i mars 2013.

2. Den svenska modellen som utgångspunkt

EN AV VÅRA CENTRALA utgångspunkter är att den svenska modellen har fungerat väl i flera avseenden, inte minst när det gäller att nå hög samsättning, relativt små inkomstskillnader och därmed högre grad av jämlikhet, också i form av jämställdhet mellan kvinnor och män, jämfört med många andra samhällsmodeller.

Det innebär dock inte att vi anser att dagens svenska modell är felfri eller att den fungerar tillfredsställande. Tvärtom är vårt syfte att närma oss frågan om hur den svenska modellen bör utvecklas för framtiden. I denna rapport går vi dock inte längre än att vi översiktligt sätter den svenska modellen i ett sammanhang och pekar på det som vi ser som de jämförelsevis mest unika dragen.

2.1 Ett komparativt perspektiv på samhällsmodeller

Det är vanligt att dela in länder i fyra olika typer av samhällsmodeller (välfärdsstater).⁵ Med ett jämförande perspektiv räknas den svenska modellen till den *nordiska*, som ibland också benämns den skandinaviska eller socialdemokratiska. Övriga länder som tillhör det nordiska klustret är just Danmark, Norge, Finland och Island.

Till övriga tre samhällsmodeller räknas den *konservativa/kontinentala*, den (*marknads-*)*liberala/anglosaxiska* respektive den *sydeuropeiska/familjecentrerade*. Exempel på den senare modellen är länder som Grekland, Italien, Portugal och Spanien. Till konservativa modeller räknas bland annat Belgien, Frankrike, Holland, Tyskland och Österrike medan Australien, Kanada, Nya Zeeland, Storbritannien och USA betecknas som liberala samhällsmodeller (se bland annat Esping-Andersen 1990; Esser 2005; Hemerijck 2002; Korkman 2010).⁶

---

5 Forskningen om välfärdsstater tar framför allt fasta på länder som skulle kunna benämnas som utvecklade demokratier, eller industrialiserade länder i Väst. Vad gäller Europa, har forskningen framför allt inriktats på de så kallade gamla EU-länderna. Enligt Korkman (2010) rör sig de nya EU-länderna snarast i riktning mot den liberala välfärdsstaten.

6 Ibland ses de sydeuropeiska länderna som en del av den konservativa (kontinentala) välfärdsstaten, ibland som en del av den liberala (anglosaxiska).

Hur ekonomisk tillväxt och gemensamma resurser fördelas varierar med ideologiska utgångspunkter och vilka maktresurser olika grupper i samhället har till förfogande.⁷ Varje välfärdsstat har utvecklats mot bakgrund av sin syn på jämlikhet, social rättvisa, solidaritet och kvinnors och familjens roll (jmf exempelvis Korpi 1981; Esping-Andersen 1990 & 2009; Hemerijck 2002; Duvander & Ferrarini 2010; Korkman 2010). Det gör att det mellan idealtypiska välfärdsstater finns stora skillnader ifråga om bland annat:

- *Trygghetsförsäkringar som sjuk-, föräldra- och arbetslöshetsförsäkringar, samt pensionssystem*: hur riskspridning, finansiering och ersättningsnivåer ser ut och hur medborgarna får tillgång till dem.
- *Välfärdstjänster*: om de i första hand tillhandahålls genom en professioniserad offentlig sektor, den privata marknaden eller informellt av (den utökade) familjen.
  - Hur välfärdstjänsterna tillhandahålls och vilka tjänster som ses som samhällseliga åtaganden hänger nära samman med familjepolitikens utformning; om den understödjer en-försörjarfamiljen eller försörjar-/vårdarfamiljen, där kvinnor och män gör båda, eller varken eller (se mer om detta nedan).
- *Välfärdens finansiering*: om den främst sker via skatter, arbetsgivaravgifter och/eller egenavgifter.
- *Styrning, organisering och genomförande*: om det, utöver statliga myndigheter och institutioner, är kommuner, arbetsmarknadens parter och/eller privata aktörer som ansvarar för att leverera välfärdstjänster eller administrera trygghetssystem.
- *Arbetsmarknadens institutioner*: anställningsskydd, förhållandet mellan arbetsmarknadslagstiftning och kollektivavtal, förhandlingsmodeller, partsrelationer och facklig organisering.

Den liberala modellen styrs i hög grad av marknadsprinciper. Välfärdstjänsterna är, utöver sjukvård och utbildning, begränsade och behovsprovade och riktas vanligen till speciella grupper (främst fattiga). Ersättningar från trygghetsförsäkringar är låga. Arbetsmarknaden karak-

---

⁷ Enligt Korpi (1981) är det framför allt vilka maktresurser som löntagarna, i förhållande till arbetsgivarna, förvärvar och besitter genom facklig och politisk mobilisering som avgör hur produktivitetstillväxt och välstånd fördelas. Fackföreningar och politiska partier är, för löntagarna, strategiskt viktiga maktresurser.

täriseras av svag anställningstrygghet och aktiv arbetsmarknadspolitik är traditionellt begränsad. Den fackliga organiseringen är jämförelsevis låg och fackföreningarna är relativt svaga. Utmärkande är låga och lagstadgade minimilöner, i kombination med begränsade och decentraliserade löneförhandlingar. Kollektivavtalsäckningen är låg och samordnade kollektivavtalsförhandlingar på central nivå finns inte (Hemerijck 2002).

Den nordiska modellen karaktäriseras av att välfärdstjänster, utöver sjukvård och utbildning, är väl utbyggda och att en majoritet av befolkningen omfattas av dem. Ersättningar från trygghetsförsäkringar är höga och den kollektiva riskspridningen stor. Arbetsmarknaden karaktäriseras av måttlig till stark anställningstrygghet och den aktiva arbetsmarknadspolitikerna är väl utbyggd. Den fackliga organiseringen är hög och fackföreningarna är starka. Utmärkande är kollektivavtalsmodellen som innebär en hög kollektivavtalsäckning och branschvisa samordnade förhandlingar om löner och andra arbetsvillkor (Hemerijck 2002).

I den konservativa modellen är välfärdstjänsterna, utöver sjukvård och utbildning, begränsade.⁸ Generellt ger pensionssystemen god ersättning, medan ersättningar från trygghetsförsäkringarna varierar. Trygghetsförsäkringar är vanligen knutna till specifika yrkesgrupper och rätt till ersättning baseras på anställning i yrket. Arbetsmarknaden karaktäriseras av stark anställningstrygghet och viss arbetsmarknadspolitik. Det finns starka sociala partnerskap samt medelstarka fackföreningar. Det gör att lagstadgade minimilöner kan kombineras med företrädesvis sektorsvisa löneförhandlingar med förhållandevis hög täckning (Hemerijck 2002).

Familje- och välfärdspolitikens utformning har stor betydelse för kvinnors arbetskraftsdeltagande. De konservativa och sydeuropeiska modellernas familjepolitik inriktas vanligen på att understödja den så kallade brödförsörjarfamiljen, med en försörjare. Det innebär vanligen att män har betalt arbete (på marknaden). Barn- och äldreomsorg tillhandahålls i hög grad av kvinnor, ofta genom den utökade familjen eller privata marknaden, i kombination med ideellt arbete. Föräldraförsäkring och -ledighet är överlag kort, och består snarast av vårdnadsbidragsliknande ersättningar (Hemerijck 2002; Duvander & Ferrarini 2010).

---

⁸ I Hemerijck (2002) ses den sydeuropeiska modellen som en del av den konservativa, och variationerna bland länderna i detta kluster är därför stora. Det som trots detta anses karaktäristiskt lyfts fram i texten.

I den nordiska modellen där välfärdstjänster som barnomsorg och förskola samt föräldraförsäkring är väl utbyggda och i hög grad finansierade genom skatter har både kvinnor och män jämförelsevis högt arbetskraftsdeltagande. På så sätt understöds tvåförsörjar-/tvåvårdarfamiljen. Ett högt arbetskraftsdeltagande bland medelålders kvinnor nås genom en bra äldreomsorg. I den liberala modellen stöds i princip varken en- eller tvåförsörjarfamiljen. Istället är skatterna lägre och familjer får förlita sig på marknaden eller familjen för omsorg. Kvinnors arbetskraftsdeltagande påverkas av inkomstläge. Kvinnor med höga inkomster kan köpa (dyr, ofta privat) barnomsorg. Det kan inte kvinnor med låga inkomster (Duvander & Ferrarini 2010).

2.2 Några specifika drag i svenska modellen

Det är många som använder begreppet den svenska modellen, och begreppet fylls med olika innehåll beroende på vem som använder det. Det finns heller ingen vedertagen definition och den kan beskrivas på olika sätt. Modeller utvecklas över tid och anpassas kontinuerligt till förändringar i omvärlden. Politiska vägval, målsättningar och kompromisser har stor betydelse samtidigt som institutioner ger stabilitet. Det gör därför att samhällsmodeller är både trögrörliga och dynamiska. Det som präglar dagens samhällsmodeller ger en uppfattning om historiska beslut och vägval. I Sverige har arbetarrörelsen spelat en avgörande roll för den svenska modellens utformning och utveckling under mer än hundra år.

En tidig och central utgångspunkt för den svenska modellens utveckling var att löntagarna behöver sociala resurser, hälsa och utbildning för att kunna delta effektivt i samhället och på arbetsmarknaden. Välfärds politik är därför en förutsättning för ekonomisk effektivitet och individens frihet (Esping-Andersen (1990). På senare år har den nordiska modellens kombination av ambitiös välfärds politik, acceptans av marknadsekonomi, ekonomisk effektivitet och höga jämlikhetsambitioner, visat sig långsiktigt hållbar (jmf exempelvis Sapir 2005; Andersen et al 2007; Korkman 2010).

För att nå målet om full sysselsättning för både kvinnor och män i kombination med jämn inkomstfördelning krävs en väl fungerande svensk modell. Vi anser att det är både möjligt och önskvärt. De konservativa och sydeuropeiska modellernas mål om full sysselsättning gäl-

ler företrädesvis män, och den liberala modellen har inte som uttalad målsättning att nå full sysselsättning i kombination med förhållandevis jämn inkomstfördelning. Det är otillräckliga målsättningar eftersom det riskerar att leda till ökade klyftor mellan löntagargrupper och mellan kvinnor och män.

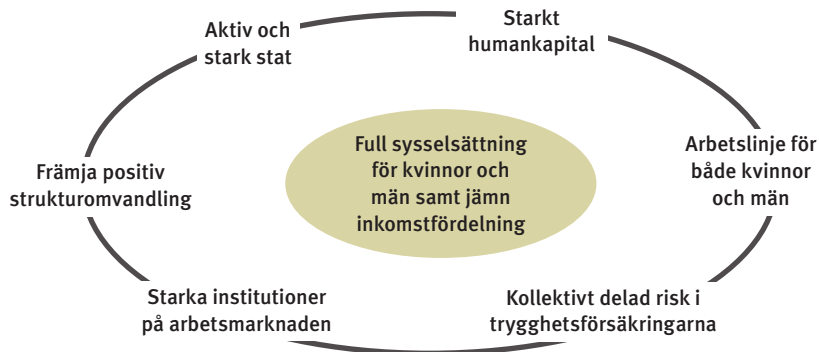
Vad är full sysselsättning för LO?

LO definierar full sysselsättning som det läge när alla som kan och vill arbeta också har ett arbete. Då är arbetslösheten låg.

Full sysselsättning kan dock råda både vid låg och hög sysselsättningsgrad. För LO är därför full sysselsättning inte en tillräcklig målsättning, utan sysselsättningen måste också vara hög och jämnt fördelad bland kvinnor och män.

I figur 2.1 lyfter vi fram de delar som mer direkt har med arbetsmarknadens funktionssätt och institutioner att göra. Det som förenar dem är att de är ömsesidigt beroende av varandra och tillsammans skapar en effektiv och rationell svensk modell för hög tillväxt, full sysselsättning och små inkomstskillnader. Det är också grundläggande för långsiktig hållbarhet.

Figur 2.1 Den svenska modellen

Starkt humankapital

En hög lägsta utbildningsnivå i befolkningen främjar ett högt arbetskraftsdeltagande och små inkomstskillnader. Hög utbildningsnivå och hög kvalitet i utbildningen är avgörande för en positiv strukturomvandling som bidrar till en framväxt av kvalificerade arbeten, god produktivitetstillväxt och höga löner. Det är särskilt viktigt att den lägsta utbildningsnivån blir tillräckligt hög för att matcha arbetsmarknadens krav. Investeringar i utbildning och kompetensutveckling i arbetslivet stärker konkurrenskraften. Det minskar också risken för att löntagare tvingas konkurrera om jobb genom sänkta lönekrav.

En hög utbildningsnivå är nödvändig för en fungerande omställning på en arbetsmarknad som kontinuerligt förändras. Utbildning är grunden för att kunna utvecklas under ett helt arbetsliv, och stärker därmed förutsättningarna för det livslånga lärande som en föränderlig arbetsmarknad ställer krav på.

En god hälsa är en förutsättning för att kunna delta i arbetslivet och i övrigt ha ett bra liv. Därför är arbetskraftens hälsa en viktig faktor för produktivitetstillväxt, ett högt arbetskraftsdeltagande och för förmågan att (åtminstone) arbeta till 65 års ålder. Ohälsa försvårar för individen att delta i arbetslivet fullt ut, och riskerar att leda till ökad ojämlikhet och stora inkomstskillnader. Att främja hälsa och motverka ohälsa genom förebyggande folkhälsoarbete, arbetsmiljöarbete och rehabilitering, är avgörande för att stärka humankapitalet.

Arbetslinje för både kvinnor och män

Arbetslinjen går ut på att ta tillvara varje människas vilja och hela förmåga att arbeta, hellre än att enbart ge kontantstöd till den som inte direkt och på egen hand får arbete. Arbetslinjen omfattar alla i arbetsför ålder och innebär skyldigheter och rättigheter såväl som krav och kontroll. Den är därmed disciplinerande. Men för att den ska fungera väl har staten också skyldigheter gentemot individen.

Bärande i arbetslinjen är att individen har en långtgående skyldighet att försörja sig själv. Först när sjukdom eller arbetslöshet gör att någon inte kan arbeta, träder sjuk- eller arbetslöshetsförsäkringen in. För att få ersättning från exempelvis arbetslöshetsförsäkringen ställs dock också krav på aktivitet: att söka arbete och/eller att delta i arbetsmarknadspro-

litiska program som exempelvis utbildning, praktik eller subventionerad anställning. Genom den aktiva arbetsmarknadspolitiken, som utgör grunden för omställning, delas ansvaret för arbetslösheten mellan stat och individ. När individen rustas för att kunna ta de jobb som finns att få stärks humankapitalet samtidigt som arbetskraftsdeltagandet blir högt och strukturuomvandlingen blir positiv.

Arbetslinjen innebär också att det ska löna sig att arbeta. Det sker både genom hög lön och att individen genom arbete kvalificerar sig till trygghetsförsäkringar med hög ersättning, såsom föräldra-, sjuk- och arbetslöshetsförsäkringar samt ålderspension (utöver garantipension). En viktig funktion i trygghetsförsäkringarna är att de gör det attraktivt att arbeta och arbetslinjen upprätthålls genom att det finns en viss självrisk i kombination med en strikt kontrollfunktion, vilket är garanten för att ersättning utgår på rätt grunder. Det ger tillit till systemet och legitimerar höga ersättningar.

Nära kopplad till arbetslinjen är familjepolitiken och välfärdstjänsterna. Om arbetslinjen ska gälla både kvinnor och män fullt ut, behövs en familje- och välfärdspolitik som understödjer att kvinnor och män *kan* delta i arbetskraften på lika villkor. Tillgången till och fördelning av föräldraförsäkring tillsammans med barnomsorg, förskola, grundskola och fritidsverksamhet är avgörande för att både kvinnor och män ska kunna kombinera barn och arbete. Äldreomsorg av hög kvalitet är central för att (företrädesvis) medelålders barn, främst döttrar, ska kunna kombinera förvärvsarbete med omsorgsansvar för skräpiga föräldrar.

Kollektivt delad risk i trygghetsförsäkringarna

Arbetslöshets- och sjukdomsrisker är ojämlikt fördelade mellan yrkesgrupper såväl som mellan kvinnor och män och över livet. Men, det är också slumpmässigt vem som kan komma att drabbas av sjukdom och arbetslöshet. Det gör att det är effektivt och rationellt för både staten och individen med kollektiva försäkringar som samlar hela löntagargruppen. Det är också effektivt att försäkringsskyddet är relaterat till att arbeta, istället för exempelvis knutet till ett särskilt yrke. Det gör att rörligheten på arbetsmarknaden underlättas och inlåsnings effekter undviks.

För att löntagare som grupp, när såväl systematiska som slumpmässiga risker finns, ska vilja försäkra sina arbeten och inkomster tillsam-

mans krävs att de allra flesta också har ett gott inkomstbortfallsskydd. Det åstadkoms genom generösa ersättningsnivåer och höga tak, i kombination med en viss självrisk samt kontroll och krav på omställning/omskolning. Detta stärker en effektiv matchning i syfte att individen snabbt ska få ett nytt arbete. Den kollektiva riskdelningen är härigenom en central del av arbetslinjen.

Starka institutioner på arbetsmarknaden

Starka och jämbördiga arbetsmarknadsparter har förutsättningar och legitimitet att i hög grad själva reglera arbetsvillkor och löner genom brett täckande och branschvisa kollektivavtal. Hög organisationsgrad bland såväl löntagare som arbetsgivare är nödvändigt för att bära en kollektivavtalsmodell som har stora fördelar framför lagstiftning i fråga om att vara flexibel och anpassningsbar.

En särskild institution i Sverige, men även Danmark och Finland, är Gent-systemet. Det innebär att arbetslöshetsförsäkringen delvis är frivillig och administreras av fackligt knutna a-kassor. Det förutsätter en hög organisationsgrad samtidigt som det ger understöd till medlemsvärning och facklig organisering.

Den jämna maktbalansen mellan parterna bidrar till arbetsfred och att ingångna avtal efterlevs. Den ger också goda förutsättningar för en lönebildning där parterna, utan statligt inblandning, tar samhällsekonomiskt ansvar och samtidigt har fokus på reallöneökningar och konkurrenskraft. En stark fackföreningsrörelse har stor betydelse för att säkerställa att alla löntagare får sin del av produktivitetsökningarna i form av reallöneökningar.

Statens agerande, i form av en part (av tre) på arbetsmarknaden, har dock betydelse för maktbalansen mellan arbetsmarknadens parter. Detta främst ifråga om att utformningen av den dispositiva och flexibla arbetsrätten, utbildningssystemet, den aktiva arbetsmarknadspolitiken och trygghetsförsäkringarna, har inverkan på arbetsmarknadens utveckling.

Främja positiv strukturomvandling

Strukturomvandling pågår kontinuerligt och drivs av en rad faktorer som kan vara både positiva och negativa. En positiv strukturomvandling bidrar till att mindre produktiva och lågavlönade arbetsuppgifter, inte

sälla slitsamma och skadliga, minskar. Istället ges då utrymme för mer produktiva, kvalificerade och vävlönade arbetsuppgifter att växa fram. En negativ strukturomvandling innebär det motsatta.

Fackföreningsrörelsen är med och påverkar strukturomvandlingen i positiv riktning. Det sker framför allt genom lönepolitiken. LO och LO-förbunden tar utgångspunkt i den solidariska lönepolitikens principer som formuleras i Rehn-Meidnermodellen: lika lön för lika och likvärdigt arbete. Eftersom enskilda arbetsgivares lönebetalningsförmåga inte utgör grunden för lönebildningen sätts härigenom en press på företag och organisationer att effektivisera och rationalisera sina verksamheter för att överleva, och olönsamma företag och verksamheter riskerar att slås ut. Den solidariska lönepolitiken syftar till att påverka strukturomvandlingen i positiv riktning, men dess främsta mål är samtidigt att säkerställa att alla löntagare får reallöneökningar och att utjämna löneskillnader mellan kvinnor och män. Därmed hålls också inkomsterna ihop.

I den nordiska modellen är löntagare och fackföreningar överlag positiva till strukturomvandling och globalisering, istället för att agera protektionistiskt. Löntagare är generellt också mer delaktiga och involverade i produkt- och produktionsutveckling jämfört med i många andra länder. Att bejaka strukturomvandling är möjligt när den är positiv och alla löntagare får del av dess fördelar i form av reallöneökningar. Den positiva inställningen är nära kopplad till kollektiv riskspridning i trygghetsförsäkringar och en väl fungerande arbetslinje som fördelar strukturomvandlingens kostnader. Trygghet är en drivkraft för förändring och inte något som hämmar utvecklingen.

Aktiv och stark stat

En central aspekt av den långsiktiga hållbarheten i den svenska modellen är dess stora fördelningspolitiska ambitioner. Det kräver dock att modellen har brett stöd i befolkningen. En universell välfärdspolitik som i princip omfattar alla medborgare är då ett nödvändigt villkor. Det ger grunden för att samtidigt nå hög legitimitet och hög kvalitet samt stor tillit till den samlade välfärdspolitiken.⁹

Förmågan att genomföra en politik som utjämnar skillnader i levnads-

---

⁹ Den samlade välfärdspolitiken definieras närmast som välfärdstjänster och transfereringssystem.

förhållanden mellan barn vars föräldrar har olika utbildningsbakgrund och inkomster såväl som mellan vuxna med olika utbildningsbakgrund och inkomster, finns i en aktiv och stark stat. Jämlikhet kräver nämligen solidaritet, och staten och dess institutioner spelar en avgörande roll för att nå den solidaritet som gör en ambitiös fördelningspolitik möjlig. Solidaritet är nödvändigt för jämlikhet och individens frigörelse.

3. På väg att etablera sig

TONÅRINGARS OCH UNGA VUXNAS situation på och utanför arbetsmarknaden är ständigt föremål för debatt och diskussion. Arbetsgivare och borgerliga politiker driver gärna debatten i riktning mot att ungas situation ska ses som så besvärlig att den enda lösningen på etableringsproblem är lägre ingångslöner och sämre anställningsskydd.

Långt ifrån alla unga vuxna har stora eller allvarliga etableringsproblem. Däremot tar det alltid en viss tid att etablera sig varaktigt på arbetsmarknaden. Den tiden ser ut att ha förlängts. Etableringsfasen pågår framför allt i åldrarna 20 till 24 år, men även i åldrarna 25 till 29 år. Detta på grund av att många unga studerar på universitet och högskolor efter en fullgjord gymnasieutbildning. Unga vuxna har allmänt sett konkurrensnackdelar i förhållande till vuxna, de har inte hunnit bygga upp särskilt omfattande arbetslivs- och yrkeserfarenhet. Unga vuxna är 2010 däremot överlag högre utbildade än tidigare. Etableringsfasen är övergående och arbetskraftsdeltagande såväl som sysselsättning ligger högt i alla utbildningsgrupper utom bland förgymnasialt utbildade från 25 års ålder.

De allvarliga etableringsproblemen finns framför allt bland unga vuxna som inte har en treårig gymnasieutbildning. Ett mått som också ringar in unga vuxnas etableringsproblem är antalet inaktiva, det vill säga unga som varken är i sysselsättning eller utbildning. Det relativt begränsade antal unga, som inaktiva utgör, måste rustas och stärkas. Övergången mellan både grund- och gymnasieskola brister. Detsamma gäller ibland övergången mellan gymnasieskola och arbetsliv.

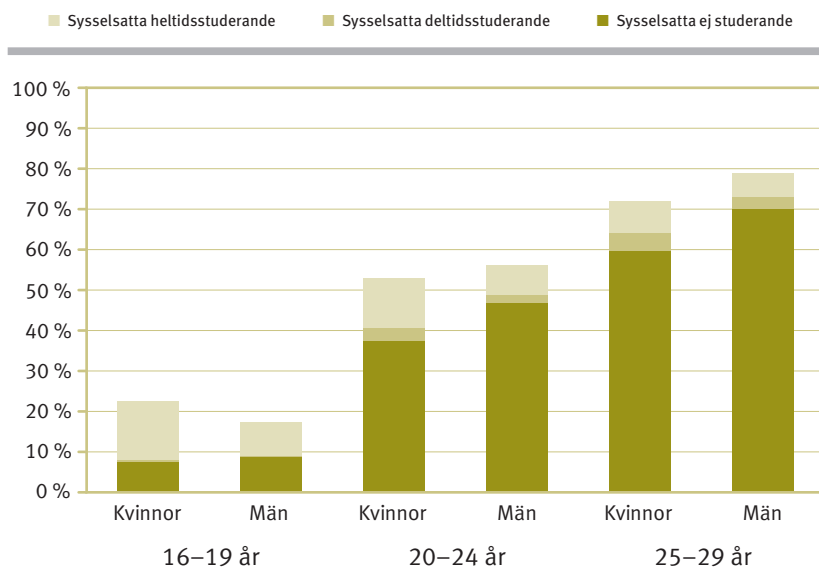
Tonåringar och unga vuxna är en mycket heterogen grupp med avseende på arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet. Det beror på att många studerar längre och därmed etablerar sig senare än tidigare. Ungas utbildnings- och arbetsmarknadsanknytning kartläggs och analyseras här i kapitel 3.

3.1 Tonåringar är i ett annat skede i livet än unga vuxna

När det gäller unga är det vanligt att betrakta hela åldersgruppen 15 (el-

Diagram 3.1 Tonåringars och unga vuxnas sysselsättning, 2010

Andel (%). Kvinnor och män i åldersgrupperna 16–19 år, 20–24 år och 25–29 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning, medeltal exklusive juni, juli & augusti

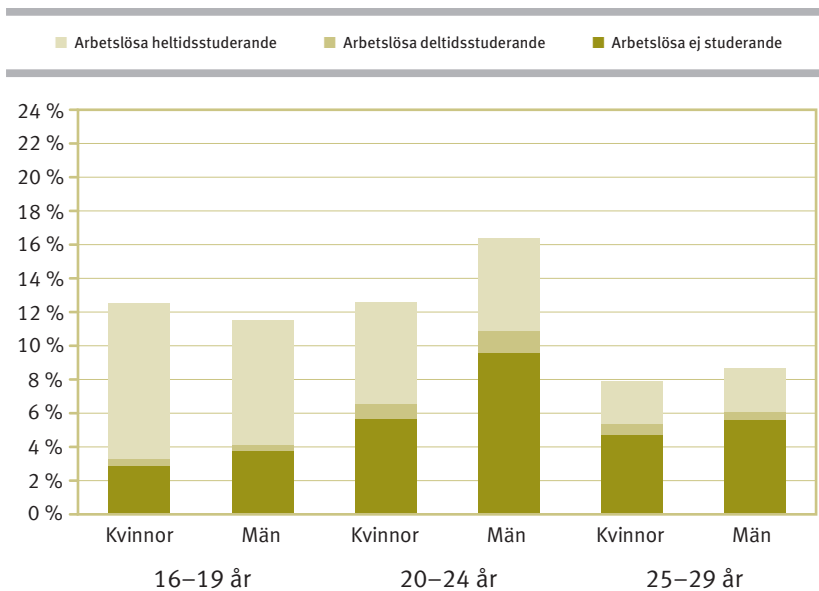
ler 16) till 24 år samtidigt. Det är problematiskt eftersom tonåringar och unga vuxna, är en mycket heterogen grupp.¹⁰

Livssituationen skiljer sig på avgörande sätt åt mellan tonåringar och unga vuxna med avseende på utbildnings- och arbetsmarknadsanknytning. Den kan liknas vid en trappa: heltidsstudier dominerar bland tonåringarna och endast ett fåtal är sysselsatta. Bland unga vuxna 20 till 24 år är fortfarande relativt många heltidsstuderande, men fler är (ibland samtidigt) sysselsatta. Unga vuxna, 25 till 29 år, är i hög grad sysselsatta och ett mindre antal är heltidsstuderande.

¹⁰ Genomgående i kapitlet definieras tonåringar som 15–16 år till 19 år, medan unga vuxna ses till i två steg, 20 till 24 år och 25 till 29 år. Att unga vuxna definieras som två åldersgrupper beror på att många i den senare gruppen är på väg att etablera sig på arbetsmarknaden efter avslutade eftergymnasiala studier. 2007 var genomsnittsåldern för examen från universitet och högskola 29 år (Uusitalo 2010).

Diagram 3.2 Tonåringars och unga vuxnas arbetslöshet, 2010

Andel (%) av befolkningen. Kvinnor och män, 16–19 år, 20–24 år och 25–29 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning, medeltal exklusive juni, juli & augusti

Arbetslösheten består i tonårsgruppen till övervägande del av heltidsstuderande som söker och kan ta arbete. Endast en mindre andel tonåringar är arbetslösa utan att samtidigt vara studerande. Den andelen ökar i åldersgruppen 20 till 24 år, särskilt för unga vuxna män. Fortfarande är heltidsstuderande arbetslösa en relativt stor andel av den totala arbetslösheten. I åldersgruppen 25 till 29 år är arbetslösheten lägre, men fler är arbetslösa utan att vara studerande.

Ser sig unga heltidsstuderande arbetsökande som studerande eller arbetslösa?

I rapporten används genomgående arbetslöshetsdata som inkluderar heltidsstuderande som söker och kan ta arbete, enligt den arbetslöshetsdefinition som gäller från oktober 2007. Det har stor betydelse för ungas arbetslöshet. Framför allt bland tonåringarna finns många arbetslösa som samtidigt heltidsstuderande. Bland 20 till 24-åringarna är det färre som är heltidsstuderande och samtidigt arbetslösa jämfört med tonårsgruppen.

Frågan är hur unga själva ser på sin arbetslöshet när de studerar och samtidigt söker arbete? Om en tonåring eller ung vuxen är heltidsstuderande, men i huvudsak betraktar sig som arbetsökande, kan det tolkas som att hen främst studerar i väntan på att få arbete. SCB samlade in uppgifter om detta för första kvartalet 2009. Bland tonåringarna betraktade sig 95 procent av de heltidsstuderande som också sökte arbete, i första hand som studerande. Motsvarande andel var 73 procent bland heltidsstuderande arbetsökande 20 till 24 år (SCB 2009). För åldersgruppen 25 till 29 år finns inte denna uppgift, men andelen heltidsstuderande arbetslösa är liten i den gruppen.

Det verkar således vara så att tonåringar och unga vuxna heltidsstuderande vill ha arbete vid sidan av studier, inte istället för. Det är till och med troligt att många tonåringar inte känner till att de räknas som arbetslösa.

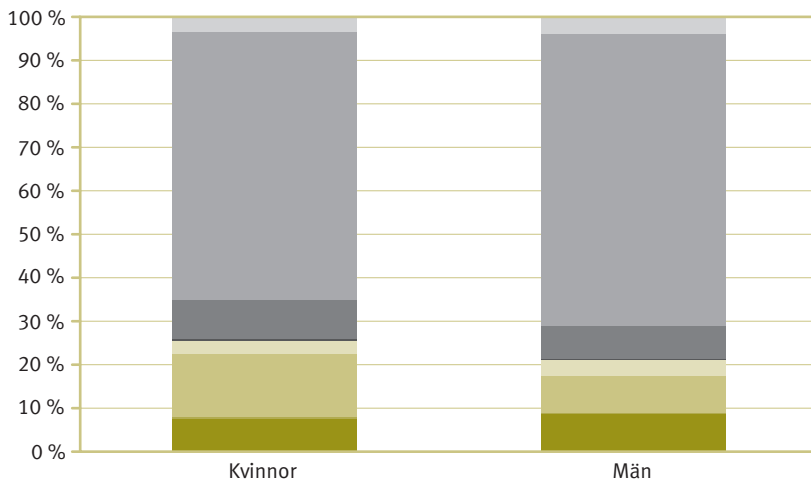
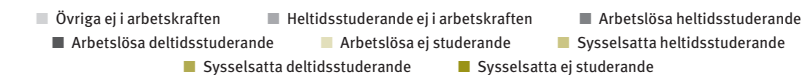
3.1.1 Tonåringar är i liten grad i arbetskraften eftersom de går i gymnasiet Sedan mitten på 1990-talet har det visat sig svårt för unga utan fullgjord gymnasieutbildning att få jobb och fast förankring på arbetsmarknaden. Även om gymnasieskolan fortfarande är en frivillig utbildningsform, är den i princip att betrakta som obligatorisk sett till inträdeskraven på arbetsmarknaden (LO 2012).

Närapå alla (99 procent) i en årskull påbörjar gymnasiestudier, eftersom den som saknar gymnasiebehörighet kan hänvisas till det så kallade introduktionsprogrammet.¹¹ Ett allvarligt problem dock är att allt-

¹¹ De fem introduktionsprogrammen är preparandutbildning, programinriktat individuellt val, yrkesintroduktion, individuellt alternativ, och språkintrouktion. Dessa introduktionsprogram ersätter det tidigare individuella programmet (IV).

Diagram 3.3 Tonåringars arbetsmarknads- och utbildningsanknytning, 2010

Andel (%). Befolkningen kvinnor och män, 16–19 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning

för många tonåringar inte lyckas fullfölja sina gymnasiestudier.¹² Läsåret 2009/2010 hade endast 68 procent av de elever som påbörjade gymnasieutbildning tre år tidigare fått slutbetyg. Många elever går dock ett fjärde år, vilket gör att andelen med slutbetyg ökar till 75 procent (Skolverket 2011a). Detta mönster har varit relativt oförändrat under 2000-talet.

Tonåringarna är i hög grad utanför arbetskraften på grund av att de är heltidsstuderande. I hög grad är tonåringar arbetslösa och sysselsatta under sommarmånaderna.

12 För fullgjord gymnasieutbildning med slutbetyg krävs minst 2 250 godkända poäng (av 2 500) i kombination med krav på godkänt i vissa ämnen. Dessa ämnen skiljer sig åt mellan yrkes- och förberedande program. Slutbetyg kan nås med och utan grundläggande högskolebehörighet.

Att tonåringar i hög grad studerar är varken ett socialt eller arbetsmarknadspolitiskt problem. Däremot är det ett utbildningspolitiskt problem om många inte klarar gymnasiet. Grund- och gymnasieskolan dras med problem i detta avseende. Bland tonåringarna är enligt Ungdomsstyrelsen (2011) en andel motsvarande cirka fyra procent inaktiva, det vill säga varken studerande eller sysselsatta. En viktig förklaring till det är att det finns problem i övergången från grund- till gymnasieskolan samt avhopp från gymnasiet. Det leder till stora problem vad gäller att kunna etablera sig på arbetsmarknaden, vilket tydligt kommer att framgå av detta kapitel.

3.1.2 Att tonåringar utbildar sig är avgörande för goda etableringsförutsättningar

Det finns ett starkt samband mellan svårigheter i grundskolan och svårigheter att genomföra en gymnasieutbildning och andelen behöriga till gymnasieskolan sjunker. Läsåret 2009/2010 hade drygt 88 procent av eleverna i grundskolan gymnasiebehörighet. Det är den lägsta andelen sedan 1997/1998 (Skolverket 2011a).

Skillnaderna mellan barn ifråga om behörighet till gymnasieskolan är klart relaterat till föräldrars utbildningsbakgrund: 95 procent av barnen med minst en högskoleutbildad förälder var behöriga till gymnasiet. För barn vars föräldrar hade gymnasie- respektive grundskoleutbildning var andelen behöriga 86 respektive 64 procent. Barn som invandrat i senare grundskoleålder kan ha svårigheter, men socioekonomisk bakgrund har väsentligt större förklaringsvärde för att nå, eller inte nå, gymnasiebehörighet (Skolverket 2011a).

Unga vuxnas utbildningsbakgrund är av avgörande betydelse både för möjligheterna till fortsatta studier efter gymnasiet samt för etableringen på arbetsmarknaden. Det är nödvändigt att tonåringar ges förutsättningar att fullfölja och avsluta en gymnasieutbildning av hög kvalitet.¹³

Olofsson & Wadensjö (2007) lyfter fram att de som inte genomgår gymnasieutbildning efter hand blir en allt mer negativt selekterad och socialt missgynnad grupp, bland annat på arbetsmarknaden. Tonåringars arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet bör därför, så

---

13 Oavsett om den är yrkes- eller studieförberedande.

länge gymnasieutbildning inte är avklarad, värderas mot att utbildning ska gå först.¹⁴

3.2 Unga vuxna är på väg att etablera sig

3.2.1 Etableringen är senarelagd för många, men inte alla

Ungas inträde på arbetsmarknaden sker senare i livet. Etableringsåldern¹⁵ har förskjutits från omkring 20 år i början av 1990-talet till upp emot 27 till 28 år för män och 29 till 30 år för kvinnor i slutet av 2000-talet. Etableringen på arbetsmarknaden är inte heller lika linjär som tidigare. Ett begrepp som används för att beskriva detta är ”jojo-etablering”. Med det avses att unga rör sig mellan olika aktiviteter och mixar studier, studieuppehåll och arbete, innan etableringen på arbetsmarknaden blir varaktig (Ungdomsstyrelsen 2011). Detta beror främst på att många unga befinner sig längre tid inom utbildningssystemet, och att unga senarelägger högskolestudier. Direktövergångarna från gymnasiet har ökat, men det finns en utbildningspuckel vid 21 till 23 års ålder. Fler unga är i högskolestudier då jämfört med direkt efter gymnasiet. Puckeln är särskilt tydlig bland unga kvinnor (Erikson et al 2007; Uusitalo 2010; SOU 2011:11).

Överlag tar det enligt Lindahl (2010) längre tid för unga att etablera sig på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning jämfört med tidigare. Erikson et al (2007) menar dock att yrkesutbildade, med undantag för under 1990-talskrisen, har ett relativt stort inflöde direkt till jobb från gymnasieutbildning.

Den stora expansionen av den högre utbildningen på 1990-talet hämtades i hög grad från studieförberedande program. Det betyder dock inte att alla från studieförberedande gymnasieprogram går vidare till högre studier. Det tar längre tid för dem som lämnar studieförberedande program att få första jobbet än för dem som lämnar yrkesförberedande program. En möjlig förklaring till detta, som Erikson et al (2007) för fram, är att fler (från studieförberedande program) studerar vidare, och att de som inte studerar vidare därför riskerar att ses som ”sämre” i arbetsgivares ögon.

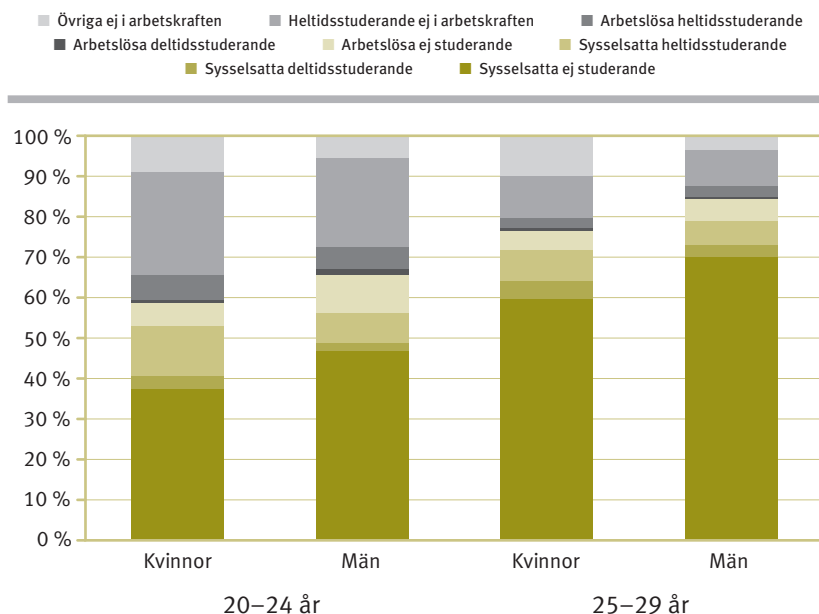
---

14 Endast de som fått slutbetyg från en gymnasieutbildning registreras som gymnasieutbildade i SCBs utbildningsregister. Den allra största gruppen tonåringar har ännu inte fått det. Många tonåringar registreras därför i kategorin ”okänd utbildningsnivå”. 2010 hade endast 7,1 procent av kvinnorna och 7,7 av männen fått slutbetyg från gymnasiet.

15 Etableringsålder definieras ofta som den ålder när minst 75 procent i en årskull är sysselsatta.

Diagram 3.4 Unga vuxnas arbetsmarknads- och utbildningsanknytning 2010

Andel (%) av befolkningen. Kvinnor och män, 20–24 år och 25–29 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning, medeltal exklusive juni, juli & augusti

Huvudintrycket är vidare att det går snabbt att finna jobb efter slutförd högskoleutbildning, även om det finns skillnader mellan utbildningsinriktningar och att matchningen kan behöva förbättras (Erikson et al 2007).

Unga vuxnas arbetsmarknads- och utbildningsanknytning skiljer sig åt: dels genom skillnader mellan åldersgrupperna 20 till 24 år och 25 till 29 år, dels genom skillnader mellan kvinnor och män inom respektive åldersgrupp.

3.2.2 Att sakna gymnasieutbildning lika (o-)vanligt 2010 som 1990

Jämfört med tonåringarna har en betydligt större andel fullgjort gymnasiet i åldersgruppen 20 till 24 år. Andelen ökar ytterligare något i åldersgruppen 25 till 29 år. I den förra gruppen ligger andelen förgymnasialt

Tabell 3.1 Befolkningen 20–24 år utifrån utbildningsnivå och kön, 1990, 2000 och 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

År	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	33 500	43 100	220 200	224 200	31 900	36 600	7 100	4 800	294 700	310 600
2000	39 100	46 500	156 900	172 500	49 300	38 200	4 100	1 300	253 200	263 300
2010	32 000	40 600	185 800	210 700	67 500	52 000	12 800	8 900	302 300	316 000
1990	11,4 %	13,9 %	74,7 %	72,2 %	10,8 %	11,8 %	2,4 %	1,5 %		
2000	15,4 %	17,7 %	62,0 %	65,5 %	19,5 %	14,5 %	1,6 %	0,5 %		
2010	10,6 %	12,8 %	61,5 %	66,7 %	22,3 %	16,5 %	4,2 %	2,8 %		

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 3.2 Befolkningen 25–29 år utifrån utbildningsnivå och kön, 1990, 2000 och 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

År	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	37 600	50 100	176 200	182 100	46 400	44 000	29 800	31 000	292 900	311 900
2000	35 900	39 800	142 100	167 500	68 600	66 900	41 100	25 700	290 700	301 400
2010	20 900	30 400	101 200	145 000	52 900	51 100	102 100	65 000	279 700	295 100
1990	12,8 %	16,1 %	60,2 %	58,4 %	15,8 %	14,1 %	10,2 %	9,9 %		
2000	12,3 %	13,2 %	48,9 %	55,6 %	23,6 %	22,2 %	14,1 %	8,5 %		
2010	7,5 %	10,3 %	36,2 %	49,1 %	18,9 %	17,3 %	36,5 %	22,0 %		

Källa: SCB (AKU) egen beställning

utbildade 2010 på drygt 10 procent bland kvinnor och på närmare 13 procent bland män. I den senare (25 till 29 år) har 7,5 procent av kvinnorna och cirka 10 procent av männen förgymnasial utbildning.

Den vanligaste utbildningsnivån bland 20 till 24-åringar är gymnasie-

utbildning, men många har också påbörjat eftergymnasiala studier. Bland 25 till 29-åringarna har utbildningssammansättningen framför allt förändrats så att fler har lång eftergymnasial utbildning. I synnerhet gäller det de unga kvinnorna. Bilden bekräftar således det vi redan vet, att unga kvinnor i högre grad än unga män studerar på universitet och högskola.

Det är i särklass svårast för unga vuxna som saknar gymnasieutbildning att få fotfäste på arbetsmarknaden. I 20-årsåldern finns de mest alarmerande siffrorna bland grundskoleutbildade och gymnasieavhoppare (Erikson et al 2007). Den nedgång i sysselsättning som dessa unga drabbades av på 1990-talet har inte senare följts av en återhämtning. Därför är det centralt att unga vuxna i högre grad kan fullfölja gymnasieutbildning. Det borde heller inte ta så lång tid som det ser ut att göra för somliga. Åtgärder som gör att fler kan avsluta en gymnasieutbildning tidigare borde prioriteras.

3.2.3 Unga vuxnas arbetskraftsdeltagande påverkas av högre studier

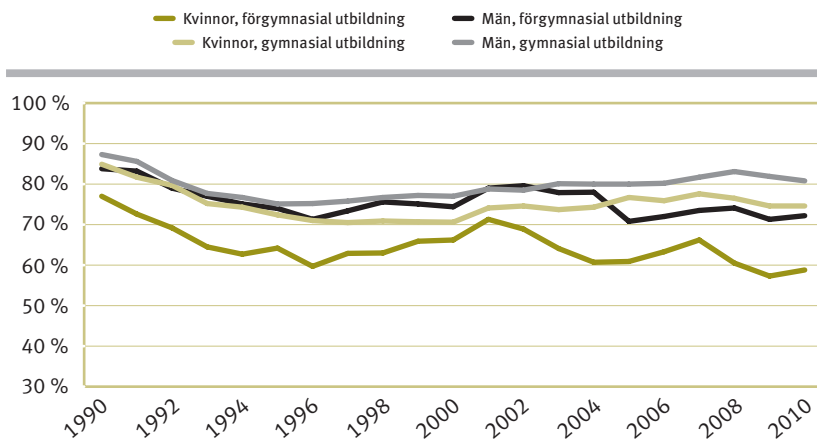
Den bild vi ser som en nulägesbild (2010) har successivt vuxit fram under perioden 1990 till 2010. 1990-talskrisen har haft betydelse för unga vuxnas arbetskraftsdeltagande. Detsamma gäller expansionen av den högre utbildningen, men också konjunkturläge. Det tillsammans har stor betydelse för unga vuxnas arbetskraftsdeltagande i åldern 20 till 24 år och vidare in i åldern 25 till 29 år.

Arbetskraftsdeltagandet är lägre och mer ojämnt i åldrarna 20 till 24 år medan det ökar och blir jämnare senare, från 25 till 29 år. Skälet till det är att många fortfarande utbildar sig och är utanför arbetskraften i 20 till 24-årsåldern, men i lägre grad senare.

I åldersgruppen 20 till 24 år är arbetskraftsdeltagandet som högst bland gymnasialt utbildade 2010: 75 procent bland kvinnor och 80 procent bland män. Under 2000-talet ökar det också successivt för både unga kvinnor och män, även om det ser ut att få sig en törn av finanskrisen.

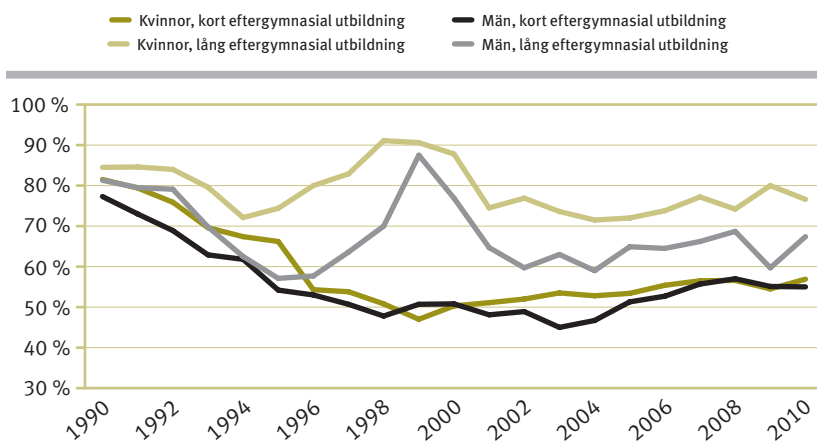
Arbetskraftsdeltagandet ligger lägre bland såväl förgymnasialt utbildade som bland både kort och långt eftergymnasialt utbildade. I det senare fallet troligen framför allt på grund av att de eftergymnasiala heltidsstudierna fortfarande pågår. Även förgymnasialt utbildades lägre arbetskraftsdeltagande borde till viss del kunna förklaras av pågående heltidsstudier i syfte att komplettera en tidigare oavslutad gymnasieut-

Diagram 3.5a Arbetskraftsdeltagande förgymnasialt och gymnasialt utbildade unga vuxna, 20–24 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 3.5b Arbetskraftsdeltagande eftergymnasialt unga vuxna 20–24 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

bildning. Förgymnasialt utbildade har dock svårare att etablera sig på arbetsmarknaden än andra, och det lägre arbetskraftsdeltagandet torde också vara ett tecken på det. Mer om det i avsnitt 3.3.

Fördjupning om arbetskraftsdeltagandet i åldersgruppen 20 till 24 år

Studerandegrupperna är gissningsvis konjunkturkänsliga i meningen att heltidsstuderande kan antas anpassa sitt arbetskraftsdeltagande till arbetsmarknadsläget. Om det är lätt att få jobb väljer troligen fler att komplettera heltidsstudier med arbete än om det inte är det. Ett sämre arbetsmarknadsläge torde också kunna ha betydelse för arbetskraftsdeltagandet på så vis att studerande kan tänkas förlänga sina studier i väntan på ett bättre konjunkturläge, istället för att gå ut i arbetslöshet. Arbetskraftsdeltagandemönstren för kvinnor och män 20 till 24 år med kort och lång eftergymnasial utbildning tyder på att det ligger en del i detta.

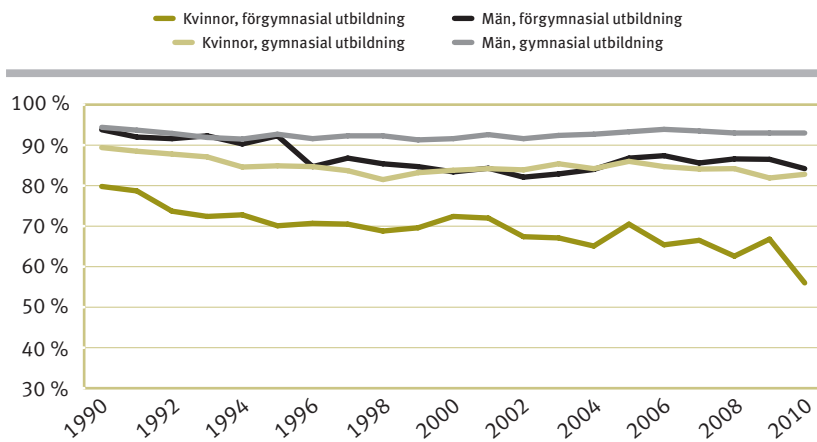
På ett något annat sätt ser mönstren för arbetskraftsdeltagande bland förgymnasialt utbildade ut. Det gäller särskilt för unga kvinnor under 2000-talet: det faller tillbaka mellan 2001 och 2005 och stiger därefter fram till 2007. Under 2008 börjar det åter falla tillbaka, och då ganska kraftigt. Förgymnasialt utbildade unga mäns arbetskraftsdeltagande föll mellan 2004 och 2005, men har därefter, till 2010, legat stilla (dock på en lägre nivå).

De förgymnasialt såväl som de eftergymnasialt utbildade i åldersgruppen 20 till 24 år är antalsmässigt få. I synnerhet gäller det de med lång eftergymnasial utbildning. Det tyder på att många med kort eftergymnasial utbildning är i pågående, längre eftergymnasial utbildning. Eftersom grupperna är små, gör det att även mindre förändringar i arbetskraftsdeltagande får stort genomslag.

När blicken vänds mot kvinnors och mäns arbetskraftsdeltagande i åldersgruppen 25 till 29 år framkommer att det överlag är högre och mer stabilt jämfört med 20 till 24-åringarna. I synnerhet gäller detta män.

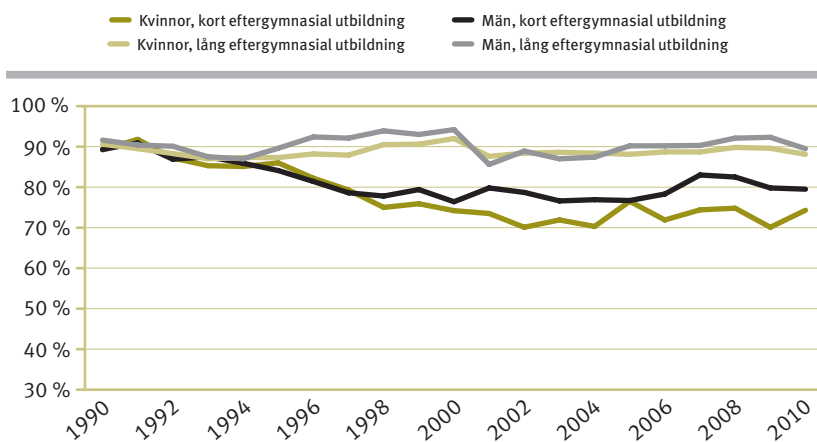
Arbetskraftsdeltagandet bland män med gymnasial och lång eftergymnasial utbildning ligger både högt och väl samlat. Bland förgymnasialt utbildade ligger det lägre, men ändå relativt jämnt från 1995 till 2010. Likvärdiga arbetskraftsdeltagandemönster som män, har unga vuxna kvinnor med gymnasie- och lång eftergymnasial utbildning. Dock på läg-

Diagram 3.6a Arbetskraftsdeltagande förgymnasialt och gymnasialt unga vuxna 25–29 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 3.6b Arbetskraftsdeltagande eftergymnasialt utbildade 25–29 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

re nivåer jämfört med män. Förgymnasialt utbildade kvinnor tappar successivt mark under hela perioden 1990 till 2010, både jämfört med kvinnor i andra utbildningsgrupper och män med förgymnasial utbildning.

Både kvinnor och män med kort eftergymnasial utbildning sticker ut genom att ha lägre och mer rörligt arbetskraftsdeltagande än bland annat grupperna med gymnasial och lång eftergymnasial utbildning. Närmast till hands för att förstå detta, är nog även här, att det i gruppen med kort eftergymnasial utbildning finns de som är i pågående studier och att arbetskraftsdeltagandet därmed är konjunkturkänsligt.

Unga vuxnas arbetskraftsdeltagande skiljer sig åt. Dels övergripande mellan de unga grupperna 20 till 24 år och 25 till 29 år, dels genom att det finns skillnader i deltagande mellan kvinnor och män och utifrån utbildningsnivå. En del av det hänger samman med att många unga vuxna går vidare till eftergymnasiala studier, vilket inte borde ses som ett allvarligt problem.¹⁶ Allvarligare är dock om unga vuxna inte kommer in i arbetskraften och samtidigt inte heller studerar.

3.2.4 Gymnasieutbildades sysselsättningsgrad är jämnast och högst

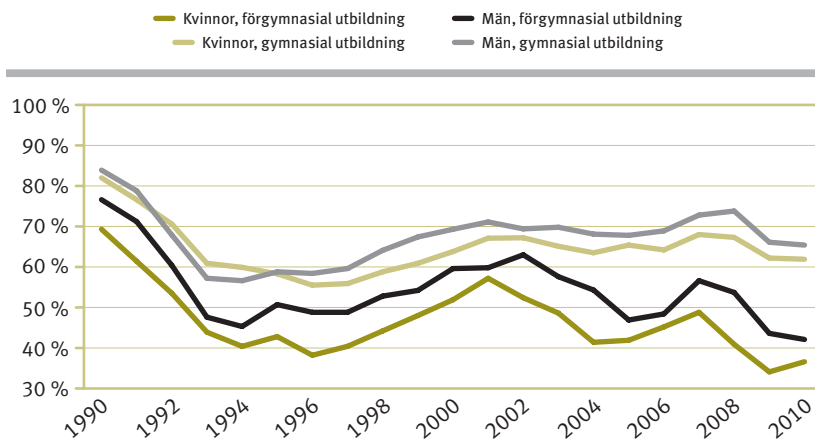
Unga vuxnas arbetskraftsdeltagande, i synnerhet i åldrarna 20 till 24 år, påverkas (sannolikt) av om de är heltidsstuderande eller inte. Därmed påverkas också sysselsättningsgraden. Att heltidsstuderande har lägre sysselsättningsgrad än unga vuxna som inte studerar, är troligt och bör inte ses som alltför oroande eller problematiskt. En relevant fråga är i vilken grad, och på vilket sätt, det är önskvärt att heltidsstuderande befinner sig i arbete. Sacos studentråd (2012) menar, vilket är högst rimligt, att det ska gå att bedriva heltidsstudier på just heltid och att arbete ska ses som en möjlighet snarare än ett tvång på grund av att studiemedlet ligger på en låg nivå.

Bilaga 5 till Långtidsutredningen 2011 hävdar vidare att sysselsättningsgraden bland dem som *inte* studerar i åldersgruppen 20 till 24 år, inte avviker särskilt mycket från andra åldersgrupper. Sysselsättningen, under perioden 1996 till 2007, har dessutom ökat i samtliga åldersgrupper, men mer bland yngre och äldre. Det tolkas som att strukturella sys-

---

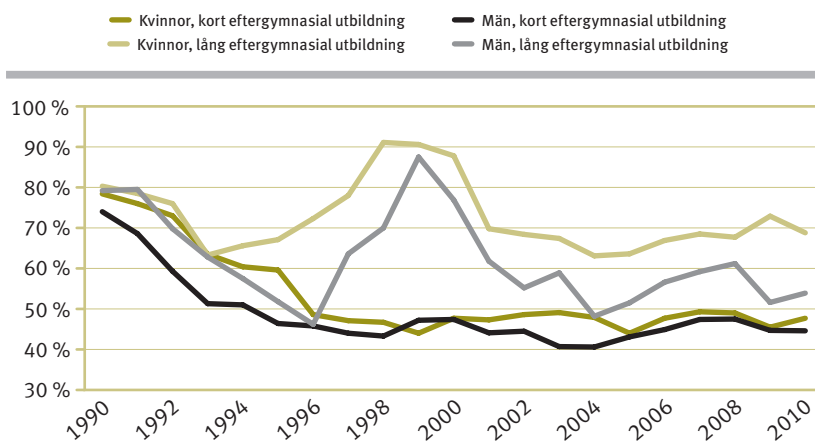
¹⁶ 2010 var 26 procent av de unga kvinnorna och 21 procent av de unga männen i åldersgruppen 20 till 24 år heltidsstuderande utanför arbetskraften. Motsvarande siffror för 25 till 29-åringarna var 10 procent (kvinnor) och 9 procent (män) (SCB, medeltal exklusive juni, juli och augusti, 2010).

Diagram 3.7a Sysselsättningsgrad förgymnasialt och gymnasialt utbildade unga vuxna 20–24 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

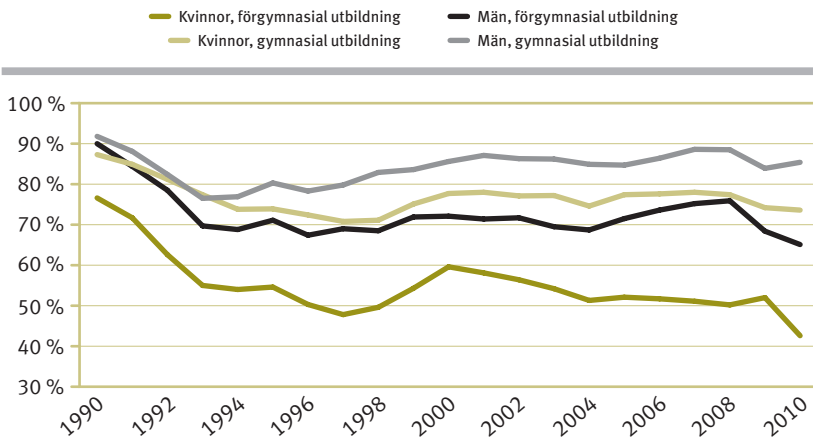
Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 3.7b Sysselsättningsgrad eftergymnasialt unga vuxna 20–24 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

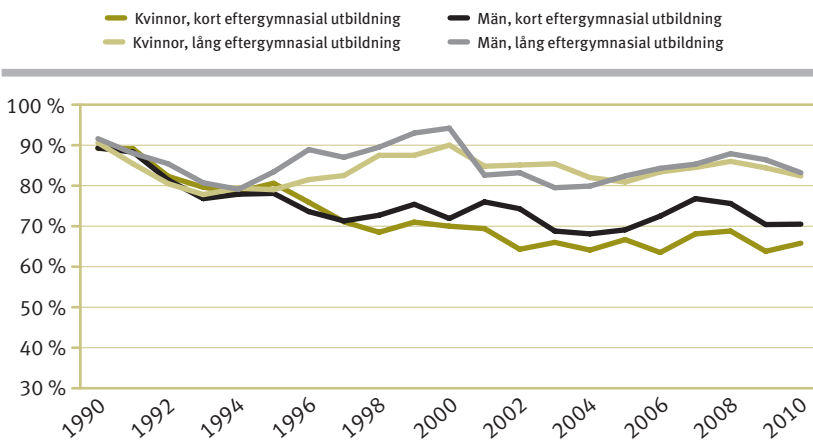
Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 3.8a Sysselsättningsgrad förgymnasialt och gymnasialt utbildade unga vuxna 25–29 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 3.8b Sysselsättningsgrad eftergymnasialt unga vuxna 25–29 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 3.3 Sysselsatta och sysselsättningsgrad 20–24 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
11 700	17 100	115 100	137 800	32 200	23 200	8 800	4 800	168 700	184 100
36,6 %	42,1 %	61,9 %	65,4 %	47,7 %	44,6 %	68,8 %	53,9 %	55,8 %	58,3 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 3.4 Sysselsatta och sysselsättningsgrad 25–29 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
8 900	19 800	74 500	123 900	34 800	36 000	84 100	54 100	203 200	235 500
42,6 %	65,1 %	73,6 %	85,4 %	65,8 %	70,5 %	82,4 %	83,2 %	72,6 %	79,8 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

selsättningsproblem har minskat under perioden och att såväl yngre som äldre har gynnats av ett allmänt förbättrat arbetsmarknadsläge innan finanskrisen (Gottfries 2010).

De sysselsättningsmönster som framgår liknar i allt väsentligt de mönster för arbetskraftsdeltagande, under perioden 1990 till 2010, som har framgått ovan. Det är dock mer isärdraget och turbulent, i synnerhet för förgymnasialt och eftergymnasialt utbildade jämfört med gymnasieutbildade.

När unga vuxna trätt in i åldersgruppen 25 till 29 år ligger sysselsättningsgraden för dem med lång eftergymnasial utbildning i topp, tillsam-

mans med gymnasialt utbildade män. Det förstärker bilden av att det är under utbildningsåren som både arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad ligger lägre bland eftergymnasialt utbildade, inte därefter.

Efter krisåren på 1990-talet sker en återhämtning i sysselsättningsgrad bland gymnasieutbildade kvinnor och män i åldrarna 25 till 29 år. Mäns sysselsättningsgrad ligger samtidigt väsentligt högre än kvinnors, i genomsnitt 10 procentenheter högre per år perioden 2000 till 2010.

Det är, när sysselsättningsgraden syns, tydligt att det är svårast att ha en oavslutad gymnasieutbildning och vara kvinna mellan 20 och 24 år. Sysselsättningsgraden är då mycket låg, och når 2010 inte högre än till 42,5 procent. Även män med förgymnasial utbildning kommer ut sämre än andra män, men deras sysselsättningsgrad når högre än kvinnornas, till 65 procent. Det är dock väsentligt att ha i minnet att det är endast ett fåtal i befolkningen unga vuxna som endast har förgymnasial utbildning. Det sysselsättningsgap som ökar vad gäller gymnasieutbildade unga kvinnor och män, är kanske mer problematisk.

Ett kompletterande mått till sysselsättningsgrad är arbetade timmar. Under perioden 1990 till 2010 är två tendenser tydliga. Den första tendensen är att unga vuxna, båda kvinnor och män, i åldrarna 20 till 24 år arbetar förhållandevis få timmar per sysselsatt. En del av förklaringen till det ligger rimligen i att det i gruppen finns sysselsatta som är heltids-studerande, och som arbetar parallellt med studier.

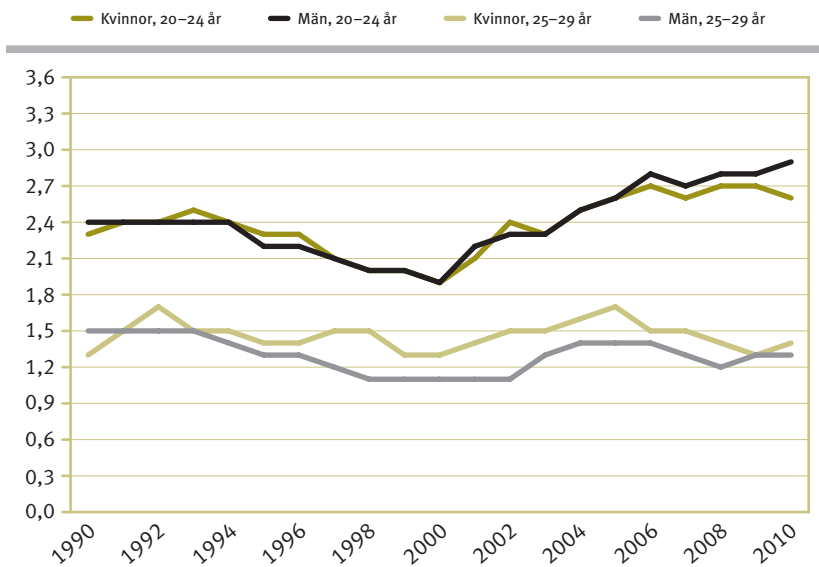
Den andra tendensen är att mycket lite händer vad gäller kvinnors och mäns arbetade timmar. Unga kvinnor och män kliver fortfarande in i rådande könsstrukturer. Konventionella föreställningar och normer, samhälleliga och arbetsgivares såväl som kvinnors och mäns egna, styr hur kvinnors och mäns betalda och obetalda arbete fördelas. Det leder till att män i högre grad arbetar heltid medan kvinnor ofta arbetar deltid. Se vidare om skillnader i kvinnors och mäns omsorg om barn som orsak till kvinnors högre frånvaro från arbetet (mindre antal arbetade timmar) i kapitel 4.

3.2.6 Unga vuxnas arbetslöshet påverkas i högre grad än vuxnas av konjunkturläge

Unga vuxna har för det mesta någon period av arbetslöshet innan de når en fast eller varaktigt etablering på arbetsmarknaden. Unga är mer ut-

Diagram 3.9 Arbetslöshet bland unga vuxna relativt i åldrarna 20–64 år, 1990–2010

Kvot. Kvinnor och män, 20–24 år och 25–29 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning samt egna beräkningar

satta för arbetslöshet än vuxna. All arbetslöshet som unga vuxna drabbas av ska däremot inte ses som tecken på allvarliga etableringsproblem. Kortare perioder av arbetslöshet i unga år har inte långsiktigt allvarliga konsekvenser (Halleröd & Westberg 2006).

Därmed inte sagt att unga vuxnas etableringsproblem inte syns i arbetslösheten. Det gör den, men då främst genom långtidsarbetslöshet. Om unga vuxna drabbas av långa arbetslöshetstider kan det få långsiktigt negativa effekter. Unga vuxnas tajming i arbetsmarknadsinträde, om det är hög- eller lågkonjunktur och därmed hög eller låg efterfrågan på arbetskraft, påverkar arbetsmarknadsetableringens förutsättningar (Halleröd & Westberg 2006; Erikson et al 2007).

Arbetsmarknadsläget har därmed stor betydelse för sammansättningen av unga vuxnas arbetslöshet i friktions-, efterfråge- och strukturarbetslöshet,¹⁷ samt för risken att fastna i långtidsarbetslöshet.

Under 2000-talet, när arbetsmarknadsläget har varit bättre än under 1990-talet, har arbetslöshetsnivån generellt legat högre än innan 1991. Unga vuxna 20 till 24 år har påverkats negativt av detta. Deras arbetslöshet har ökat relativt den för åldergruppen 20 till 64 år.

Under 2000-talet sker en förskjutning uppåt i unga vuxnas arbetslöshet när det gäller åldersgruppen 20 till 24 år. Det ligger i linje med att ungas arbetslöshet påverkas mer av konjunkturläge än vuxnas. Den allmänt sett högre arbetslösheten i Sverige under 2000-talet har sannolikt bidragit till att det har blivit svårare för unga vuxna i åldrarna 20 till 24 år att snabbt få varaktigt fäste på arbetsmarknaden.

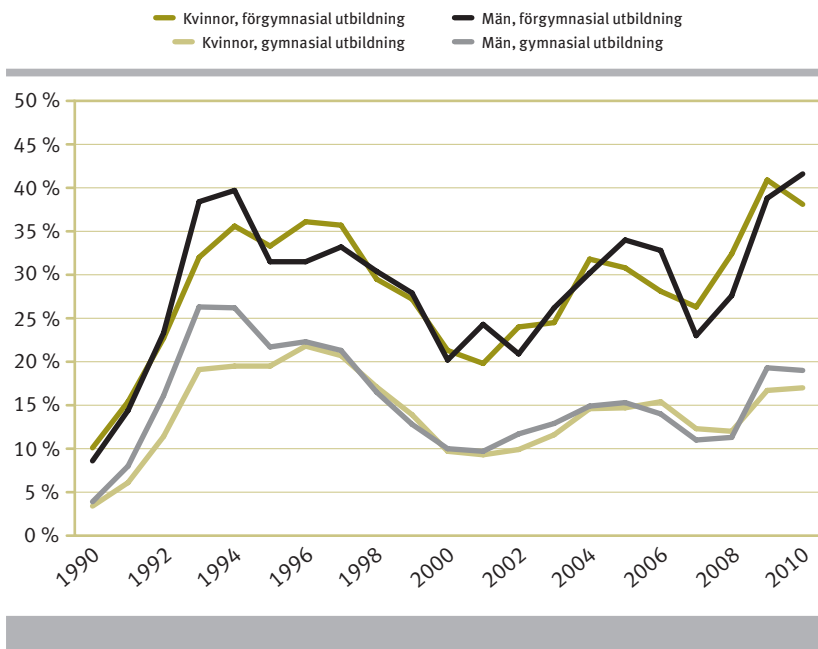
Motsvarande scenario syns inte för åldern 25 till 29 år, även om arbetslöshetsläget förvärrades relativt framför allt åren 2000 till 2005. En del av förklaring till det, vilket Erikson et al (2007) påpekar, torde kunna relateras till att unga akademiker har en väsentligt lägre arbetslöshet än mindre utbildade jämnåriga. De utgör en stor grupp i befolkningen 25 till 29 år. Det torde också kunna tolkas som att etableringsproblemen bland unga vuxna framför allt snävas in till åldern 20 till 24 år. Därmed inte sagt att unga i åldern 25 till 29 år inte drabbas av arbetslöshet.

I åldersgruppen 20 till 24 år ryms, vid sidan av att gymnasieutbildade har en hög arbetslöshet, också att unga med endast förgymnasial utbildning har fått mycket svårt att etablera sig. Det är viktigt att ha i åtanke att de förgymnasialt utbildade är få. Antalet förgymnasialt utbildade arbetslösa i åldrarna 20 till 24 år motsvarar 19 400 unga personer 2010. Antalet gymnasialt utbildade arbetslösa i åldrarna 20 till 24 år är fler, 55 900, eftersom den utbildningsgruppen är betydligt större.

---

17 En fördjupning om dessa olika typer av arbetslöshet finns i bilaga 2.

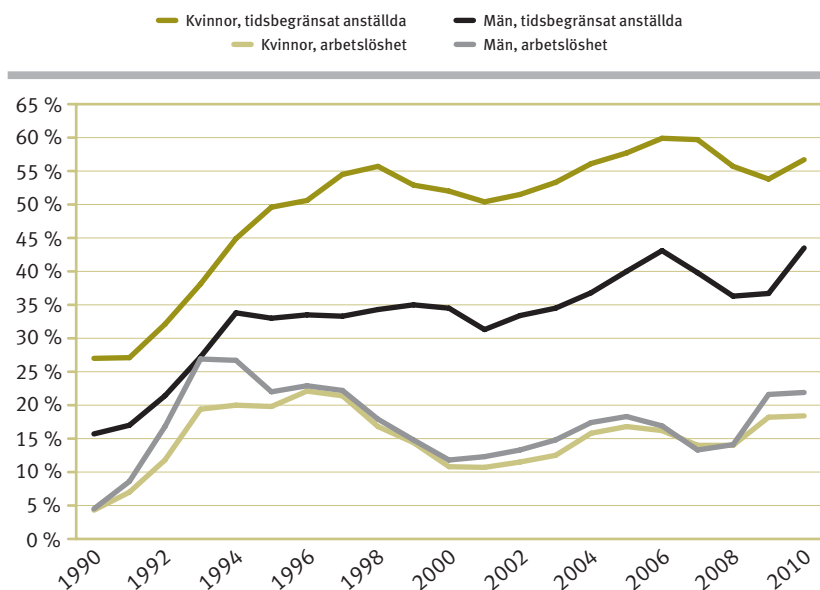
Diagram 3.10 Arbetslöshet förgymnasialt och gymnasialt utbildade unga vuxna 20–24 år, 1990–2010 Andel (%), inklusive heltidsstuderande som söker och kan ta arbete. Kvinnor och män

Källa: SCB (AKU) egen beställning

En central aspekt av ungas arbetslöshet som uppmärksammats allt mer under 2000-talet är ökningen av unga vuxna med tidsbegränsade anställningar. Det har bidragit till en ökad friktionsarbetslöshet. Detta gör att friktionsarbetslösheten har ökat, vilket är en förklaring till att ungas totala arbetslöshet drivits upp (Nordström Skans 2009). Framför allt unga vuxna kvinnor är tidsbegränsat anställda, men det gäller i hög grad också för unga vuxna män. Av samtliga anställda är cirka 55 procent det 2010. Däremot är unga kvinnors heltidsarbetslöshet, vilket är det som genomgående synliggörs i kapitel 3, inte högre än ungas män. Kvinnor är dock, oberoende av åldersgrupp, i högre grad än män också deltidarbetslösa.

Diagram 3.11 Arbetslöshet och andel tidsbegränsat anställda unga vuxna 20–24 år, 1990–2010 Andel (%). Samtliga kvinnor och män

Källa: SCB (AKU)

En ögonblicksbild över arbetslöshetsläget 2010 visar antalet arbetslösa och andelen arbetslösa i alla utbildningsgrupper i både åldrarna 20 till 24 år och 25 till 29 år.

Nedan, efter en utblick på unga som varken är sysselsatta eller studerar (avsnitt 3.3), diskuteras framför allt de tre frågor som unga vuxnas etablering brukar fokusera på; (bristfällig) utbildning, lönelägen och anställningsskydd.

Tabell 3.5 Arbetslösa och arbetslöshet 20–24 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
7 200	12 200	23 500	32 400	6 200	5 400	900	1 200	38 100	51 700
38,1 %	41,6 %	17,0 %	19,0 %	16,1 %	18,9 %	9,3 %	20,0 %	18,4 %	21,9 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 3.6 Arbetslösa och arbetslöshet 25–29 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
2 800	5 800	9 300	10 900	4 500	4 600	5 800	4 100	22 500	25 800
23,9 %	22,7 %	11,1 %	8,1 %	11,5 %	11,3 %	6,5 %	7,0 %	10,0 %	9,9 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

3.3 Allvarliga etableringsproblem finns bland inaktiva

3.3.1 Inaktivitet drivs främst av bristfällig utbildning

Orsakerna till att tonåringar och unga vuxna är inaktiva, vilket definieras som att varken studera eller vara sysselsatt, ska ses som en fördjupande bild av arbetskraftsdeltagande och arbetslöshet. Snarast kan inaktivitet visa på allvarliga etableringsproblem. Antalet unga som på olika sätt "halkat efter", genom att exempelvis inte ha klarat sina gymnasiestudier, anses kunna uppskattas genom att se till inaktiva (Lindahl 2010).

Även om gruppen inaktiva är heterogen tycks en gemensam nämna-re vara svårigheter att slutföra grundskoleutbildning. SOU 2003:92 drar

slutsatsen att utbildningsbakgrund är central för att förstå vilka som på lång sikt riskerar att hamna "utanför". Inaktivitet antas vidare öka risken för negativa effekter som liknar de som gäller om unga drabbas av långtidsarbetslöshet, nämligen att problem med att klara sin försörjning och ökad risk för psykisk och fysisk ohälsa kan följa med över hela livscykeln (Halleröd & Westerberg 2006; Olofsson & Wadensjö 2007; Lindahl 2010).

De viktigaste förklaringarna till inaktivitet bland tonåringar och unga vuxna har att göra med bristande övergång från grund- till gymnasieskola, avhopp från gymnasiet, ofullständiga gymnasiestudier samt svårigheter i övergången från skola till arbetsliv (Lindahl 2010; Ungdomsstyrelsen 2011). Tillsammans ger detta en god indikation på unga vuxna med de största eller mest allvarliga etableringsproblemen.¹⁸

3.3.2 Inaktiva är både arbetslösa och utanför arbetskraften

Inaktivitet kan mätas på olika sätt. Vi använder SCB-(AKU-)data och de visar för 2010 att andelen unga vuxna kvinnor 20 till 24 år, som varken studerar eller är sysselsatta, utgör en andel om 14,5 procent. Antalsmässigt handlar det om 43 700 unga kvinnor. 17 300 är arbetslösa medan 26 400 definieras som "övriga, ej i arbetskraften".

Vad ingår i "övriga, ej i arbetskraften" när vi talar om inaktiva unga vuxna?

Utgångspunkten är att alla som inte kan definieras som heltids- eller deltidsstudera, sysselsatta eller arbetslösa enligt SCBs definitioner (se närmare om dessa i bilaga 1), här definieras som övriga.

Det innebär att gruppen övriga består av *sjuka* (inklusive förtidspensionerade av hälsoskäl), *hemarbetande*, *latent arbetsökande*, så kallat *lediga* respektive *övriga, intagna för vård* (ålderdomshem, sjukhus och kriminalvård), *värnpliktiga* och *pensionärer*.

¹⁸ En del av inaktiviteten kan rimligen också förklaras av det utbildningspuckeln som inträffar vid 21 till 23 års ålder, och som beror på att många unga vuxna som avser att fortsätta studera efter gymnasiet, inte gör det i direkt anslutning till avslutade gymnasiestudier. Ungefär hälften av alla som börjar studera på universitet och högskolor gör det från 22 års ålder. Just detta mönster är likvärdigt i de nordiska länderna. En skillnad är däremot att svenska studenter inte tar alltför lång tid på sig att genomgå högskole-/universitetsutbildning när de väl börjat. Att både börja studera senare och ha längre studietider är vanligare i de övriga nordiska länderna (Uusitalo 2010).

Tabell 3.7 Aktiva och inaktiva unga vuxna 20–24 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

	Kvinnor		Män	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Aktiva				
Sysselsatta och/eller studerande	258 700	85,5 %	268 400	84,9 %
Därav				
Sysselsatta, ej studerande	113 100	37,4 %	148 600	47,0 %
Sysselsatta, deltidstuderande	9 900	3,3 %	6 400	2,0 %
Sysselsatta, heltidstuderande	37 300	12,3 %	22 600	7,2 %
Arbetslösa, deltidstuderande	2 800	0,9 %	4 100	1,3 %
Arbetslösa, heltidstuderande	18 200	6,0 %	17 400	5,5 %
Heltidstuderande, ej i arbetskraften	77 400	25,6 %	69 300	21,9 %
Inaktiva				
Varken sysselsatta eller studerande	43 700	14,5 %	47 600	15,1 %
Därav				
Arbetslösa, ej studerande	17 300	5,7 %	30 400	9,6 %
Övriga, ej i arbetskraften	26 400	8,7 %	17 200	5,4 %
Befolkningen	302 400	100,0 %	316 000	100,0 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning, medeltal exklusive juni, juli och augusti

Inaktiva unga vuxna män 20 till 24 år utgör en andel om 15,1 procent 2010. Till antalet är det därmed 47 600 män som varken är sysselsatta eller studerande. Av dem är 30 400 arbetslösa och 17 200 står utanför arbetskraften, som övriga (ej i arbetskraften).

I åldrarna 25 till 29 år minskar mäns inaktivitet, till sammanlagt cirka 9 procent. Både arbetslösheten och övriga, ej i arbetskraften blir färre. Totalt är antalet inaktiva män 26 400 (2010) varav 16 400 är arbetslösa och 10 000 definieras som övriga (ej i arbetskraften).

De inaktiva unga kvinnorna är däremot en lika stor andel, närmare 15 procent, i åldersgruppen 25 till 29 år som i den yngre gruppen, 20 till 24 år. Andelen arbetslösa minskar något, men istället ökar övriga, ej i arbetskraften. Sammanlagt är 41 100 kvinnor 2010 inaktiva.

Tabell 3.8 Aktiva och inaktiva unga vuxna 25–29 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

	Kvinnor		Män	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Aktiva				
Sysselsatta och/eller studerande	238 600	85,3 %	268 900	91,1 %
Därav				
Sysselsatta, ej studerande	167 300	59,8 %	207 100	70,1 %
Sysselsatta, deltidstuderande	12 200	4,4 %	9 300	3,1 %
Sysselsatta, heltidstuderande	21 400	7,7 %	16 900	5,7 %
Arbetslösa, deltidstuderande	2 000	0,7 %	1 500	0,5 %
Arbetslösa, heltidstuderande	6 900	2,5 %	7 600	2,6 %
Heltidstuderande, ej i arbetskraften	28 800	10,3 %	26 500	9,0 %
Inaktiva				
Varken sysselsatta eller studerande	41 100	14,7 %	26 400	8,9 %
Därav				
Arbetslösa, ej studerande	13 100	4,7 %	16 400	5,6 %
Övriga, ej i arbetskraften	28 000	10,0 %	10 000	3,4 %
Befolkningen	279 700	100,0 %	295 300	100,0 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning, medeltal exklusive juni, juli och augusti

Ungdomsstyrelsen (2011) gör en djupgående analys av vad unga vuxna som varken arbetar eller studerar gör. Ett skäl till inaktivitet som styrelsen pekar på är att ha invandrat under året, vilket innebär att man haft begränsad tid för att etablera sig. Detta var skäl till att omkring 10 procent av de unga vuxna i åldrarna 20 till 25 år var inaktiva 2008. I åldersgruppen 20 till 25 år finns vidare tre förhållandevis tydliga könsskillnader.

- Det ena är att 14 procent av de unga vuxna inaktiva kvinnorna ägnar sig åt omsorg om barn under större delen av året, utan att dessförinnan ha etablerat sig på arbetsmarknaden. Endast 0,1 procent av de unga inaktiva vuxna männen gör detsamma (Ungdomsstyrelsen 2011). Möjligen kan detta vara en förklaring till kvinnors större inaktivitet också i åldersgruppen 25 till 29 år. Kennerberg (2007) presen-

Fördjupning: Inaktivitet kan mätas på olika sätt

Det finns olika metoder och modeller för att söka ringa in unga som varken är sysselsatta eller studerar. Med hjälp av statistik från SCB (AKU) har vi sammanställt en bild över detta för 2010. Indelningen är förhållandevis enkel. Den synliggör å ena sidan unga vuxna i sysselsättning och/eller studier (aktiva) och å andra sidan unga vuxna som varken studerar eller är sysselsatta (inaktiva). Sommarmånaderna juni, juli och augusti har exkluderats för att inte terminsuppehållen, när relativt många är sommarlovslediga, ska ge en överdriven bild av inaktiviteten.

Ungdomsstyrelsens temagrupp *Unga i arbetslivet* genomförde 2011 en fördjupad studie av hur många unga som varken är sysselsatta eller studerande samt försökte ringa in vad dessa unga gör. Den studien baseras på en mer avancerad modell, som är mer strikt i sina urvalskriterier för vilka unga som ska ses som inaktiva. Modellen är utvecklad i syfte att inte överskatta problemet med inaktiva unga.

Båda mätmetoderna, SCB (AKU) och Ungdomsstyrelsens modell, är relevanta och pekar på att det är en förhållandevis stor grupp unga vuxna som varken arbetar eller studerar. En aspekt av inaktivitet är vidare att den inte är unik för unga vuxna (eller tonåringar). Inaktiva finns i hela den arbetsföra befolkningen.

terar forskning som pekar mot att kvinnor som inte har arbete innan de får barn har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden efter att ha blivit föräldrar. SOU 2003:92 konstaterar vidare att kvinnor som blir föräldrar i tonåren får svårare både att utbilda sig och att få arbete.

- Det andra är att unga inaktiva vuxna män i högre grad än kvinnor tar del av kommunala eller statliga arbetsmarknadspolitiska program. Skillnaden är inte obetydlig, drygt 23 procent av männen mot 18 procent av kvinnorna deltar. Män får dessutom oftare del av statlig arbetsmarknadspolitik medan kvinnor i högre grad får del av kommunala program (Ungdomsstyrelsen 2011).
- Det tredje är att Ungdomsstyrelsen (2011) ringar in omfattningen av unga inaktiva vuxna med långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning. Omkring 17 procent av männen och närmare 13,5 procent av kvinnorna har under 2008 stöd för detta över sju månader av året.

När dessa skäl till inaktivitet summeras fångas omkring hälften av inaktiva unga vuxna in. En relativt stor andel har en så kallad okänd aktivitet. Det innebär i klartext att man inte vet vad dessa inaktiva unga ägnar sig åt.

Omständigheter som har betydelse för att unga är inaktiva är att ha levt eller att fortfarande leva i svåra hemförhållanden, som exempelvis våld i hemmet, psykisk sjukdom eller alkoholmissbruk hos föräldrar. Även utsatthet för kränkningar och mobbning i skolan, missbruksproblem samt kriminalitet är faktorer som lyfts fram som skäl till inaktivitet (SOU 2003:92).

3.3.3 Långtidsarbetslöshet drabbar framför allt den som saknar gymnasieutbildning

Unga har generellt korta arbetslöshetsperioder och fastnar sällan i långa arbetslöshetsperioder. Den långtidsarbetslöshet som trots allt drabbar unga, drabbar framför allt grupper med dåliga studieresultat bakom sig. Dessa är särskilt utsatta och i behov av stöd för att kunna ta sig in på arbetsmarknaden (Lindahl 2010).

Detta understöds också av SCB-data. Bland unga vuxna är medelarbetslöshetstiderna i pågående arbetslöshetsperioder längre bland dem med oavslutad gymnasieutbildning än bland övriga utbildningsgrupper.

Tabell 3.9 Medelarbetslöshetstidens längd unga vuxna utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Medelvärde i veckor. Kvinnor och män 20–24 år och 25–29 år

Ålder	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
20–24 år	26,3	31,5	21,1	22,5	12,0	10,8	13,3	10,5	20,3	23,0
25–29 år	30,0	40,6	25,2	30,9	16,2	22,2	18,9	17,1	22,2	29,0

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Statistik från Arbetsförmedlingen (2010) ger samma bild: Unga vuxna som är långtidsarbetslösa har i högre grad än andra än andra oavslutade gymnasiestudier bakom sig.

3.4 Bristande efterfrågan på arbetskraft och bristfällig utbildning bakom etableringsproblem

En utgångspunkt här är ett jämförande perspektiv på de nordiska länderna, som i många avseenden liknar varandra när det gäller ungas utbildning och etableringsvillkor på arbetsmarknaden. Det finns dock också skillnader: exempelvis ifråga om konjunkturläge, och därmed efterfrågan på arbetskraft, under 2000-talet. Det påverkar sysselsättnings- och arbetslöshetsnivåer. Det finns också skillnader vad gäller genomströmning i gymnasieskolan och andelen inaktiva och förekomst av tidsbegränsade anställningar bland unga vuxna. Lönestruktur och anställningsskydd betraktas däremot som förhållandevis likvärdiga i de nordiska länderna.

3.4.1 Ungas etableringsproblem beror inte på anställningsskydd

Unga är nya på arbetsmarknaden och har, liksom andra nytilträdande, ofta en inledande etableringsperiod av arbetssökande och arbetslöshet. Unga som har arbete har oftare än andra åldersgrupper tillfälliga arbeten. Vid personalneddragningar har unga vuxna därmed en svagare förankring än andra, och är ofta först ut. Få unga vuxna sägs enligt TCO (2010) upp på grund av arbetsbrist. Om unga vuxna i högre grad skulle vara fast anställda skulle det kunna bli fler, eftersom anställningstid tillsammans med tillräckliga kvalifikationer utgör den grundläggande principen för turordning vid uppsägning på grund av arbetsbrist.

Ett långtgående eller strikt anställningsskydd brukar i nationalekonomisk teori i allmänhet ses som en hög kostnad för arbetsgivare, vilket i sin tur antas leda till en obenägenhet att anställa.¹⁹

Ett strikt anställningsskydd brukar vidare antas göra det svårare för nytilträdande och så kallade marginaliserade grupper.²⁰ Detta mot bak-

---

19 Det svenska anställningsskyddet anses strikt främst på grund av att skyddet för uppsägning av personliga skäl är starkt. Andelen uppsägningar på grund av personliga skäl utgör omkring tre procent. Anställningsskyddet vid driftsinskränkningar på grund av arbetsbrist är däremot inte starkt. Det är inte heller skyddet för tidsbegränsat anställda (Svenskt näringsliv & LO 2011). Det finns fog för att förhålla sig kritiskt till att det svenska anställningsskyddet skulle vara alltför strikt.

20 Till marginaliserade grupper räknas vanligen unga, invandrare och långtidsarbetslösa.

grund av att bristande arbetslivserfarenhet gör att individens produktivitet antas vara okänd (eller ifrågasatt). Ur ett arbetsgivarperspektiv antas det vara riskfyllt att anställa, i synnerhet om det är förknippat med en hög kostnad att avsluta anställningen och om lönerna anses höga (se vidare om lönefrågan nedan).²¹ Ett tudelat anställningsskydd med stora skillnader i skydd mellan fast och tidsbegränsat anställda antas också ha negativa effekter. Det svenska anställningsskyddet har relativt stora skillnader i den bemärkelsen och antas bidra till att unga har svårt att få fasta anställningar (Lindahl 2010; Svenskt näringsliv & LO 2011).

Så långt om teorin. De empiriska studierna om effekterna av ett strikt anställningsskydd bedöms vara behäftade med stora brister och utgår ofta från ett arbetsgivarperspektiv. Bristerna handlar både om att det är svårt att definiera olika länders "striktethet" i anställningsskydd samt att renodla effekter av just anställningsskyddets betydelse för arbetsmarknadens utveckling. I någon mån tycks det finnas stöd för att ett strikt anställningsskydd gör arbetsgivare mer selektiva i anställningsprocessen och att utbildningskraven drivs upp samt att ungas och invandrades sysselsättning sjunker och att de tillfälliga anställningarna blir fler. Den internationella forskningen är dock svår att tillämpa på svenska förhållanden eftersom dispositiviteten i lagen om anställningsskydd är långtgående och öppningarna för kollektivavtalade lösningar därmed är stora (Svenskt näringsliv & LO 2011).

Studier av konsekvenser av ett alltför svagt anställningsskydd likväl som studier ur ett löntagarperspektiv är ovanliga (Svenskt näringsliv & LO 2011). Såväl samhälls- och som löntagarintresset ska vägas in och när lagen om anställningsskydd tillkom vägdes samhällets, löntagarnas och arbetsgivarnas intressen noga samman. Lagen är inte till enbart för arbetsgivarna.

De nordiska länderna bedöms ha måttliga till strikta anställningsskydd utifrån en bedömning av de tre delar som anställningsskyddet snarast bedöms utifrån, anställningsskydd, omställningsmöjligheter och inkomstskydd vid arbetslöshet (Svenskt näringsliv & LO 2011). Skillnaderna mellan de nordiska länderna består snarast i något olika mix av anställningsskydd, inklusive möjligheter för arbetsgivare att använda

---

²¹ Provanställning är dock en anställningsform som direkt avser att överbrygga eventuella risker förknippade med detta.

tidsbegränsade anställningar, arbetsmarknadspolitik (omställningsavtal) och arbetslöshetsförsäkring. Dessutom är det svenska anställningsskyddet dispositivt. Det innebär bland annat att arbetsmarknadens parter lokalt kan komma överens om avvikelser från de lagstadgade turordningsreglerna, vilket gör anställningsskyddet flexibelt.

I de nordiska länderna har Norge lägst arbetslöshet bland unga. Där efter följer Danmark, med högre arbetslöshet än Norge. Finland och Sverige har högre arbetslöshet än både Norge och Danmark (Olofsson & Wadensjö 2007).²² En del av förklaring till detta torde vara ett bättre arbetsmarknadsläge i Danmark och Norge än i Finland och Sverige under 2000-talet (se också vidare nedan). Men det finns ingen tydlig koppling mellan skillnader i anställningsskydd och skillnader i arbetslöshet bland unga vuxna. Det är inte hållbart att hävda att anställningsskyddet skulle vara ett hinder för ungas etablering på arbetsmarknaden.

3.4.2 Ungas etableringsproblem beror inte på för höga löner

Nära kopplad till frågan om anställningsskydd är lönefrågan. Olofsson & Wadensjö (2007) konstaterar att unga jämfört med medelålders har en konkurrensnackdel genom mindre arbetslivserfarenhet och därmed, allt annat lika, har en lägre förväntad produktivitet. Detta måste enligt vissa eller viss nationalekonomisk teori kompenseras med lägre ingångslöner för unga. I bilaga 2 till Långtidsutredningen 2011 pekas på att de kollektivavtalade lägsta lönerna ofta bedöms som höga i ett internationellt perspektiv. Utifrån detta skriver Lindahl (2010, s 128) att: "Ungdomar som söker en första anställning möter därmed en arbetsmarknad med höga ingångslöner vilket kan riskera att försvåra inträdet på arbetsmarknaden".

När det gäller frågan om ingångslöner för unga vuxna²³ får man anta att forskare, men även ibland arbetsgivare och politiker, avser väsentligt lägre lönenivåer än vad som gäller nu. Arbetsmarknadens parter är sedan länge överens om att nytillträdande till branschen, vilket ofta sammanfaller med att vara ung, har en viss upplärningstid och att lönen då

---

22 Det finns ett grundläggande problem i jämförbarhet mellan de nordiska länderna vad gäller sysselsättning eftersom arbetslöshet mäts i förhållande till arbetskraften. I Danmark och Norge går stora ungdomsgrupper i lärlingsutbildning. Sysselsättningsgraden blir därigenom högre eftersom lärlingar räknas som anställda. I Sverige och Finland är lärlingsutbildning mindre vanligt och elever i skolförlagd yrkesutbildning, vilket dominerar i Sverige och Finland, räknas inte till arbetskraften. Det påverkar arbetslöshetstalen (Olofsson & Wadensjö 2007).

23 Fler röster höjs också för att invandrare generellt ska ha lägre ingångslöner.

är något lägre än för dem som har mer erfarenhet. I kollektivavtal är lö-
nerna som regel lägre under en (begränsad) period för att kompensera
för den lägre produktivitet som nya i branschen antas ha. Unga vuxna
har därmed redan lägre löner än vuxna (se exempelvis LO 2011).

Olofsson & Wadensjö (2007) redogör för en amerikansk studie om läg-
stalöner som andel av genomsnittslön, det så kallade minimilönebettet,
från 2004. I denna har Finland och Sverige lägstalöner på en nivå mot-
svarande 51 till 52 procent av genomsnittslönen medan Danmark ligger
på en andel om 54 procent och Norge på 64 procent.²⁴ LO (2008) visade
ett liknande mönster vad gäller minimilönernas andel i relation till den
genomsnittliga industriarbetarlönen 2006 för de nordiska länderna. LO
(2011) gör också en jämförelse som pekar i samma riktning vad gäller mi-
nimilönebett i bland annat de nordiska länderna. Skedinger (2006) me-
nar att de svenska minimilönerna underskattas och att minimilönebet-
tet är högre.²⁵ Tyvärr inkluderas inte övriga nordiska länder i Skedingers
studie. Olofsson & Wadensjö (2007) drar följande slutsats:

*Frågan är om höga minimilöner är ett hinder [för ungas etablering] som
tar sig uttryck i generellt sett höga arbetslöshetstal och låg sysselsättning
i de nordiska länderna. Som vi tidigare konstaterat går det inte att ur-
skilja ett sådant mönster. Skillnaderna mellan de nordiska länderna är
svåra att förklara med hänvisning till skilda minimilöner (Olofsson &
Wadensjö 2007, s 19).*

Att höga lägstalöner inte generellt kan ses som ett hinder för arbetsmark-
nadsetablering stöds också av OECD (2006) och ILO (2010). Det finns
inget tydligt och enkelt samband mellan höga lägstalöner och hög ar-
betslöshet: lägstalöner kan inte på något direkt och ensidigt sätt förklara
ökande arbetslöshet i olika länder (OECD 2006; ILO 2010).

Det finns heller inte mycket som tyder på att ungas sysselsättning och/
eller arbetslöshet har påverkats genom nedsättningen av socialavgifter
som införts i två steg från juli 2007. Finanspolitiska rådet (2011) anser att

---

24 Motsvarande minimilönebett för Tyskland var 58 procent, för Storbritannien 42 procent samt för USA, 36 procent
(Olofsson & Wadensjö 2007).

25 Minimilönebetten har dock, vid sidan av smärre ökningarna inom hotell och restaurang och handel, varit i princip
oförändrade under första halvan av 2000-talet (Skedinger 2006).

det är en rimlig slutsats att de lägre socialavgifterna inte är en effektiv metod för att öka sysselsättningen utan att de är dyra och ineffektiva.

IFAU skriver i remissyttrande (2007 & 2008) att nedsättningen av socialavgifter för unga, eftersom den är riktad till en specifik grupp, snarast är att betrakta som en form av subventionerad anställning. IFAU oroade sig då över träffsäkerheten och kostnadseffektiviteten. Detta då alla unga subventioneras, inte bara de som är i speciellt behov av stöd: ”Många som skulle få jobb ändå, eller redan jobbar idag, kommer att bli subventionerade 'i onödan'. Dessutom är det inte svårare för ungdomar i allmänhet att få jobb än det är för andra arbetslösa, mycket tyder på att det är precis tvärtom” (IFAU 2007 & 2008).²⁶

Det går inte finna stöd för att (höga) löner är ett generellt hinder för ungas etablering på arbetsmarknaden.

3.4.3 Bristfällig utbildning leder till etableringssvårigheter

En avgörande faktor för ungas förutsättningar att etablera sig på arbetsmarknaden handlar om utbildning. Genomgående i kapitlet har det visat sig att unga med bristfällig utbildningsbakgrund, det vill säga oavslutad gymnasieutbildning, får allt svårare att hävda sig på arbetsmarknaden. Utbildningskraven har höjts, till synes främst under 2000-talet. Andelen unga vuxna med enbart förgymnasial utbildning ser ut att ha minskat något mellan 2000 och 2010, men möjligheten att gå från grundskola eller från en avbruten gymnasieutbildning skola till arbete ser ut att ha försvårats. Det är betydelsefullt, för att inte säga avgörande, att fler ges förutsättningar att fullfölja och fullborda en utbildning på gymnasienivå.

Bristande utbildningsresultat och avhopp från gymnasieskolan såväl som svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden diskuteras ofta i termer av att en stor andel (unga) har invandrat. Det är inte rimligt att se tonåringars problem i gymnasieskolan i det snäva perspektivet. För Sverige gäller 2010 att andelen utrikes födda i åldersgruppen 15 till 19 år relativt liten. Sammantaget är drygt 9 procent av befolkningen tonåringar födda i ett annat land än Sverige (SCB, Befolkningsstatistik).²⁷

Skillnaderna mellan de nordiska länderna har ökat vad gäller genom-

---

26 IFAU har fått i uppdrag att utvärdera nedsättningen av socialavgifter för unga.

27 Andelen utrikes födda tonåringar har andelsmässigt heller inte ökat perioden 2000 till 2010. Den har istället minskat med 1 procentenhet, från drygt 10 till strax över 9 procent.

strömning i gymnasieskolan. Detsamma gäller ifråga om inaktiva unga vuxna. Sverige och Finland har sämre genomströmning och högre andel inaktiva än Danmark och Norge (Olofsson & Wadensjö 2007). De nordiska länderna skiljer sig åt också vad gäller andelen unga utrikes födda. Danmark och Norge bedöms likvärdiga med Sverige ifråga om andel utrikes födda tonåringar, men Sverige har sämre resultat i gymnasieskolan. Norge har bäst resultat, följt av Danmark. Finland har en betydligt mindre andel utrikes födda unga, men har ändå sämre genomströmningsresultat än både Danmark och Norge.

Faktorer som Olofsson & Wadensjö (2007) ser som betydelsefulla för Sveriges relativt sämre resultat är utformningen av utbildningspolitiska insatser för studiesvaga elever. Det svenska individuella programmet,²⁸ som främst syftade till att nå elever med särskilda behov, anses vara bristfälligt utformat genom en svag koppling till arbetslivet. Dessutom omfattar programmet en större andel av eleverna i Sverige jämfört med motsvarande program i Danmark, som också har större fokus på utbildningar med koppling till arbetslivet.²⁹ Övriga nordiska länder är vidare mer flexibla när det gäller möjligheten att få tid på sig för att avsluta gymnasiestudier jämfört med Sverige.

En faktor som lyfts fram som betydelsefull för Norge är deras motsvarighet till det svenska kommunala informations-/uppföljningsansvaret för unga upp till 20 år. I Sverige innebär detta ansvar att kommunerna ska hålla sig informerade om vad unga som inte går i gymnasieskolan gör. I Norge innebär ansvaret att kommunerna aktivt ska ta fram alternativ för dem som inte klarar skolan. Den huvudsakliga inriktningen i Norge är att möjliggöra en återgång till gymnasiestudier (Olofsson & Wadensjö 2007).

Skolverket har på senare år (2006 & 2011b) påpekat att kommunerna måste bli bättre på att få både grund- och gymnasieskolorna att arbeta förebyggande för att minska avhoppet i gymnasiet. Skolverket (2006) visade få kommuner hade en handlingsplan för arbetet med unga i åldern 16 till 20 år. Uppföljningsansvaret hade sällan varit en politisk fråga eller föranlett ett politiskt beslut. Skolverket ansåg då att det var viktigt

---

28 Det individuella programmet är numera ersatt med fem så kallade introduktionsprogram.

29 Därmed inte sagt att omfattande lärlingsutbildningssystem är den enda lösningen för Sverige. Det är det enligt Olofsson & Wadensjö (2007). Frågan om den svenska gymnasieskolan kommer att diskuteras betydligt mer djupgående i utredningsprojektets nästa rapport, som är planerad till november 2012.

att arbetet med de unga skulle bli strukturerat och målmedvetet och att studieavbrotten från gymnasiet inte följdes upp tillräckligt (Skolverket 2006). Skolverket (2011b) framhåller att kommunernas arbete förbättrats sedan utvärderingen 2006, men att förändringarna i gymnasieskolan, som lett till fler huvudmän för skolorna, har gjort det än viktigare att förbättra det särskilda stödet till eleverna.³⁰

Ett problem för Sverige är också att de yrkesförberedande program där efterfrågan från arbetsmarknaden är stor har alltför små volymer för att tillgodose nuvarande och framtida arbetskraftsbehov. Andra utbildningar är överdimensionerade och riskerar istället att leda till arbetslöshet alternativt etableringssvårigheter. Erikson et al (2007) pekar som sagt på att elever från yrkesprogram generellt har lättare att etablera sig än unga vuxna från studieförberedande program (som inte går vidare till högskolestudier).

Sammantaget ser det ut som att orsakerna till etableringsproblem och inaktivitet i första hand måste sökas i institutionella förhållanden i såväl grund- som gymnasieskolan. Att ha en god utbildningsbakgrund är avgörande för etableringen på arbetsmarknaden. Avhopp från gymnasieskolan och sämre studieresultat har tydliga kopplingar till föräldrarnas utbildningsbakgrund: barn vars föräldrar har kort utbildning klarar sig sämre. Det gäller såväl inrikes som utrikes födda barn.

3.5 Sammanfattning

Unga vuxnas etablering påverkas negativt av allmänt hög arbetslöshet

Unga vuxnas etablering påverkas av det allmänna arbetsmarknadsläget. Detta verkar i synnerhet gälla i åldrarna 20 till 24 år, men inte på samma sätt för 25 till 29-åringar.

Under 2000-talet har arbetslöshetsnivån allmänt sett varit hög. Det påverkar unga som är nytillträdande i högre grad än vuxna, på grund av att unga saknar arbetslivs- och yrkeserfarenhet. Somliga gymnasieutbildade unga vuxna möter också vissa svårigheter i övergången till det för-

---

30 SOU 2003:92 menade att det saknades en anpassad och generell politik för att söka upp och ge stöd till de unga som befann sig utanför arbete och studier. Den 1 juli 2005 lagstodgades (i 18 § Skollagen) att kommunerna har ett uppföljningsansvar vad gäller unga i åldern 16 till 20 år som inte går i gymnasieskolan. Sveriges kommuners och landstings (2008) tolkning är att detta inte innebär ett utvidgat ansvar jämfört med tidigare, utan att det befintliga ansvaret förtydligades. Regeringen har sommaren 2012 tillsatt en utredning som bland annat ska göra en översyn av det kommunala uppföljningsansvaret. Denna del av uppdraget samt eventuella förslag till förändringar ska redovisas 31 januari 2013 (Dir. 2012:70).

sta arbetet och att nå varaktig etablering. Detta förklarar en del av unga vuxnas högre arbetslöshet jämfört med vuxna.

Unga vuxnas etableringsproblem är dock inte allmänna eller utbredda i hela gruppen 20 till 24 år. Svepande krav på lägre ingångslöner och sämre anställningsskydd för unga vuxna bör avvisas. Det finns inga enkla och entydiga samband mellan lön och arbetslöshet eller för den delen mellan anställningsskydd och sysselsättning.

Unga vuxna med etableringsproblem behöver stöd i utbildning och bättre övergång mellan skola och arbetsliv. Att minska omfattningen av tidsbegränsade anställningar skulle också vara betydelsefullt för att minska ungas arbetslöshet.

Etableringsproblem finns främst bland inaktiva med bristfällig utbildning
Allvarliga, eller stora, etableringssvårigheter finns främst bland inaktiva, varken sysselsatta eller studerande, unga vuxna. Inaktivitet drivs framför allt av bristfällig utbildningsbakgrund; av att inte ha klarat grund- och/eller gymnasieskolan. Unga vuxna som saknar gymnasieutbildning har både den högsta arbetslösheten och de längsta arbetslöshetstiderna.

Att inte klara grundskolan eller en gymnasieutbildning kan ofta relateras till klassbakgrund. Men även faktorer som social utsatthet som svåra hemförhållanden, fysisk och psykisk ohälsa, långvarig sjukdom och funktionsnedsättning, mobbning i skolan, vård av barn, missbruk och kriminalitet ökar risken för att inte klara skolan. Inaktiv ung vuxen kan också vara någon som avser att studera vidare på högskola, men som inte gör det direkt efter gymnasiet.

Andelen inaktiva i åldersgruppen 20 till 24 år är (2010) 15 procent av befolkningen. Inaktiva unga män är i högre grad än unga kvinnor arbetslösa. En delförklaring till detta är att en mindre grupp unga vuxna kvinnor vårdar barn, vilket inte unga vuxna män gör. I åldersgruppen 25 till 29 år är 15 procent av kvinnorna och 10 procent av männen inaktiva. Både kvinnors och mäns arbetslöshet är då lägre, och en del av könsskillnaden torde fortfarande förklaras av att kvinnor vårdar barn.

1 av 10 unga vuxna saknar gymnasieutbildning och många studerar vidare
I åldersgruppen 20 till 24 år saknar 10,5 procent av de unga kvinnorna och 13 procent av de unga männen gymnasieutbildning (2010). I ålders-

gruppen 25 till 29 år är motsvarande siffror 7,5 respektive 10 procent. Antalsmässigt är det sammantaget 123 900 unga vuxna i åldrarna 20 till 29 år som inte har en gymnasieutbildning.

Unga vuxna, i synnerhet unga kvinnor, har en utbildningspuckel i åldrarna 21 till 23 år. Det beror på att många går vidare till högskolestudier, om än inte alltid i direkt anslutning till avslutad gymnasieutbildning. I åldern 20 till 24 år har 26,5 procent av kvinnorna och 19 procent av männen (påbörjat) eftergymnasiala studier. I åldrarna 25 till 29 år har andelarna i princip fördubblats: 55 procent av kvinnorna och 39 procent av männen har kort eller lång eftergymnasial utbildning (2010).

Unga vuxna med gymnasieutbildning klarar sig förhållandevis bra

Unga vuxna, särskilt 20 till 24 år jämfört med 25 till 29 år, är heterogen med avseende på arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet. Detta beror bland annat på att många unga fortsätter studera efter gymnasiet och att unga i eftergymnasiala studier delvis verkar anpassa arbetskraftsdeltagande efter konjunkturläge.

Gymnasieutbildade unga vuxna är i högre grad än andra i åldern 20 till 24 år sysselsatta och sysselsättningsgraden har ökat markant efter 1990-talskrisen. Det gäller för både kvinnor och män, även om mäns sysselsättningsgrad är högre. Gymnasieutbildade som inte studerar har likvärdig sysselsättningsgrad som vuxna.

Etableringsproblem bland unga vuxna med gymnasieutbildning handlar främst om svårigheter i övergången från skola till arbetsliv. Svårigheterna kan ibland vara större för dem som lämnar studieförberedande program än för dem som lämnar yrkesförberedande program. Men det finns stora skillnader mellan kvinno- och mansdominerade branscher. Det gör att unga kvinnor och män många gånger har skilda förutsättningar för etablering sett till exempelvis anställningsformer och arbetstider.

Tonåringar har rätt till en gymnasieutbildning av god kvalitet

Tonåringar är i ett annat skede i livet än unga vuxna. Tonåringar ska därför inte bedömas på samma grunder som unga vuxna när arbetsmarknaden kartläggs och analyseras. Tonåringar är framför allt arbetssökande och sysselsatta parallellt med heltidsstudier i gymnasiet.

Under 2000-talet har det blivit allt tydligare att den som saknar gym-

nasieutbildning riskerar stora svårigheter i mötet med arbetsmarknaden. Tonåringars etableringsproblem är därför, om många inte klarar grund- och gymnasieskolan, i första hand utbildningspolitiska. Utvecklingen visar tyvärr att färre har behörighet till gymnasieskolan och att genomströmningen i gymnasieskolan minskat.

Det är viktigt, för att inte säga avgörande, att grundskolan fungerar så att övergången till och genomströmningen i gymnasieskolan förbättras. Alla tonåringar ska ha rätt till en yrkesförberedande eller studieförberedande gymnasieutbildning av god kvalitet.

Vi återkommer i utredningsprojektets nästa rapport till de frågor som är förknippade med brister i grund- och gymnasieskolan samt till hur problem i övergången från gymnasieutbildning till arbete kan överbryggas.

4. Mitt i (arbets-)livet

I MITTEN AV MAJ 2012 gjorde statsminister Fredrik Reinfeldt ett uppmärksammat uttalande till Tidningarnas telegrambyrå, TT. Han beskrev arbetslösheten i Sverige på följande sätt: "Det är inte korrekt att beskriva Sverige som i ett läge med massarbetslöshet. Om man tittar på etniska svenskar mitt i livet så har vi mycket låg arbetslöshet".

Statsministerns ordval är häpnadsväckande och resonemanget bristfälligt, och han förstärker en både tvivelaktig och onyanserad bild av hur arbetslösheten ser ut. Genom att söka peka ut en grupp, som per definition inte existerar, och påstå att arbetslösheten inte alls drabbar somliga, innebär att statsministern pekar ut "de andra", och låter påskina att arbetslösheten är statisk och endast drabbar vissa. Det är dock långt från en relevant bild om man vill förstå arbetslösheten och söka motverka densamma.

Detta avsnitt syftar till att nyansera och fördjupa bilden av både sysselsättning och arbetslöshet. Den är komplicerad, men visar samtidigt några tydliga trender. Kön och utbildningsbakgrund har stor betydelse för etableringen på arbetsmarknaden. Det gäller genomgående, oavsett om man är född i eller utanför Sverige.

Åldersgruppen 25 till 54 år motsvarar en majoritet av arbetskraftsutbudet, omkring 67 procent av befolkningen i åldersgruppen 20 till 64 år. Att vara mitt i arbetslivet innebär i allmänhet att vara som "bäst" etablerad. 2000-talet har dock inneburit växande och systematiska skillnader inom åldersgruppen. De skillnader som vuxit fram präglas framför allt av tydliga klass- och könsmonster och dessa monster fördjupas när födelseregion läggs till.

Vår övergripande utgångspunkt är att det samhälle som inte når full sysselsättning har svårt att upprätthålla en hög och jämn sysselsättning i alla grupper. Eller för den delen, tvärtom: Om en hög och jämn sysselsättning inte nås i alla grupper kan full sysselsättning inte heller råda. Då nås inte heller låg arbetslöshet i alla grupper. Hur den strukturellt förändrade arbetsmarknaden växer fram från 1990 till och med 2010 för åldersgruppen 25 till 54 år kartläggs och analyseras här i kapitel 4.

4.1 Fler och högre utbildningsnivå i åldern 25 till 54 år

4.1.1 Invandring ger viktig befolkningstillväxt

Antalet personer i åldern 25 till 54 år ökade med 173 400 personer mellan 1990 och 2010. Om det inte hade varit för invandring skulle antalet personer i åldersgruppen istället ha minskat.

När befolkningen delas upp i tre födelseregioner har antalet kvinnor och män födda i Sverige minskat medan antalet utrikes födda personer har ökat. Andelen utlandsfödda kvinnor och män i åldersgruppen 25 till 54 år har närapå fördubblats mellan 1990 och 2010. Den största befolkningsökningen skedde i gruppen kvinnor och män födda utanför Europa.

År 2010 var cirka 80 procent av Sveriges befolkning i åldern 25 till 54 år född i Sverige medan födda i övriga Europa³¹ respektive födda i övriga länder motsvarade cirka 10 procent vardera. SCB pekar i sin befolkningsprognos på att Sveriges befolkning skulle krympa och åldras (ännu) snabbare utan invandring (SCB 2010).

Sverige har haft en betydande nettoinvandring sedan andra världskriget. Fram till början på 1970-talet bestod invandringen främst av arbetskraftsinvandring från de övriga nordiska länderna, Västeuropa och Medelhavs-

Tabell 4.1 Befolkningen 25–54 år utifrån födelseregion och kön, 1990, 2000 och 2010
Antal och andel (%). Kvinnor och män

År	Född i Sverige		övriga Europa		Född i övriga länder		Född i Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	1 508 500	1 591 200	153 600	137 700	44 900	54 600	1 706 900	1 783 400
2000	1 556 600	1 623 300	149 900	139 600	95 600	104 100	1 802 100	1 867 000
2010	1 416 200	1 525 000	184 100	161 300	197 800	179 300	1 798 100	1 865 600
1990	88,4%	89,2%	9,0%	7,7%	2,6%	3,1%	100,0%	100,0%
2000	86,4%	86,9%	8,3%	7,5%	5,3%	5,6%	100,0%	100,0%
2010	78,8%	81,7%	10,2%	8,6%	11,0%	9,6%	100,0%	100,0%

Källa: SCB (AKU) egen beställning

31 Gruppen födda i övriga Europa inkluderar också födda i Australien, Japan, Kanada, Nya Zeeland och USA.

området. Från 1970-talet och framåt avstannade arbetskraftsinvandringen samtidigt som flykting- och anhöringinvandring, främst från utomeuropeiska länder ökat i omfattning. Många flyktinginvandrare har sitt ursprung i Balkanländerna, Latinamerika, Asien och Afrika. En speciellt stor grupp är de som kom från forna Jugoslavien under 1990-talet (Eriksson 2010). De vanligaste födelseländerna 2010 är Irak, Finland, Iran, Polen och Jugoslavien.

På senare år har möjligheterna till arbetskraftsinvandring till Sverige ökat. För medborgare i andra EU-/EES-länder startade denna process i och med Sveriges medlemskap i EES 1994, och numera har medborgare i andra EU/EES-länder rätt att arbeta i Sverige. Medborgare från länder utanför EU/EES kan sedan 2008 beviljas uppehålls- och arbetstillstånd om de hittar ett arbete i Sverige (Eriksson 2010)

Tabell 4.2³² De tio vanligaste födelseländerna 25–54 år, 2010

Antal personer. Kvinnor, män och båda könen

Land	Kvinnor	Män	Båda könen
Irak	30 866	38 496	69 362
Finland	30 321	24 098	54 419
Iran	21 047	23 004	44 051
Polen	21 394	18 493	39 887
Jugoslavien	18 511	18 955	37 466
Bosnien-Hercegovina	17 236	17 217	34 453
Turkiet	12 994	16 453	29 447
Thailand	18 535	2 501	21 036
Somalia	9 688	10 025	19 713
Chile	9 202	9 730	18 932
Totalt	189 794	178 972	368 766
	49,7%	47,5%	48,6%

Källa: SCB, Befolkningsstatistik

32 När man invandrar uppger man sitt födelseland även om det inte existerar idag. Det är således möjligt att uppge exempelvis Jugoslavien. På motsvarande sätt är det möjligt att uppge exempelvis Bosnien-Hercegovina som födelseland om man är född i det område där Bosnien-Hercegovina nu ligger, även om det tillhörde i Jugoslavien när man föddes.

4.1.2 Allt högre utbildningsnivå i befolkningen

Den genomsnittliga utbildningsnivån i befolkningen 25 till 54 år har ökat mellan 1990 och 2010. De största förändringarna har skett i gruppen med förgymnasial och eftergymnasial utbildning tre år eller längre. 1990 var andelen med förgymnasial utbildning cirka en fjärdedel. 2010 hade andelen minskat kraftigt, till cirka en tiondel. Denna utveckling är resultatet av medvetet förd utbildningspolitik. Ett exempel på detta den stora satsningen på vuxenutbildning i det så kallade kunskapslyftet, som genomfördes 1997 till 2002. Detta riktades främst till arbetslösa som saknade treårig gymnasieutbildning.

En lika drastisk utveckling har skett när det gäller lång eftergymnasial utbildning, i synnerhet bland kvinnorna: 1990 hade ungefär var åttonde kvinna en lång eftergymnasial utbildning och 2010 hade var tredje det samma. Bland männen har andelen med lång eftergymnasial utbildning ökat från cirka var sjunde (1990) till knappt var fjärde (2010). Kvinnor som grupp har ökat försprånget till män när det gäller utbildningsnivå.

Vad gäller lång eftergymnasial utbildning är skillnaderna förhållandevis små mellan födelseregioner. Däremot är andelen med förgymnasial utbildning större, på bekostnad av gymnasial utbildning, bland födda utanför Sverige jämfört med födda i Sverige.

Tabell 4.3 Befolkningen 25–54 år utifrån utbildningsnivå och kön, 1990, 2000 och 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

År	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	414 000	488 000	808 600	813 500	235 900	200 300	218 800	249 500	1706 900	1783 400
2000	298 200	369 800	873 500	937 300	350 500	294 100	266 500	255 400	1802 100	1876 000
2010	161 200	214 400	761 200	916 500	289 500	290 600	576 500	433 700	1798 100	1865 600
1990	24,3 %	27,4 %	47,4 %	45,6 %	13,8 %	11,2 %	12,8 %	14,0 %		
2000	16,5 %	19,7 %	48,5 %	50,0 %	19,4 %	15,7 %	14,8 %	13,6 %		
2010	9,0 %	11,5 %	42,3 %	49,1 %	16,1 %	15,6 %	32,1 %	23,2 %		

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 4.4 Befolkningen 25–54 år utifrån utbildningsnivå, kön och födelse-region, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Född i...	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Sverige	88 700	152 800	627 900	784 500	235 400	242 300	462 200	342 400	1 416 200	1 525 000
övriga Europa	25 100	24 000	69 000	70 200	26 100	21 200	61 100	41 900	184 100	161 300
övriga länder	47 500	37 700	64 300	61 800	28 100	27 100	53 200	49 500	197 800	179 300
Totalt	161 300	214 500	761 200	916 500	289 600	290 600	576 500	433 800	1 798 100	1 865 600
Sverige	6,3 %	10,0 %	44,3 %	51,4 %	16,6 %	15,9 %	32,6 %	22,5 %		
övriga Europa	13,6 %	14,9 %	37,5 %	43,5 %	14,2 %	13,1 %	33,2 %	26,0 %		
övriga länder	24,0 %	21,0 %	32,5 %	34,5 %	14,2 %	15,1 %	26,9 %	27,6 %		
Totalt	9,0 %	11,5 %	42,3 %	49,1 %	16,1 %	15,6 %	32,1 %	23,3 %		

Källa: SCB (AKU) egen beställning

4.2 Under 2000-talet både minskar och växer skillnader i arbetsmarknadsanknytning

Den svenska arbetsmarknaden kännetecknades under efterkrigstiden av full sysselsättning och stigande sysselsättningsgrad. Detta förändrades drastiskt i samband med 1990-talskrisen. Mot slutet av 1990-talet/början av 2000-talet, när arbetsmarknaden hade återhämtat sig, sjönk arbetslöshetsnivån men inte till samma låga nivå som innan krisen.

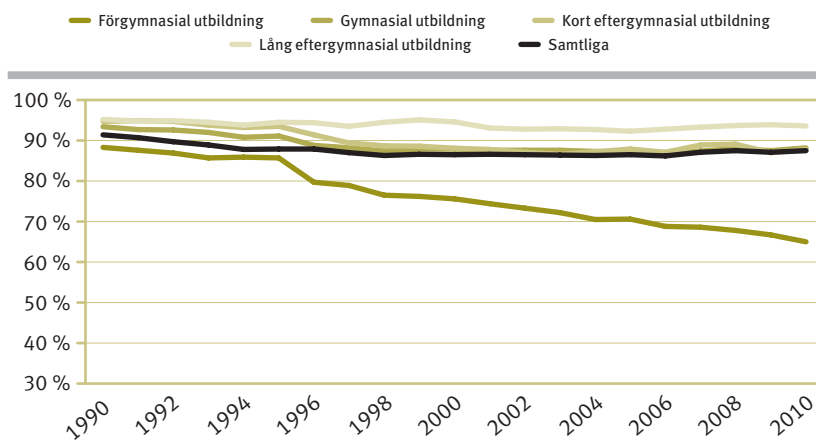
4.2.1 Arbetskraftsdeltagandet utvecklas i olika takt för kvinnor och män

Med fokus på framför allt på utvecklingen under 2000-talet syns att kvinnor som grupp har lägre arbetskraftsdeltagande än män som grupp. I synnerhet har kvinnor med endast förgymnasial utbildning minskat sitt arbetskraftsdeltagande, till 65 procent 2010. Även män med förgymnasial utbildning har lägre arbetskraftsdeltagande än övriga, men det motsvarar trots allt 86,5 procent 2010. Det är dock viktigt att ha i åtanke att kvinnor och män med förgymnasial utbildning är få.³³

³³ 2010 var andelen kvinnor med förgymnasial utbildning drygt 161 000, eller nio procent, i åldersgruppen 25 till 54 år. Andelen män med förgymnasial utbildning i befolkningen i åldern 25 till 54 år motsvarar 11,5 procent eller närmare 214 500 personer.

Diagram 4.1a Arbetskraftsdeltagande kvinnor 25–54 år, 1990–2010

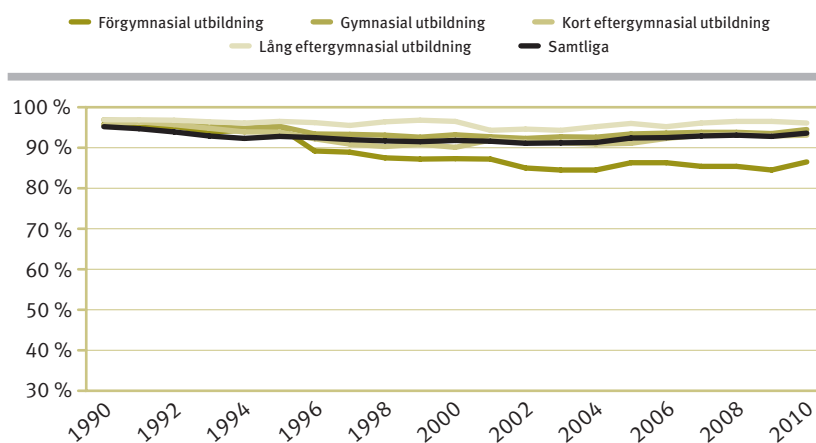
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.1b Arbetskraftsdeltagande män 25–54 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Viktigt att notera är vidare att det är relativt stora skillnader i arbetskraftsdeltagande mellan kvinnor och män med gymnasial utbildning. Skillnaden har ökat under 2000-talet och mellan 2005 och 2010 varit omkring 6 procentenheter (årligen). 2010 var närmare 94 procent av gymnasieutbildade män i arbetskraften medan motsvarande siffra för gymnasieutbildade kvinnor var 87,5 procent.

Skillnaderna i arbetskraftsdeltagande mellan kvinnor med olika utbildningsnivå är överlag större än motsvarande skillnader för män.

4.2.2 Tydliga klass- och könsmönster för både inrikes och utrikes födda

Framför allt är det, som framkom ovan, den relativt begränsade grupp med förgymnasial utbildning som tappar mark ifråga om arbetskraftsdeltagande i spåren av 1990-talskrisen och under 2000-talet. Främst gäller det kvinnor födda i Sverige och i övriga Europa. Mönstret för kvinnor födda i övriga länder avviker från detta, genom att inte ha en trendmässigt nedåtgående kurva vad gäller arbetskraftsdeltagandet.

Genomgående i alla utbildningsgrupper, om än med mindre skillnader bland gymnasialt och eftergymnasialt utbildade, är att arbetskraftsdeltagandet är något lägre bland födda i övriga Europa jämfört med födda i

Tabell 4.5 I arbetskraften och arbetskraftsdeltagande 25–54 år utifrån utbildningsnivå, kön och födelseregion, 2010 Antal och andel (%). Kvinnor och män

Född i...	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Sverige	65 400	136 100	566 900	747 200	214 100	228 000	441 800	228 000	1 288 600	1 445 200
övriga Europa	15 100	20 500	56 900	64 000	21 500	19 000	54 600	40 500	150 000	147 800
övriga länder	23 900	28 700	47 700	54 900	18 600	23 400	43 500	43 300	135 100	152 300
Totalt	104 400	185 300	671 500	866 100	254 200	270 400	539 900	311 800	1 573 700	1 745 300
Sverige	73,7 %	89,1 %	90,3 %	95,2 %	91,0 %	94,1 %	95,6 %	97,3 %	91,0 %	94,8 %
övriga Europa	60,2 %	85,4 %	82,5 %	91,2 %	82,4 %	89,6 %	89,4 %	96,7 %	81,5 %	91,6 %
övriga länder	50,3 %	76,1 %	74,2 %	88,8 %	66,2 %	86,3 %	81,8 %	87,5 %	68,3 %	84,9 %
Totalt	64,8 %	86,5 %	88,2 %	94,5 %	87,8 %	93,0 %	93,6 %	96,1 %	87,5 %	93,6 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Sverige samt ytterligare lite lägre bland födda i övriga länder. Gymnasieutbildade som är födda i övriga länder, det vill säga utanför Europa, ökar dock sitt arbetskraftsdeltagande trendmässigt under 2000-talet. Detta gäller både kvinnor och män.

2010 var arbetskraftsdeltagandet högst bland män med lång eftergymnasial utbildning födda i Sverige och lägst bland kvinnor med förgymnasial utbildning födda i övriga länder.

Den utveckling som sammantaget har förstärkts under 2000-talet är att förgymnasial utbildning innebär lägre arbetskraftsdeltagande. I viss mån har dessutom skillnaderna i arbetskraftsdeltagande mellan gymnasieutbildade kvinnor och män dragits isär. Mest sammanhållet arbetskraftsdeltagande bland kvinnor och män finns i gruppen med lång eftergymnasial utbildning.

4.2.3 Delvis olika skäl för kvinnor och män att stå utanför arbetskraften

Det finns flera skäl till att stå utanför arbetskraften. I åldersgruppen 25 till 54 år är 87,5 procent av samtliga kvinnor och 93,6 procent av samtliga män i arbetskraften 2010. Det innebär att förhållandevis små andelar totalt (12,5 av kvinnorna respektive 6,4 procent av männen), om än ojämnt fördelat utifrån utbildningsnivå, inte är i arbetskraften.

Tabell 4.6 Orsak till att ej vara i arbetskraften i åldersgruppen 25–54 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor, män och båda könen

	Heltidsstuderande		Sjuka		Pensionärer		Övriga		Totalt
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	
Kvinnor	55 000	24,5 %	89 200	39,7 %	500	0,2 %	79 800	35,5 %	224 500
Män	35 300	29,4 %	56 200	46,8 %	500	0,4 %	28 300	23,5 %	120 200
Båda könen	90 300	26,2 %	145 400	42,2 %	1 000	0,3 %	108 100	31,4 %	344 700

Not.

Heltidsstuderande som sökt och kunnat ta ett arbete ingår ej.

I sjuka ingår förtidspensionerade av hälsoskäl.

Övriga består bland annat av deltidstuderande, hemarbetande, värnpliktiga eller intagna för vård (älderdomshem, sjukhus, kriminalvård).

Källa: SCB (AKU), kvartalsdata omräknat till årsmedeltal

Även om den vanligaste orsaken till att stå utanför arbetskraften både bland kvinnor och män, är *sjukdom* är fördelningen på orsaker relativt olik. Närapå hälften av männen står utanför arbetskraften på grund av sjukdom medan motsvarande för kvinnorna är 40 procent. Men eftersom kvinnor i nästan dubbel omfattning som män inte är i arbetskraften är det antalsmässigt fler kvinnor.

Bland kvinnorna tillhör också nära 36 procent kategorin övriga. Detta gäller för 23,5 procent av männen. Det är mer otydligt vad "övriga" innebär jämfört med andra orsaker, men bland annat hemarbetande, intagna för vård och deltidstuderande räknas till övriga.

4.2.4 Sysselsättningen dras isär utifrån kön och utbildning under 2000-talet

Det konstaterades ovan att det, när det gäller arbetskraftsdeltagandet, har skett en kraftig polarisering på arbetsmarknaden efter 1990-talets slut.

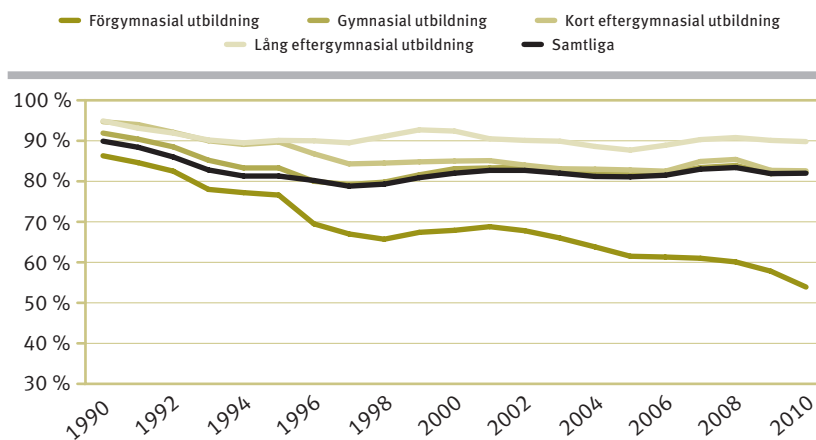
Sysselsättningsgraden, har från omkring 1998 till 2008 utvecklats på delvis olika sätt för kvinnor och män i olika utbildningsgrupper. Den gemensamma nämnaren är dock att ju kortare utbildning desto lägre sysselsättningsgrad. För kvinnor med förgymnasial utbildning är dock sysselsättningsrasen mer dramatiskt än motsvarande för män. Det är också stora skillnader mellan gymnasieutbildade kvinnor och män i åldern 25 till 54 år. Mellan 1997 och 2003 har gymnasieutbildade män runt 4,5 procentenheter högre sysselsättningsgrad. Skillnaden ökar från 2004 och har under perioden 2006 till 2010 var upp emot sju procentenheter. Sysselsättningsgraden är jämnast mellan könen i gruppen med minst tre års eftergymnasiala studier (lång eftergymnasial utbildning).

Åren 2008 till 2010 ser olika ut för kvinnor och män, i synnerhet förgymnasialt och gymnasialt utbildade. Mäns sysselsättning vänder uppåt något 2009–2010. Motsvarande sker inte för kvinnor.

När det gäller sysselsättningen bör det också tilläggas att skillnaden mellan kvinnor och män blir större vid en jämförelse av arbetade timmar. Kvinnor mellan 25 och 54 år stod under 2010 för 47,3 procent av de sysselsatta men enbart för 42,1 procent av det totala antalet arbetade timmar. Orsaken till detta är bland annat att kvinnor arbetar deltid i betydligt större omfattning än män. Mer om detta i avsnitt 4.3.1 nedan.

Diagram 4.2a Sysselsättningsgrad kvinnor 25–54 år, 1990–2010

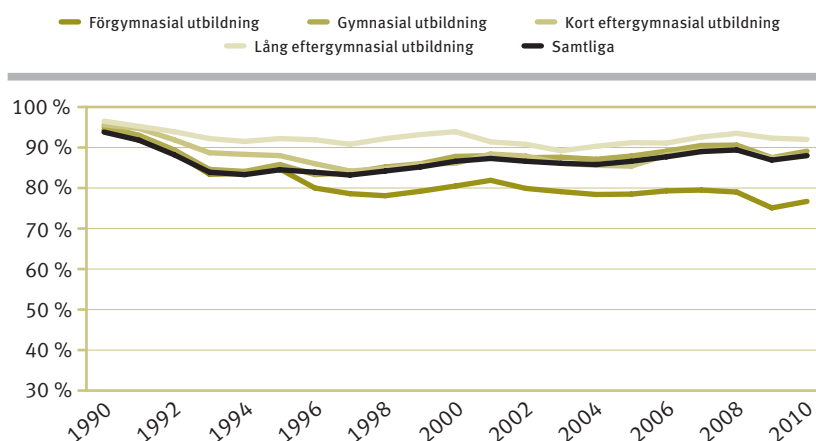
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.2b Sysselsättningsgrad män 25–54 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

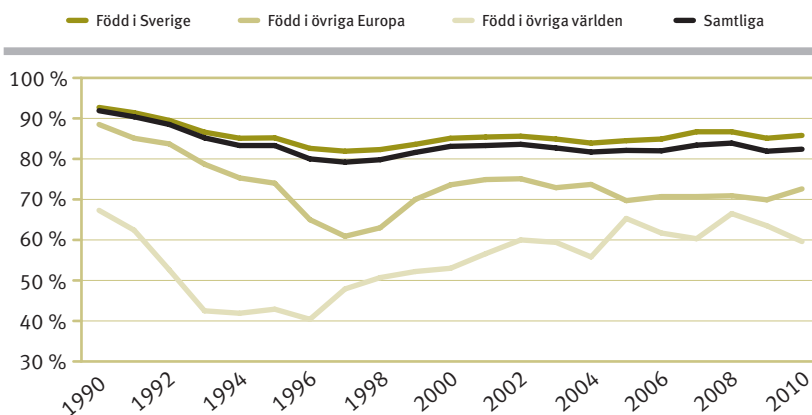

4.2.5 Trendmässig sysselsättningsökning bland utrikes födda med gymnasie- eller längre utbildning

Utrikes födda drabbades mycket hårt av 1990-talskrisen. Sysselsättningsgraden sjönk mer för utrikes än inrikes födda. Genomgående gäller dock att förgymnasialt utbildade drabbades hårdast. Det gäller oberoende av födelseregion och i synnerhet för kvinnor (se ovan).

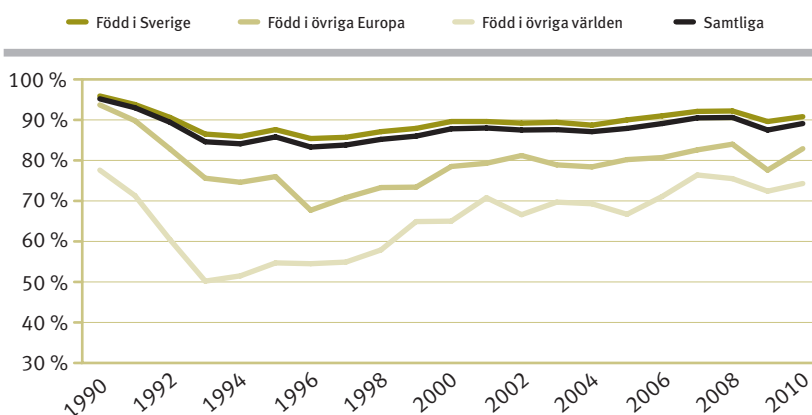
Under 2000-talet har sysselsättningsgraden ökat trendmässigt för utrikes födda med minst gymnasieutbildning. Det är också värt att notera att utrikes födda med gymnasie- och eftergymnasial utbildning inte generellt har drabbats hårdare av finanskrisen.

Diagram 4.3a Sysselsättningsgrad kvinnor med gymnasial utbildning 25–54 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor utifrån födelseregion

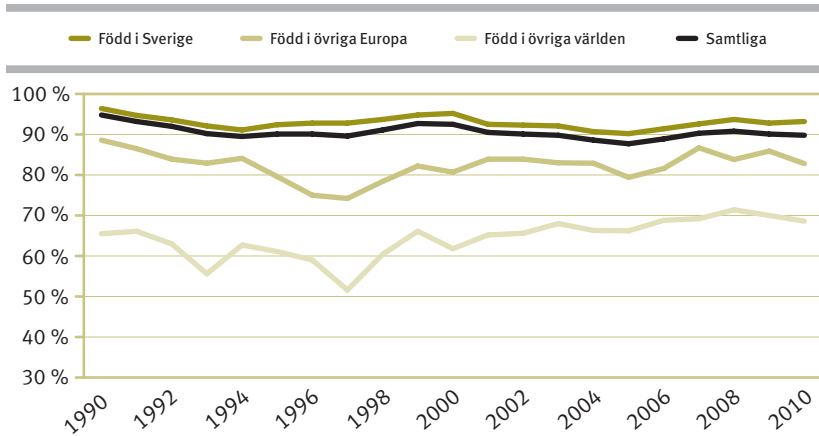
Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.3b Sysselsättningsgrad män med gymnasial utbildning 25–54 år, 1990–2010 Andel (%). Män utifrån födelseregion

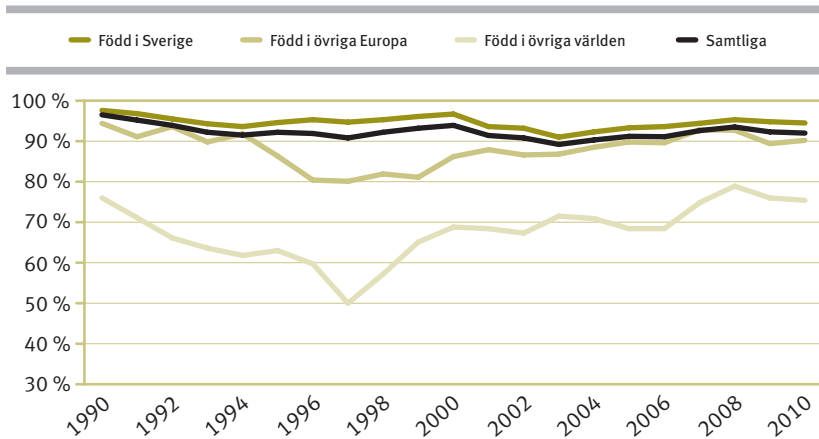
Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.4a Sysselsättningsgrad kvinnor med lång eftergymnasial utbildning, 25–54 år, 1990–2010 Andel (%). Kvinnor utifrån födelseregion

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.4b Sysselsättningsgrad män med lång eftergymnasial utbildning, 25–54 år, 1990–2010 Andel (%). Män utifrån födelseregion

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Sysselsättningsgraden har i princip återhämtat sig för alla utom förgymnasialt utbildade under 2000-talet. Det är dock en bit kvar för att komma upp i samma nivåer som 1990 (och/eller högre).

Sysselsättningsgraden var 2010 högst bland män med lång eftergymnasial utbildning födda i Sverige och lägst bland kvinnor med förgymnasial utbildning födda i övriga länder. För respektive utbildningsnivå och födelseregion gällde också att kvinnor hade en lägre sysselsättningsgrad än män.

Tabell 4.7 Sysselsatta och sysselsättningsgrad 25–54 år utifrån utbildningsnivå, kön och födelseregion, 2010. Antal och andel (%). Kvinnor och män

Född i...	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Sverige	59 600	125 900	538 500	712 300	206 200	219 200	430 900	323 700	1 235 600	1 381 900
övriga Europa	11 900	17 700	50 100	58 200	19 100	17 000	50 600	37 800	133 400	134 200
övriga länder	15 200	20 900	38 300	45 900	13 800	19 400	36 500	37 300	104 800	125 000
Totalt	86 700	164 500	626 900	816 400	239 100	255 600	518 000	398 800	1 473 800	1 641 100
Sverige	67,2 %	82,4 %	85,8 %	90,8 %	87,6 %	90,5 %	93,2 %	94,5 %	87,2 %	90,6 %
övriga Europa	47,4 %	73,8 %	72,6 %	82,9 %	73,2 %	80,2 %	82,8 %	90,2 %	72,5 %	83,2 %
övriga länder	32,0 %	55,4 %	59,6 %	74,3 %	49,1 %	71,6 %	68,6 %	75,4 %	53,0 %	69,7 %
Totalt	53,8 %	76,7 %	82,4 %	89,1 %	82,6 %	88,0 %	89,9 %	92,0 %	82,0 %	88,0 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Sysselsättningsgraden bland utrikes födda varierar också med vistelsetid i Sverige. Den som bott (vistats) en längre tid i Sverige har en högre sysselsättningsgrad än den som är nyanländ. Enligt Eriksson (2010) är dock skillnaden mellan invandrare med lång vistelsetid och inrikes födda fortfarande betydande. Skillnaderna i sysselsättning kvarstår även när man kontrollerar för skillnader i till exempel ålder och civilstånd. Erikson et al (2007) skriver att invandrade kvinnor får sitt första jobb senare än invandrade män.

Det finns även stora skillnader i sysselsättningsgrad beroende på *födelseland*. Eriksson (2010) pekar på att personer födda i forna Jugoslavien har en högre sysselsättningsgrad efter tio år i Sverige jämfört med vad personer med födda i exempelvis Somalia har efter tio år i Sverige.

Sysselsättningsgraden är vidare något lägre för andragenerationens invandrare, det vill säga för födda i Sverige med utrikesfödda föräldrar, än för de vars båda föräldrar är födda i Sverige. Skillnaderna är dock relativt små. I bilaga 4 till LU2011 befaras dessa skillnader öka. Tesen är att många av andragenerationens invandrare i yrkesverksam ålder ännu är barn till arbetskraftsinvandrare, men att andra generationens invandrare i framtiden i allt större utsträckning kommer att bestå av barn till de senaste decenniernas flyktinginvandrare, och att det skulle göra det svårare att få fäste på arbetsmarknaden (Eriksson 2010).

4.2.6 Sysselsättningsmönstren återspeglas i arbetslösheten

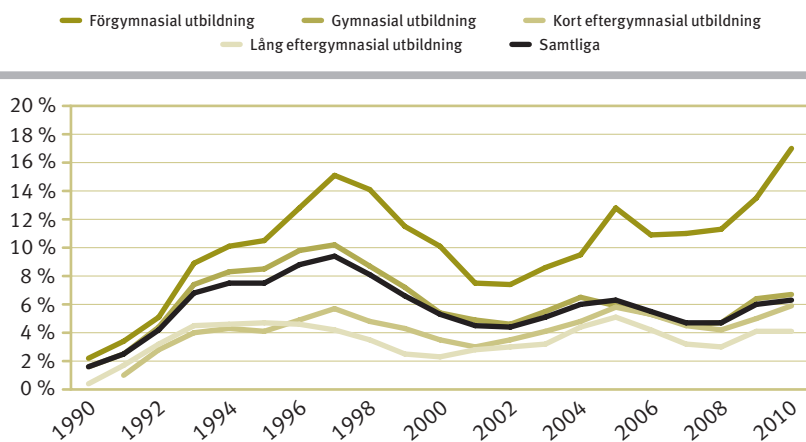
Det har skett en kraftig polarisering på arbetsmarknaden också när det gäller arbetslöshetsnivån. 1990 var skillnaderna i arbetslöshetsnivå mellan olika utbildningsnivåer små medan fram mot 2010 har ökat kraftigt.

En djupare analys gör att vi kan konstatera att vissa har drabbat betydligt hårdare än andra. Vid en uppdelning av arbetslösheten på kön och utbildningsnivå är det tydligt att de med kortare utbildning var mer utsatt än de med längre utbildning mellan åren 1990 och 2010. Den grupp som drabbades allra hårdast av arbetslöshet var de med förgymnasial utbildning, och då främst kvinnor vars arbetslöshet under 2010 dessutom var klart högre än när den var som högst under 1990-talskrisen.

Förgymnasialt utbildade har genomgående under 2000-talet högre arbetslöshet i jämförelse med övriga utbildningsgrupper. Åldersgruppen 25 till 54 år är inget undantag. En aspekt av arbetslöshetens utveckling är därför att se hur den förändrats 1990 till 2010 för de olika utbildningsgrupperna jämfört med arbetslösheten för samtliga. Det görs nedan för kvinnor och män för sig.

Diagram 4.5a Arbetslöshet kvinnor 25–54 år, 1990–2010

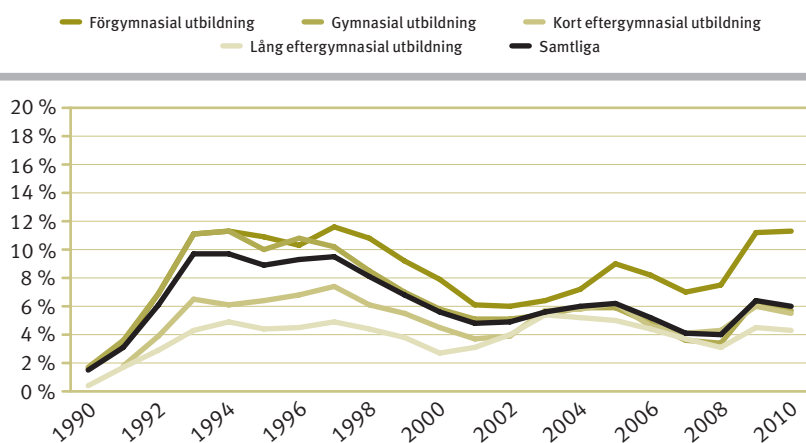
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

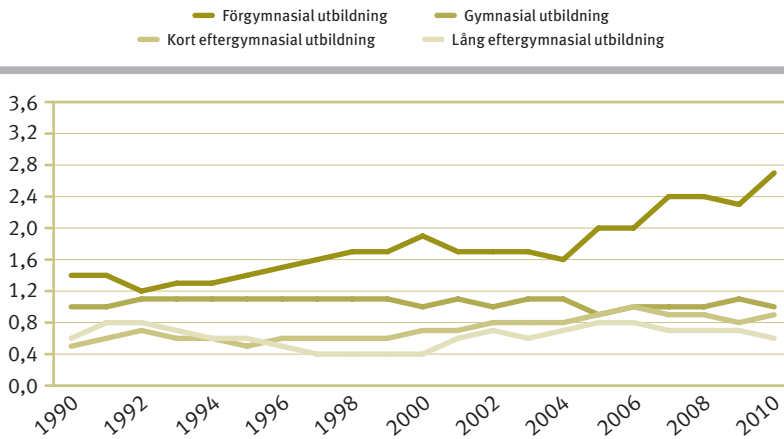
Diagram 4.5b Arbetslöshet män 25–54 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

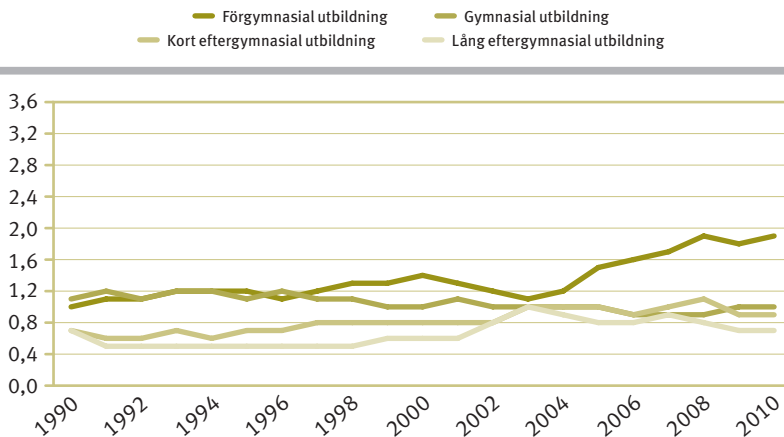
Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.6a Arbetslöshet bland kvinnor 25–54 år i olika utbildningsgrupper relativt den för samtliga kvinnor, 1990–2010 Kvot

Källa: SCB (AKU) egen beställning samt egna beräkningar

Diagram 4.6b Arbetslöshet bland män 25–54 år i olika utbildningsgrupper relativt den för samtliga män, 1990–2010 Kvot

Källa: SCB (AKU) egen beställning samt egna beräkningar

Det är framför allt förgymnasialt utbildade som drabbas av en allmänt högre arbetslöshetsnivå. Gymnasieutbildade klarar sig väsentligt bättre och relativt sett bättre än både kort och långt eftergymnasialt utbildade perioden 2000 till 2010.

Detta innebär dock inte att arbetslöshetssituationen är oproblematiske för övriga. Bland gymnasieutbildade och kort eftergymnasialt utbildade kvinnor och män ligger arbetslösheten i åldersgruppen 25 till 54 år runt sex procent vid utgången av 2000-talet. För kvinnor och män med lång eftergymnasial utbildning är arbetslösheten runt fyra procent.

4.2.7 Arbetslöshetsläget för utrikes födda har inte försämrats relativt, men är allvarigare än för inrikes födda

Under hela perioden 1990 till 2010 har arbetslösheten legat högre bland födda i övriga Europa och födda i övriga länder jämfört med bland födda i Sverige. Även om arbetslösheten ökade oavsett födelse-region och kön under 1990-talskrisen var ökningen betydligt större för utrikes födda än för inrikes födda.

En närmare blick på arbetslöshetsläget 2010 åskådliggör tre mönster:

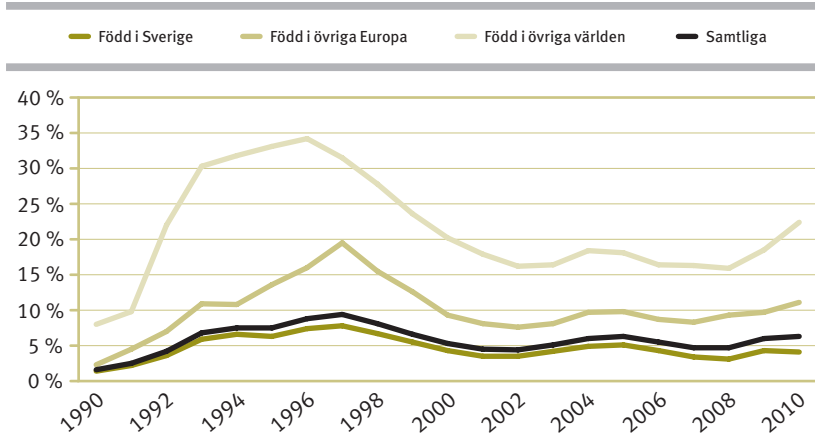
- För det första att arbetslösheten bland födda i Sverige är lägre än den bland födda i övriga Europa, vilken i sin tur är lägre än bland födda i övriga länder. Detta gäller för alla utbildningsnivåer och för såväl kvinnor som män
- För det andra att arbetslösheten, med något undantag, är lägre vid längre utbildning än vid kortare utbildning. Mönstret är trots detta tydligt
- För det tredje att kvinnor har högre arbetslöshet än män oavsett kvinnor födda i Sverige med lång eftergymnasial utbildning har något lägre arbetslöshet än män med motsvarande utbildning

Eftersom gruppen gymnasieutbildade är den största, är arbetslösheten antalsmässigt störst där. Det gäller både kvinnor och män. Antalsmässigt är det däremot relativt få förgymnasialt utbildade som är arbetslösa. Totalt var 204 100 arbetslösa i åldersgruppen 25 till 54 år.

Diagram 4.7a Arbetslöshet kvinnor 25–54 år utifrån födelseregion, 1990–2010

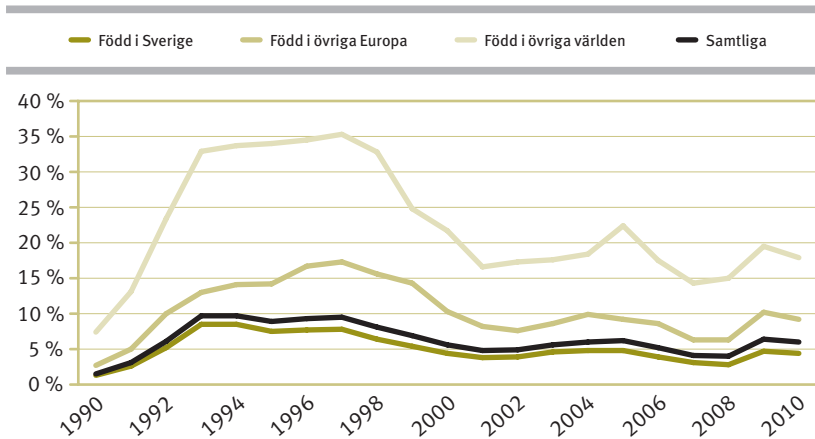
Andel (%)

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 4.7b Arbetslöshet män 25–54 år utifrån födelseregion, 1990–2010

Andel (%)

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 4.8 Arbetslösa och arbetslöshet 25–54 år utifrån utbildningsnivå, kön och födelseregion, 2010

Antal och andel (%)

Född i...	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Sverige	5 800	10 200	28 400	34 900	7 900	8 800	10 900	9 300	53 000	63 300
övriga Europa	3 200	2 800	6 800	5 800	2 400	2 000	4 000	2 700	16 600	13 600
övriga länder	8 700	7 800	9 400	9 000	4 800	4 000	7 000	6 000	30 300	27 300
Totalt	17 700	20 900	44 600	49 700	15 100	14 800	21 900	18 000	99 900	104 200
Sverige	8,9 %	7,5 %	5,0 %	4,7 %	3,7 %	3,9 %	2,5 %	2,8 %	4,1 %	4,4 %
övriga Europa	21,2 %	13,7 %	12,0 %	9,1 %	11,2 %	10,5 %	7,3 %	6,7 %	11,1 %	9,2 %
övriga länder	36,4 %	27,2 %	19,7 %	16,4 %	25,8 %	17,1 %	16,1 %	13,9 %	22,4 %	17,9 %
Totalt	17,0 %	11,3 %	6,6 %	5,7 %	5,9 %	5,5 %	4,1 %	4,3 %	6,3 %	6,0 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

4.2.8 Arbetslöshetstidens längd påverkas av högre arbetslöshetsnivå

I avsnitt 4.2.6 och 4.2.7 framgår att arbetslöshetsnivån legat högre efter 1990-talskrisen än innan. Detta avspeglas i arbetslöshetstidens längd som här avser arbetslöshetens längd under pågående arbetslöshetsperioder. För kvinnor (samtliga) har medelvärdet för arbetslöshetstidens längd ökat från 14,4 veckor 1990 till 35,2 veckor 2010. Motsvarande ökning för män (samtliga) går från 15,0 veckor 1990 till 39,0 veckor 2010.

En annan tydlig bild är att kvinnor har kortare medelarbetslöshetstid i veckor än män. Detta gäller oavsett utbildningsnivå och år med ett undantag: kvinnor med gymnasial utbildning 1990. Det går också att skönja ett mönster som innebär att kortare utbildning innebär längre tid i arbetslöshet än längre utbildning, men det verkar inte vara ett lika starkt samband som det mellan utbildningsnivå och arbetslöshetsnivå.³⁴

³⁴ Detta kan dock i viss grad påverkas av maxvärdet för antal arbetslöshetsveckor var 98 veckor eller fler innan 2005 medan det efter 2005 är satt till 887 veckor. Det gör att värden före 2005 är underskattade i jämförelse med värden efter 2005.

Tabell 4.9 Medelarbetslöshetstidens längd 25–54 år utifrån utbildningsnivå och kön, 1990, 2000 och 2010 Medelvärde i veckor. Kvinnor och män

År	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	15,8	18,0	14,5	12,7	10,4	17,4	11,7	15,8	14,4	15,0
2000	31,0	39,6	31,4	35,4	23,2	31,7	29,7	43,9	30,1	36,7
2010	35,1	43,2	39,6	41,3	26,1	28,7	32,9	36,9	35,2	39,0

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Ett fördjupat nedslag i medelarbetslöshetstidens längd 2010 där födelse-region läggs till visar att det finns en viss systematik i att både utrikes födda kvinnor och män har längre arbetslöshetstider än inrikes födda kvinnor och män. Men det är inte entydigt så.

Undantag är exempelvis förgymnasialt utbildade kvinnor där födda i Sverige och i övriga länder har likvärdiga medelvärden. Detta har också kvinnor födda i Sverige och i övriga Europa med lång eftergymnasial utbildning.

Tabell 4.10 Medelarbetslöshetstidens längd 25–54 år utifrån utbildningsnivå, kön och födelse-region, 2010 Medelvärde i veckor. Kvinnor och män

Född i...	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Sverige	34,8	38,3	36,0	39,9	19,9	25,0	27,3	28,0	31,7	35,8
övriga Europa	37,9	47,1	48,3	52,4	27,3	28,2	27,0	40,0	37,8	44,4
övriga länder	34,2	48,8	44,7	39,5	36,1	37,1	45,1	50,1	40,1	43,8

Källa: SCB (AKU) egen beställning

De förhållandevis höga medelvärdena för arbetslöshetstidens längd i veckor kan ge intrycket av att samtliga arbetslösa 2010 drabbades av långa arbetslöshetsperioder. Så är inte fallet; sett till båda könen, hade en andel motsvarande 15,6 procent arbetslöshetsperioder som var kortare än 5 veckor. Samtidigt fördelade sig arbetslösa (båda könen) till ungefär lika stora delar i arbetslöshetsperioder om 5 till 26 veckor respektive 27 veckor eller längre. Det senare definieras som långtidsarbetslöshet, vilket en andel om 39,1 procent av de arbetslösa därmed var. I bilaga 2 görs också en fördjupning av de olika typer av arbetslöshet som utgör den totala arbetslösheten; friktions-, konjunktur- och strukturarbetslöshet.

Tabell 4.11 Arbetslöshetstidens längd i veckor i åldersgruppen 25–54 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor, män och båda könen

	1–2 veckor		3–4 veckor		5–26 veckor		27+ veckor		Uppgift saknas	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Kvinnor	9 300	9,3 %	7 100	7,1 %	41 400	41,4 %	36 700	36,7 %	5 400	5,4 %
Män	8 100	7,8 %	7 200	7,2 %	40 000	40,0 %	43 200	41,5 %	5 700	5,5 %
Båda könen	17 500	8,6 %	14 300	14,3 %	81 400	39,8 %	79 900	39,1 %	11 100	5,4 %

Källa: SCB (AKU)

4.3 Kön, utbildning och födelseregion har tillsammans betydelse för arbetsmarknadsanknytning

Sammantaget visar avsnitt 4.2 att det skett en polarisering på den svenska arbetsmarknaden mellan 1990 och 2010. Skillnader i framför allt arbetslöshet och sysselsättningsgrad har ökat mellan olika grupper. Det är tydligt att kön, utbildning och födelseregion förstärker varandra och både var och en för sig och sammantaget har betydelse för etableringen på arbetsmarknaden. Denna betydelse har ökat under hela 2000-talet. Sammanfattningsvis framkommer att:

- Kvinnor som grupp har högre arbetslöshet, lägre sysselsättningsgrad och arbetskraftdeltagande än män som grupp.

- Förgymnasialt utbildade har högre arbetslöshet, lägre sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande än de som har gymnasie- eller eftergymnasial utbildning
- Födda i övriga länder har högre arbetslöshet, lägre sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande än födda i övriga Europa. Födda i övriga Europa har i sin tur högre arbetslöshet, lägre sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande än födda i Sverige.

I kommande avsnitt diskuteras var och en av dessa slutsatser. Först diskuteras kvinnors ställning på arbetsmarknaden i perspektivet av en likvärdig arbetslinje för kvinnor och män. Därefter diskuteras utbildningens betydelse för varaktig arbetsmarknadsförankring, och slutligen ges några viktiga perspektiv på vad det innebär att invandra till ett land när det gäller att etablera sig på arbetsmarknaden.

4.3.1 Könsskillnader på arbetsmarknaden består och förstärks i vissa fall

Sverige har i en internationell jämförelse både ett högt arbetskraftsdeltagande och en hög sysselsättningsgrad bland kvinnor. Det innebär dock inte att kvinnor och män har likvärdiga förutsättningar och möjligheter på arbetsmarknaden. Kvinnor med olika utbildningsbakgrund har inte heller samma förutsättningar på arbetsmarknaden.

En förklaring till skillnader i kvinnors och mäns arbetskraftsdeltagande går tillbaka till synen på kvinnors och mäns roller i samhället och till synen på familjens roll. Det präglade den moderna arbetsmarknadens framväxt vid 1900-talets början. Kvinnor nekades tillträde till såväl arbetsmarknad som utbildning på lika villkor som män. Några exempel på detta är begränsningar i utbildningsmöjligheter, direkt utestängning från delar av arbetsmarknaden samt arbetsgivares oinskränkta makt att avskeda gifta gravida kvinnor. Härigenom kom särskiljande av kvinnor och män, segregering och diskriminering att byggas in i arbetsmarknadens och arbetslivets strukturer (SOU 2004:43)

Först på 1960- och 1970-talen blev kvinnors rätt till arbete, oavsett familjesituation, fullt accepterad. Då breddades den svenska modellens arbetslinje och kom att gälla både kvinnor och män. Genomförandet av ett flertal större politiska reformer, särskilt särbeskattningen, men även barnomsorgsutbyggnaden och den inkomstrelaterade föräldraför-

säkringen, bidrog till detta. De gamla strukturerna är dock inte helt utplånade. En orsak till att det går långsamt att förändra dessa är kvinnor och män på arbetsmarknaden representerar flera generationer och har därmed vuxit upp med olika normer i fråga om just kvinnors och familjens roll (SOU 2004:43).

Att det enbart skulle vara en generationsfråga är dock långt från en tillräcklig förklaring. Statistik från Skolverket visar att det finns en stark könsuppdelning vad gäller de som gick ut gymnasieskolan läsåret 2010/11. Över 75 procent av de unga som avslutade program med inriktning mot hantverk, omvårdnad och barn- och fritid var kvinnor. Lika skev var könsfördelningen i program med inriktning mot teknik, industri, bygg, fordon och el; där var över 75 procent unga män.³⁵

Om kvinnor och män ska ges lika förutsättningar att arbeta på marknaden, måste både välfärdstjänster och familjepolitik understödja detta. Strävnan måste vara att värna tvåförsörjar- och tvåvårdarfamiljen (se också kapitel 2). Arbetslinjens historia är dock till stor del männens och kvinnors rätt till självständighet genom självförsörjning har inte alltid varit självklart. Somliga kvinnors arbetsmarknadsanknytning har också försvagats i spåren av 1990-talskrisen och under 2000-talet. En förklaring till detta, som lyfts fram i Socialförsäkringsutredningens (2005) skriftserie Samtal om socialförsäkring (nr 4, s 61) ligger i kvinnors relation till arbetslinjen.

Den del av arbetslinjen som handlar om rätten till ett bra arbete är betydligt mindre självklar för kvinnor än för män. [...] Den sammantagna bilden blir att arbetslinjen idag till stor del fortfarande handlar om mäns arbete. Särskilt tydligt blir det i tider av hög arbetslöshet när politikens självförtroende att göra något åt sysselsättningen är lågt. Kvinnors svagare anknytning till arbetsmarknaden gör att de riskerar att hamna "sist i kön" och kanske i högre grad än män får bära ansvaret på egen hand.

---

³⁵ Den könsuppdelade arbetsmarknaden beskrivs ofta i termer av horisontell och vertikal könssegregering. Den finns en omfattande horisontell könssegregering. Den innebär att kvinnor och män har olika yrken, arbetsgivare och arbetar i olika branscher. Vertikal könssegregering handlar om att kvinnor och män inte når lika långt i sina respektive karriärer: Kvinnor avancerar sällan på samma sätt som män oavsett yrke och/eller bransch (SOU 2004:43).

Kvinnor arbetar av flera skäl mindre timmar än män.³⁶ Orsakerna till detta är flera. En är att kvinnor i väsentligt större utsträckning än män arbetar deltid. 2010 var totalt 959 400 sysselsatta deltidsarbetande. Av dessa var 77 procent kvinnor. Huvudorsakerna till deltidsarbete bland kvinnor var, enligt statistik från SCB, att lämpligt heltidsarbete saknas/söker heltid (27 procent), vård av barn (20 procent), vill inte heltidsarbeta/uppger inget skäl (17 procent) respektive egen sjukdom/nedsatt arbetsförmåga (11 procent).

Något som påverkar kvinnors lägre andel arbetade timmar är också att kvinnor har en högre sjukfrånvaro än män. År 2010 fick 203 049 kvinnor och 111 701 män sjukpenning (Försäkringskassan 2011).

Tabell 4.12 Arbetade timmar och antal sysselsatta 25–54 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor, män och båda könen

	Arbetade timmar per vecka		Sysselsatta	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Kvinnor	41 900 000	42,1 %	1 473 800	47,3 %
Män	57 600 000	57,9 %	1 641 200	52,7 %
Båda könen	99 500 000	100,0 %	3 115 000	100,0 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Den könsuppdelade arbetsmarknaden har, enligt de få studier som är gjorda inom området, ett starkt samband med sjukfrånvaro. Resultaten pekar i riktning mot att både kvinnor och män har lägre sjukfrånvaro i könsintegrerade yrken. Sjukfrånvaron är högre i både kvinno- och mansdominerade yrken, men allra högst i extremt kvinno- och mansdominerade yrken.

Grad av könssegregering och sjukfrånvaro visar störst samband för

36 Kvinnors andel av arbetade timmar har ökat något över tid: 1990 stod kvinnorna för 39,7 procent av timmarna och 47,9 procent av de sysselsatta (i åldersgruppen 25 till 54 år). 2000 hade kvinnornas andel av totalt arbetade timmar ökat till 41,3 procent och 47,7 procent av de sysselsatta var kvinnor (Källa: SCB (AKU) egen beställning).

kvinnor. Den vertikala könssegregeringen speglar den mer klassmässiga aspekten av hälsa. Personer i lägre positioner har sämre hälsa än de i högre positioner. Eftersom kvinnor oftare än män återfinns på dessa lägre positioner är de som grupp mer utsatta för ohälsa och dess konsekvenser. Skillnad i sjukfrånvaro påverkas också av att kvinnor och män i stor utsträckning har olika arbetsvillkor och arbetsmiljö, inflytande och lön, något som går in i både horisontell och vertikal könssegregering (Karolinska Institutet 2011). Se också kapitel 5 som diskuterar arbetsmiljö och ohälsa i relation till arbetskraftsdeltagande i åldersgruppen 55 till 64 år.

4.3.2 Män tar inte tillräckligt stort ansvar för omsorg och obetalt arbete

Det är inte bara arbetsmarknaden som är könsuppdelad. Det är även fördelningen av omsorgs- och det obetalda arbetet i hemmet, vilket i sig påverkar kvinnors och mäns förutsättningar på arbetsmarknaden och i arbetslivet. SCB (2012) visar att kvinnor 2010/2011 i genomsnitt utförde 47 minuter mer hemarbete, inte att förväxla med hushållsarbete,³⁷ per dag än män. I flera studier påvisas att kvinnors totala arbetstid, när betalt och obetalt arbete summeras, är längre än mäns (se till exempel SCB 2012).

Det är oklart om, och i så fall hur, detta påverkar kvinnors och mäns (o-)hälsa, sjuklighet och sjukfrånvaro (Karolinska Institutet, 2011). Men enligt Angelov et al (2011) uppstår stora skillnader i kvinnors och mäns sjukfrånvaro när första barnet föds. Innan dess finns nästan inga könskillnader, men kvinnor har därefter nästan dubbelt så många sjukfrånvarodagar per månad som sin sambo/make. Denna nivåskillnad kvarstår i hela 15 år efter första barnets födelse.

Tydliga exempel på att kvinnors större omsorgsansvar påverkar antalet arbetade timmar är skillnaden mellan kvinnors och mäns vård av barn.

- 20 procent av deltidsarbetande kvinnorna uppger att skälet till deltidsarbetet är vård av barn. Motsvarande siffra för män är 7 procent (SCB, AKU). Eftersom antalet deltidsarbetande kvinnor är så mycket större än antalet deltidsarbetande män blir det otillräckligt att inte också se till faktiska siffror: 148 100 kvinnor uppger vård av barn som orsak till att de arbetar deltid, men enbart 14 700 män (SCB, AKU).

---

³⁷ Hemarbete är ett bredare begrepp än hushållsarbete. Det är uppbyggt på flera underkategorier varav hushållsarbete endast är en. Övriga underkategorier är underhållsarbete, omsorg om egna barn, omsorg om andra och inköp av varor och tjänster (SCB 2012).

- Uttag av föräldraledighet fördelas mycket ojämnt mellan könen. Försäkringskassans statistik visar att kvinnorna tog ut 76,9 procent och männen 23,1 procent av antalet utbetalda dagar med föräldrapenning 2011 (Försäkringskassan 2012).
- Uttag av dagar med tillfällig föräldrapenning för att vårda sjuka barn är närapå lika ojämnt fördelat mellan könen. 2011 tog kvinnorna ut 64 procent och männen 36 procent av dessa dagar (Försäkringskassan 2012).

Under 2012 har den skeva fördelningen kvinnor och mäns omsorg om barn snarast lyfts i det relativt snäva perspektivet att den bosättningsbaserade föräldrapenningen har negativ betydelse för nyanlända kvinnors arbetskraftsdeltagande och arbetsmarknadsetablering. SOU 2012:9, *Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning*, gör en kartläggning av nyanländas uttag av föräldrapenning. Där framkommer bland annat att många kommuner, i fall där en nyanländ förälder (läs mamma) ansöker om försörjningsstöd, inte ges annat val än att ta ut föräldrapenning på grundnivå. Utredningens slutsats är att föräldrapenning försenar etableringen på arbetsmarknaden för ganska många nyanlända mammor och att den kan bli en särskild fälla för dem som har behov av kompletterande försörjningsstöd (SOU 2012:9).³⁸

Enligt Erikson et al (2007) har dock utrikes födda kvinnor i Sverige ett högre arbetskraftsdeltagande jämfört med övriga västländer. De könsskillnader som finns avseende omsorgsansvar för barn, verkar dock innebära att nyanlända kvinnor avstår från att försöka etablera sig på arbetsmarknaden direkt.

SCB (2011) har utvärderat det kommunala vårdnadsbidrag som infördes från 2008. Under perioden 1 juli 2009–31 december 2009 beviljades 2 920 ansökningar om vårdnadsbidrag. I nio fall av tio togs bidraget ut av kvinnor och 30 procent av de vårdnadshavare som ansökte om bidraget hade utländsk bakgrund; endera utrikes född eller med två utrikes födda

---

³⁸ Den inkomstrelaterade föräldraförsäkringen är central i en arbetslinje för både kvinnor och män. Den gör det rationellt att förankra sig på arbetsmarknaden innan man får barn. Det bidrar till att upprätthålla ett högt arbetskraftsdeltagande bland kvinnor med barn. Däremot behöver fördelningen av föräldraledigheten och hur den fördelas förändras för att minska kvinnors respektive öka mäns omsorg om barn och utjämna de skillnader som finns.

föräldrar. Olli Segendorf & Teljosuo (2011) anser att vårdnadsbidrag, tillsammans med grundbeloppet i föräldraförsäkringen, kan leda till inläsningseffekter för framför allt nyanlända mammor med små barn. Vårdnadsbidraget bör därför, enligt Olli Segendorf & Teljosuo (2011), avskaffas och föräldraförsäkringen ses över. Detta i syfte att utrikes födda kvinnor snabbare ska etablera sig på arbetsmarknaden samtidigt som deras barn tidigare ska få del av förskoleverksamheten.

Kennerberg (2007) har studerat hur kvinnors och mäns arbetssituation förändras när de får barn. Ett delresultat tyder på att kvinnor som inte hade arbete innan barnet föddes i lägre utsträckning tog sig in på arbetsmarknaden efter att barnet fötts. Detta jämfört med kvinnor som inte fick barn och vid en jämförelse tre år senare. I övrigt påverkas kvinnor som får barn på så sätt att de arbetar mindre respektive att mer sällan byter och avancerar till högre kvalificerade jobb samt får en sämre löneutveckling. För kvinnor innebär föräldraskap att utvecklingen på arbetsmarknaden avstannar. Män påverkas däremot inte i någon större utsträckning av föräldraskap.

I detta sammanhang är också Kommunals rapport "Alla andra hämtar tidigt" relevant. Den pekar på att föräldrar, snarast mammor, påverkas negativt både av förskolans snäva öppettider och normer om att hämta tidigt. Mammor är, betydligt oftare än pappor, den som alltid eller oftast hämtar barn på förskolan samt att nära hälften av föräldrarna upplever en press att hämta barnen tidigt från förskolan. Omkring 30 procent av föräldrarna uppger vidare att de inte kan arbeta heltid och klara sig med förskolans öppettider (Kommunal 2011a).

4.3.3 Utbildningsbrister riskerar att urholka positiv strukturomvandling

I jämförelsen av arbetslöshet, sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande utifrån utbildningsnivå ovan blev det tydligt att kort utbildning är en konkurrensnackdel jämfört med längre utbildning.

Två parallella trender är tydliga i såväl Sverige som i många andra länder: allt fler är högutbildade samtidigt som arbetsgivarnas efterfrågan på längre utbildad arbetskraft ökar. I avsnitt 4.1.2 redogjordes för hur utbildningsnivån har ökat i Sverige mellan 1990 och 2010.

Arbetsgivarnas krav på utbildning och kompetens har ökat under lång tid. Det diskuteras på djupet i utredningsprojektets första rapport (LO

2012). Anledningar som vanligen lyfts fram är strukturomvandling och teknisk utveckling, men även organisatoriska förändringar. Framför allt att rationaliserade verksamheter som lett till slimmade organisationer och globalisering driver fram ökade krav på högre utbildning (LO 2012).

Den strukturomvandling som sker innebär både att mindre kvalificerade jobb slås ut och mer kvalificerade jobb växer fram och förändringar i branschammansättning. Det syns bland annat i att andelen arbetaryrken har minskat och andelen tjänstemannayrken istället har ökat. Över tid har det skapats färre och försvunnit fler jobb för personer med förgymnasial utbildning (LO 2012). Arbetsmarknaden för dem med förgymnasial utbildning krymper således som resultat av strukturomvandlingen. Dessutom haltar matchningen mellan utbildning och arbetsuppgifter, och det verkar leda till att allt fler har längre utbildning än vad det nuvarande jobbet kräver. I sin tur blir effekten då att somliga med kort utbildning missgynnas i konkurrens om jobben. Det drabbar framför allt personer som saknar gymnasieutbildning.

Arbetsförmedlingen (2011) konstaterar att personer som saknar gymnasieutbildning har betydande svårigheter att finna en väg till varaktigt sysselsättning eller till vidareutbildning. Det är inte ovanligt att gymnasieutbildningen används som selektering vid anställningar. När den stora majoriteten av arbetskraften har minst gymnasieutbildning kan det ge negativa signaler till arbetsgivare när denna saknas.

4.3.4 Att ha invandrat innebär vanligen en konkurrensnackdel

Vid sidan av utbildningsnivå och kön, har födelseregion betydelse för etableringen på arbetsmarknaden. Snarast i bemärkelsen av befintliga utbildnings- och könsmönster förstärks. Födda i Sverige har högre arbetskraftsdeltagande, högre sysselsättningsgrad och lägre arbetslöshet än födda i övriga Europa,³⁹ och födda i övriga länder.⁴⁰

Att invandra innebär att man måste göra en omstart i det nya landet. Det innebär bland annat att bli sedd som ett oprövat kort i jämförelse andra, exempelvis inrikes födda och redan etablerade på arbetsmarkna-

---

39 Gruppen födda i övriga Europa inkluderar här Australien, Japan, Kanada, Nya Zeeland och USA.

40 Etableringsproblem till följd av att ha invandrat hänförs ibland, likväl som i fallet med unga vuxna, till att lönerna anses alltför höga och att anställningsskyddet anses för strikt. Vi delar inte den uppfattningen. Detta diskuteras främst i kapitel 3.

den. Det är också skillnad mellan flykting- och arbetskraftsinvandring, där den senare gruppen generellt har lättare att etablera sig. Nyanlända (flykting-)invandrare har en svagare förankring på arbetsmarknaden och förutsättningar för etablering försämras också om det allmänna arbetsmarknadsläget är svagt. Etableringen är känslig för konjunktursvängningar (Erikson et al 2007).

Det är vidare svårast för invandrare med förgymnasial utbildning att etablera sig jämfört med invandrare som har lång eftergymnasial utbildning. Gymnasieutbildade och kort eftergymnasialt utbildade ligger någonstans däremellan (Erikson et al 2007). Etableringsmönster för invandrare följer således de tydliga mönster som gäller överlag, det vill säga att utbildningsnivå genomgående har stor betydelse för etablering på arbetsmarknaden. En studie från 2010 (Delander & Ekberg) visar att invandrade akademiker i högre grad än inrikes födda akademiker är felmatchade, och oftare befinner sig i arbetaryrken som ställer lägre utbildningskrav.

Bilaga 4 till LU2011 anser att de viktigaste förklaringarna till utrikes föddas generellt sett svagare förankring på arbetsmarknaden jämfört med inrikes födda är ett antal samverkande faktorer. Till dessa hör bristande språkkunskaper, bristande tillgång till informella nätverk, höga krav för att anses vara anställningsbar samt att det förekommer etnisk diskriminering (Eriksson 2010).⁴¹

När det gäller språkkunskaper visar bland annat en rapport från OECD (2000) att dessa påverkar arbetsmarknadssituationen. OECD hänvisar till studien International Adult Literacy Survey, IALS, som finner ett samband mellan läsförståelse och skrivkunskaper och sannolikhet att vara arbetslös. Detta gäller även när man tar hänsyn till skillnader i kön, ålder och utbildning. En studie på svenska data (Rooth & Åslund 2006) visar att det finns ett positivt samband mellan förmågan att läsa och tala svenska och sysselsättning.

Arbetsgivares rekryteringskanaler har förändrats och gått mot att bli mer informella (Ekström 2001). Ett flertal svenska studier pekar på att sociala nätverk är betydelsefulla för utrikes födda. Bevelander & Lundh (2006) visar att sannolikheten för flyktingar att ha ett jobb är högre i

---

⁴¹ Enligt lagstiftningen är diskriminering i arbetslivet på grund av etnisk tillhörighet, religion och annan trosuppfattning förbjuden. Diskrimineringsförbudet gäller anställd, arbetssökande, inhyrd eller inlånad på arbetsplatsen (DO).

kommuner som sedan tidigare har en hög andel utrikes födda. Det tolkas som att flyktingar då har bättre tillgång till informella nätverk eller som att företag som tidigare anställt utrikes födda är mer benägna att anställa flyktingar än de som inte tidigare gjort det. Behtoui (2007) finner i sin studie att inrikes föddas nätverk i högre utsträckning omfattar personer med kvalificerade yrken än vad som gäller för utrikes födda personer, och att detta minskar utrikes föddas möjligheter att hitta kvalificerade jobb.

En förklaring till den lägre sysselsättningsgraden för utrikes födda är enligt Bevelander (2000) att kraven på formell utbildning och språkkunskaper har ökat i takt med strukturomvandlingen. Bevelander argumenterar för att strukturomvandling, som har medfört ökad efterfrågan på arbetskraft med både hög formell och informell utbildning och kompetens, har missgynnat invandrare från länder som avviker från Sverige kulturellt och språkligt. Detta skulle dock kunna motsägas av att utbildningsnivån bland födda i övriga Europa och övriga länder inte avviker särskilt mycket från födda i Sverige, och att det kanske snarare ligger något i det som Erikson et al (2007) lyfter fram angående skillnader mellan födda i övriga Europa och födda i övriga länder: den senare gruppen möts av större fördomar och diskriminering och har svårare att ta första steget in på arbetsmarknaden. Olli Segendorf & Teljosuo (2011) pekar också på att det behövs enklare system för validering av utbildning och yrkeserfarenhet för att invandrares kunskaper och kvalifikationer ska kunna synliggöras och tas tillvara.

4.3.5 Arbetsmarknadsdiskriminering försvårar etablering

Forskning visar också att etnisk diskriminering kan förklara utrikes föddas relativt sämre arbetsmarknadsläge. Diskriminering kan vara av flera typer. De två vanligaste är så kallad preferensdiskriminering, som innebär att arbetsgivare, anställda eller kunder har en negativ inställning till utrikes födda, och så kallad statistisk diskriminering, som innebär att osäkerhet om den arbetssökandes egenskaper leder till att arbetsgivare väljer bort sökande från grupper man i genomsnitt tror har ofördelaktiga egenskaper.

Ett stort antal studier söker påvisa förekomsten av hur dessa former av diskriminering påverkar skillnader i sysselsättning, eller inkomst, mellan inrikes och utrikes födda. Vanligen söker man efter vad som kan för-

klaras av observerbara skillnader i produktivetspåverkande egenskaper. Det som återstår, som inte kan förklaras, kan betraktas som diskriminering (se exempelvis Integrationsverket 2004 & 2006; Behtoui 2006; Nekby & Özcan; 2006; Hammarstedt & Shukur 2007). Dessa studier visar att betydande skillnader mellan inrikes och utrikes födda i fråga om sysselsättning och arbetslöshet återstår efter att hänsyn tagits till observerbara skillnader.

En annan metod är att via enkäter och intervjuer mäta den upplevda diskrimineringen. Man kan givetvis inte bortse från att människor kan känna sig diskriminerade även om diskriminering inte har förekommit enligt exempelvis lagstiftningens mening. Lange (2000) sammanfattar resultaten från flera enkätundersökningar och drar slutsatsen att invandrarers upplevda diskriminering är omfattande och att det måste avspeglas i utbredd faktisk etnisk diskriminering.

Det finns även studier som undersöker om personer med utländska namn väljs bort vid rekrytering. Carlsson & Rooth (2007a & 2007b) skickade under 2005 och 2006 ut fiktiva jobbansökningar till företaget. För varje jobb skickades två ansökningar med likvärdiga kvalifikationer men den ena sökanden gavs ett typiskt svenskt namn och den andre sökanden ett typiskt arabiskt namn. Resultaten visar att diskriminering förekom i 29 procent av fallen.

4.4 Sammanfattning

Arbetsmarknaden fungerar bäst för 25 till 54-åringar

Åldersgruppen 25 till 54 år har generellt sett sina bästa arbetsmarknadsår. Förenklat kan det uttryckas som att de flesta har lämnat etableringsfasen bakom sig samtidigt som ohälsa orsakad av ett långt arbetsliv inte ännu visar sig.

I många avseenden fungerar arbetsmarknaden väl. Det gäller generellt i fråga om arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad. Arbetslösheten är lägre jämfört med unga vuxna. Däremot är den högre, men med kortare arbetslöshetstider, än i åldersgrupperna 55 till 59 år och 60 till 64 år.

Samtidigt nås inte lika högt avseende sysselsättningen eller lika lågt vad gäller arbetslösheten som innan 1990-talskrisen. Sysselsättningsgraden är förhållandevis stabil på lägre nivåer, men konjunktur nedgångarna på 2000-talet går inte obemärkt förbi. Arbetslösheten, undantaget den

för förgymnasialt utbildade, rör sig mellan 4 och 7 procent; den stiger upp mot den senare nivån under IT-kraschen och finanskrisen.

Under 2000-talet syns ökande skillnader i både arbetskraftsdeltagande och sysselsättning såväl som i arbetslöshet. Det är skillnader som präglas av kön och klass. Kvinnor har överlag en svagare anknytning till arbetsmarknaden än män inom alla utbildningsgrupper. Dessa skillnader fördjupas när vi ser till födelseregion

Allt fler har gymnasie- och eftergymnasial utbildning

Under perioden 1990 till 2010 har andelen med gymnasie- eller eftergymnasial utbildning ökat dramatiskt i åldersgruppen 25 till 54 år.

Den största enskilda utbildningsgruppen är 2010, bland både kvinnor och män, gymnasieutbildade. Mäns andel av gymnasieutbildade är dock större än kvinnors. Det beror på att kvinnor i större utsträckning än män är eftergymnasialt utbildade (kort och långt), 48 procent jämfört med 29 procent. Halva befolkningen män 25 till 54 år har en gymnasieutbildning. Detta har också 42 procent av kvinnorna.

Ett fåtal, 9 procent av kvinnorna och 11,5 procent av männen, saknar 2010 en gymnasieutbildning. Antalsmässigt är det 161 200 kvinnor och 214 400 män.

Inrikes och utrikes födda skiljer sig i liten grad åt vad gäller utbildningssammansättning. Den skillnad som finns handlar i första hand om att fler utrikes födda, främst födda i övriga länder, jämfört med inrikes födda saknar gymnasieutbildning. Det gör att just gymnasieutbildade är färre. Däremot är skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda avseende eftergymnasial utbildning små.

Stillastående och urholkad arbetslinje för kvinnor

Förändringar i hur kvinnor och män fördelar ansvaret för omsorg av små barn är försumbara. Kvinnor tar i allt väsentligt det stora ansvaret för vård av (sjuka) barn. Föräldraförsäkringen är viktig för kvinnors arbetskraftsdeltagande, men dess utformning leder fortfarande till att kvinnor är betydligt mer frånvarande från arbetet. Föräldraskap påverkar kvinnors arbetssituation, men inte mäns.

Kvinnors arbetslinje har försvagats. I synnerhet gäller det kvinnor som saknar gymnasieutbildning. Under 2000-talet faller arbetskraftsdelt-

tagandet kontinuerligt tillbaka och minskar oroväckande mycket. Men även kvinnor med gymnasieutbildning tappar mark i förhållande till män med gymnasieutbildning under 2000-talet.

En del av detta kan troligen förklaras av att kvinnor har svagare anknytning till arbetsmarknaden än män, och att konjunkturedgångar därmed riskerar att drabba kvinnor hårdare. Samtidigt ska inte strukturella förändringar underskattas. Inom familjepolitikens område har till exempel det kommunala vårdnadsbidraget urholkat kvinnors arbetslinje. Förskolans öppettider är också problematiska, och givet den ojämna fördelningen av omsorg om barn påverkar det sannolikt kvinnor i högre grad än män.

20 procent i åldern 25 till 54 år är utrikes födda

Över den tjuugoårsperiod (1990 till 2010) som kartläggs har andelen utrikes födda ökat från drygt 11 procent till närmare 20 procent. I åldrarna 25 till 54 år är (2010) därmed 80 procent födda i Sverige medan 9 procent är födda i övriga Europa och 11 procent i övriga världen.

Under 2000-talet förbättras läget för utrikes födda med minst gymnasieutbildning

Utrikes födda är inte en homogen grupp. Klass och kön betyder mycket för etableringen och situationen på arbetsmarknaden. Detta gäller i lika hög grad för inrikes som utrikes födda.

Skillnader i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda kvinnor och män med samma utbildning förklaras både av arbetsmarknadsläge och faktorer som snarast kan kopplas till etnisk diskriminering. Etablering försvaras om efterfrågan på arbetskraft är låg såväl som av svårigheter att få tidigare förvärvad kunskap och utbildning validerad och kompletterad, språkkunskaper och brist på sociala kontakter och nätverk. Invandrare riskerar vidare att sorteras bort och/eller att möta högre krav i rekryteringsprocesser än inrikes födda.

Samtidigt har utrikes födda med minst gymnasieutbildning trendmässigt stärkt sin position på arbetsmarknaden under 2000-talet. Sysselsättningsgraden har ökat och arbetslösheten har minskat. Dock påverkas utrikes födda, likväl som inrikes födda, av konjunkturedgångarna under perioden 2000 till 2010.

5. I arbetslivets senare skede

FRÅGAN OM ATT KUNNA arbeta längre upp i åren, och att hålla ett helt arbetsliv, är ständigt närvarande i den politiska debatten och diskussionen. Andelen äldre i befolkningen ökar och det är viktigt hur arbetskraftsdeltagande och sysselsättning utvecklas i åldersgruppen 55 till 64 år.⁴²

Att de allra flesta kan arbeta framför allt till 65 års ålder är viktigt. I den enskildes perspektiv eftersom det påverkar den egna ekonomin, både under arbetslivet och efter. I samhällsperspektivet för att få ett ökat skatteunderlag (givet skattesatsen) och därmed ha goda förutsättningar att bära en generell och högkvalitativ välfärd.

I jämförelse med många länder har Sverige ett högt arbetskraftsdeltagande bland både kvinnor och män i åldersgruppen 55 till 64 år. Däremot finns systematiska skillnader, både mellan och inom åldersgrupperna 55 till 59 år och 60 till 64 år. Generellt gäller att män har högre arbetskraftsdeltagande än kvinnor och att skillnaderna mellan olika kvinnogrupper är större än mellan olika mansgrupper. Framför allt i åldersgruppen 60 till 64 år tycks åldern börja ta ut sin rätt i form av ökad arbetsrelaterad ohälsa.

Det är överlag svårare för äldre jämfört med yngre att gå från arbetslöshet till arbete. Det hänger sannolikt (bland annat) samman med att det finns utbredda negativa attityder kring äldres produktivitet och förmåga att lära nytt. Det anställningsskydd som framför allt av arbetsgivare och borgerliga politiker anses göra det svårare för nytillträdande unga och invandrare, är av avgörande betydelse för att behålla ett högt arbetskraftsdeltagande bland äldre.

Hur den strukturellt förändrade arbetsmarknaden växer fram från 1990 till och med 2010 för åldersgruppen 55 till 59 år respektive 60 till 64 år kartläggs och analyseras här i kapitel 5. I bilaga 3 finns en översiktlig kartläggning av åldersgruppen 65 till 74 år.

---

⁴² Åldersgrupperna 55 till 59 år och 60 till 64 år utgör 10 respektive 11 procent, och sammanlagt 21 procent, av det totala arbetsutbud som befolkningen i åldersgruppen 20 till 64 år står för.

5.1 Fler i åldrarna 55 till 64 år på arbetsmarknaden

5.1.1 Fler har gymnasial och eftergymnasial utbildning

I kapitel 3 och 4 har det framgått att utbildningsnivån i befolkningen förändrats dramatiskt perioden 1990 till 2010. Åldersgrupperna 55 till 59 år respektive 60 till 64 år är inget undantag.

I åldersgruppen 55 till 59 år hade nästan halva befolkningen förgymnasial utbildning 1990 medan endast cirka 17 procent av kvinnorna och 23 procent av männen har det 2010. Den stora omflyttningen är den som gjorts från förgymnasial utbildning till gymnasial utbildning, men också antalet och andelen med (kort och lång) eftergymnasial utbildning har ökat. Detta mönster gäller i hög grad också i åldersgruppen 60 till 64 år. Närmare halva befolkningen är 2010 gymnasieutbildade och ungefär lika stora andelar har förgymnasial respektive eftergymnasial utbildning (kort och lång).

Tabell 5.1 Befolkningen 55–59 år utifrån utbildningsnivå och kön, 1990, 2000 och 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

År	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	101 700	100 600	65 500	64 400	15 200	13 000	15 700	17 900	212 400	206 000
2000	85 500	105 100	121 600	114 800	33 700	28 100	39 700	43 200	282 900	292 400
2010	47 700	65 200	136 600	132 600	45 900	37 300	54 500	51 600	285 300	287 500
1990	47,9 %	48,8 %	30,8 %	31,3 %	7,2 %	6,3 %	7,4 %	8,7 %		
2000	30,2 %	35,9 %	43,0 %	39,3 %	11,9 %	9,6 %	14,0 %	14,8 %		
2010	16,7 %	22,7 %	47,9 %	46,1 %	16,1 %	13,0 %	19,1 %	17,9 %		

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.2 Befolkningen 60–64 år utifrån utbildningsnivå och kön, 1990, 2000 och 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

År	Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1990	127 000	104 300	52 200	53 000	10 400	9 000	11 200	18 900	221 400	205 600
2000	91 100	94 700	83 500	79 200	22 900	16 500	22 600	24 400	222 100	216 600
2010	75 200	86 900	136 000	130 500	43 000	34 400	55 800	56 800	311 300	309 800
1990	57,4 %	50,7 %	23,6 %	25,8 %	4,7 %	4,4 %	5,1 %	9,2 %		
2000	41,0 %	43,7 %	37,6 %	36,6 %	10,3 %	7,6 %	10,2 %	11,3 %		
2010	24,2 %	28,1 %	43,7 %	42,1 %	13,8 %	11,1 %	17,9 %	18,3 %		

Källa: SCB (AKU) egen beställning

5.1.2 I åldern 55 till 59 år faller bara förgymnasialt utbildade kvinnors sysselsättning under 2000-talet

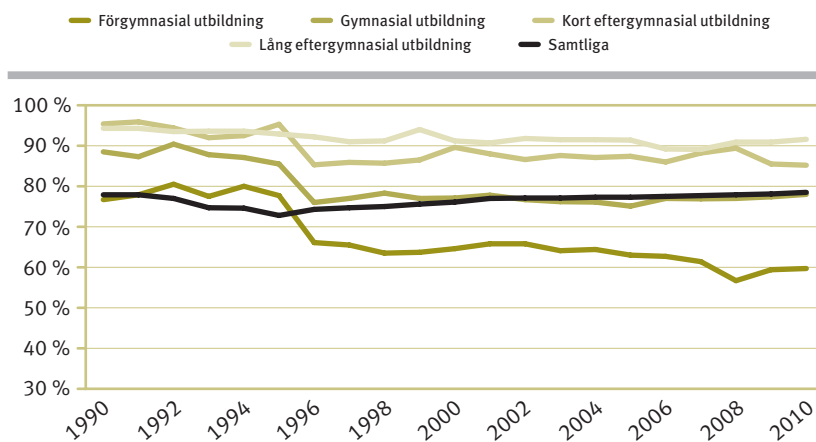
Jämfört med män är kvinnors sysselsättningsgrad utifrån utbildningsnivå mer åtskild redan i början av 1990-talet, och skillnaderna har ökat fram till 2010. Mellan 1995 och 1997 faller sysselsättningsgraden dramatiskt i alla utbildningsgrupper, utom för eftergymnasialt utbildade tre år eller längre. Därefter planar sysselsättningsgraden ut och ligger runt samma, men lägre nivåer än innan 1990-talskrisen, under 2000-talet för kvinnor med minst gymnasieutbildning. För förgymnasialt utbildade kvinnor minskar sysselsättningsgraden ytterligare något.

Män i olika utbildningsgrupper i åldern 55 till 59 år uppvisar en relativt samlad sysselsättningsgrad och till det, en förhållandevis samstämmig utveckling under 2000-talet. 1990-talskrisen ledde till en mer polariserad sysselsättningsgrad, men en mer trendmässig uppgång har följt från 1997 till 2010. Sysselsättningen var och är förvisso åtskild även för män i åldersgruppen 55 till 59 år, men inte lika mycket som bland kvinnorna.

Med utgångspunkt i 2010 är skillnaderna i sysselsättningsgrad mellan kvinnor och män förhållandevis små i åldersgruppen 55 till 59 år, förutom för gruppen förgymnasialt utbildade. Samtidigt har kvinnor med förgymnasial utbildning i åldersgruppen 55 till 59 år högre syssel-

Diagram 5.1a Sysselsättningsgrad kvinnor 55–59 år, 1990–2010

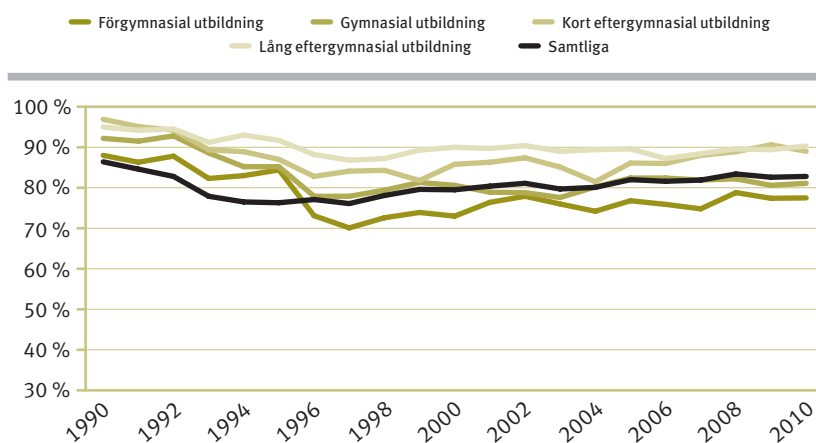
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.1b Sysselsättningsgrad män 55–59 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.3 Sysselsatta och sysselsättningsgrad 55–59 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
28 500	50 500	106 600	107 500	39 100	33 200	49 900	46 600	224 100	238 100
59,7 %	77,5 %	78,0 %	81,1 %	85,2 %	89,0 %	91,6 %	90,3 %	78,5 %	82,8 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

sättningsgrad än motsvarande kvinnor i åldern 25 till 54 år; 59,7 procent mot 53,8 procent (jmf tabell 4.7 och 5.2).

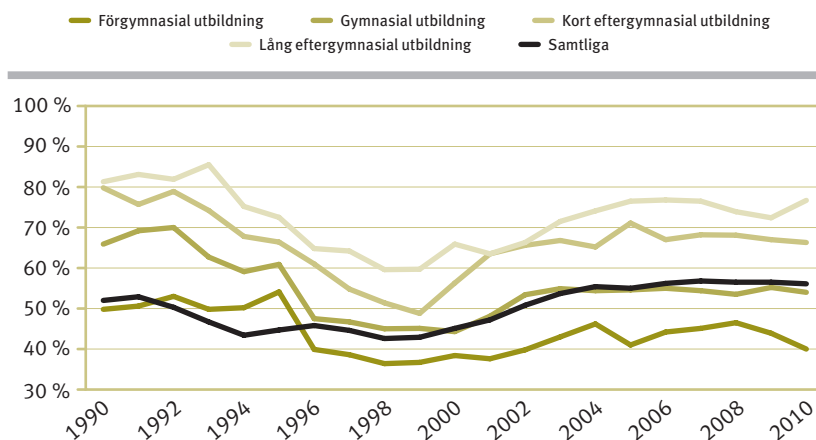
5.1.3 I åldern 60 till 64 ökar sysselsättningsgraden under 2000-talet

Jämfört med kvinnor 55 till 59 år är sysselsättningen bland kvinnor 60 till 64 år betydligt mer polariserad. Mellan eftergymnasialt utbildade (tre år eller längre) och förgymnasialt utbildade kvinnor skiljer sysselsättningsgraden 1990 drygt 31 procentenheter. Motsvarande siffra för 2010 är nära 37 procentenheter. Sysselsättningsrasen under 1990-talskrisen är dramatiskt i alla utbildningsgrupper, men från 1999–2000 vänder det uppåt och 2000-talet präglas av en relativt jämn sysselsättningsgrad för gymnasialt och eftergymnasialt utbildade kvinnor. Detta kan dock inte sägas gälla för förgymnasialt utbildade kvinnor.

Bland män 60 till 64 år var sysselsättningen mer åtskild utifrån utbildningsnivå 1990 jämfört med vad den är 2010. Skillnaden i sysselsättningsgrad mellan män med minst tre års eftergymnasial utbildning och män med förgymnasial utbildning motsvarade då 23 procentenheter medan den 2010 hade minskat till 12 procentenheter. Vid dessa två nedslag har män med förgymnasial utbildning samma sysselsättningsgrad medan den sjunkit för män med eftergymnasial utbildning tre år eller längre.

Diagram 5.2a Sysselsättningsgrad kvinnor 60–64 år, 1990–2010

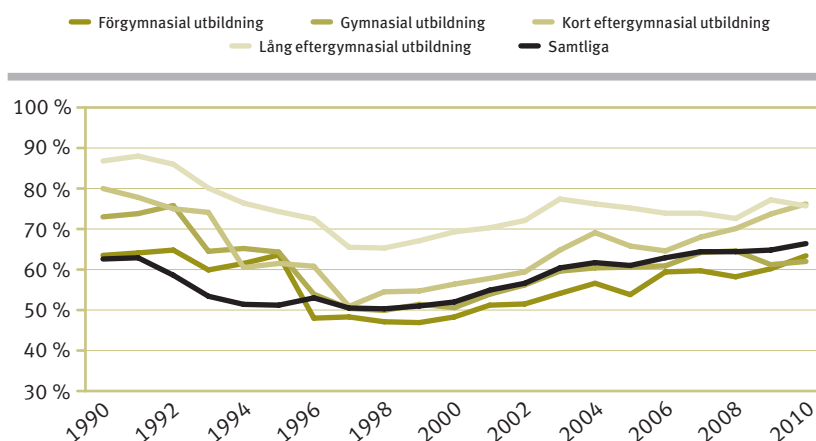
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.2b Sysselsättningsgrad män 60–64 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.4 Sysselsatta och sysselsättningsgrad 60–64 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
30 100	55 100	73 400	80 900	28 500	26 200	42 800	43 000	174 700	205 700
40,0 %	63,4 %	54,0 %	62,0 %	66,3 %	76,2 %	76,7 %	75,7 %	56,1 %	66,4 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Kvinnors och mäns sysselsättning skiljer sig, vid sidan av för eftergymnasialt utbildade, relativt dramatiskt åt i samma utbildningsgrupper i åldern 60 till 64 år. Kvinnors sysselsättning är lägre både bland gymnasialt och förgymnasialt utbildade. Sysselsättningskillnaderna är stora, både mellan kvinnor och män som grupp och mellan kvinnor och män med olika utbildningsbakgrund.

5.1.4 Könsskillnader ökar med arbetade timmar

I kapitel 4 förs resonemang om att sysselsättningsgraden bör kompletteras med arbetade timmar för att ge en bättre bild av arbetsmarknadsanknytningen för kvinnor och män. Att kvinnor arbetar färre timmar än män är genomgående i alla åldersgrupper.

I åldersgruppen 55 till 59 år är kvinnors andel av sysselsatta 48,5 procent och kvinnors andel av arbetade timmar är 44,5 procent. I åldersgruppen 60 till 64 år är kvinnors andel av sysselsatta istället 46 procent och andelen arbetade timmar är 42 procent. Samtidigt gäller att män i åldersgruppen 60 till 64 år arbetar färre timmar än yngre män.

Kvinnors färre arbetade timmar jämfört med män förklaras bland annat av ett större ansvar för omsorg och en högre sjukfrånvaro.

Nordström Skans (2011) visar i en studie av sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande i Sverige, Norden och EU15, att både kvinnor och

män i åldrarna 55 till 64 år i lägre grad är frånvarande från arbetet i Sverige än i Norden och EU¹⁵. Ett högt arbetskraftsdeltagande gör samtidigt, enligt Nordström Skans (2011) att det är rimligt att förvänta sig en högre frånvaro eftersom fler personer med sämre hälsa deltar i arbetskraften. Det lägre antalet arbetade timmar bland både kvinnor och män i åldern 60 till 64 år jämfört med 55 till 59 år, kan troligen tolkas som att frånvaron är något högre i den gruppen.⁴³

Äldreomsorgens utveckling har fått större betydelse för medelålders barns förvärvsarbete, och kan troligen förklara en del av kvinnors lägre antal arbetade timmar i åldersgruppen 55 till 64 år. Allt sedan 1990-talet har andelen gamla som får hjälp av anhöriga ökat i takt med att färre får del av hemtjänst eller plats på äldreboende. Under 1990-talet var det främst lågutbildade gamla som fick mer anhörigomsorg, men på 2000-talet har anhörigas insatser ökat bland gamla i alla utbildningsgrupper. Det är framför allt döttrarna som står för anhöriginsatser (Kommunal 2011b; Szebehely & Ulmanen 2008; Szebehely & Ulmanen 2012).⁴⁴

5.1.5 I det långa perspektivet ökar kvinnors sysselsättning i åldersgruppen 55 till 64 år

Utgångsläget framåt, vilket för denna rapport är 2010, är ojämnt vad gäller sysselsättningen i åldersgrupperna 55 till 59 år och 60 till 64 år (se ovan). Mönstren är desamma bland kvinnor och män. Med endast ett undantag, lång eftergymnasial utbildning, har kvinnor genomgående lägre sysselsättning än män inom samma utbildningsnivåer.

Kvinnors sysselsättningsgrad i åldersgruppen 60 till 64 år ökar dock trendmässigt i det långa tidsperspektivet 1961 till 2011. Detta från en låg nivå och med undantag för nedgången under 1990-talskrisen. Uppgången ska framför allt tillskrivas en mer allmän uppgång i sysselsättning bland kvinnor (Wadensjö, 2011). En viktig förklaring till uppgången ska tillskrivas den ökade efterfrågan på arbetskraft och den nya familje-, välfärdstjänst- och arbetslinje som växer fram under 1960- och 1970-tal. Denna normerar tvåförsörjar-/tvåvårdarfamiljen, det vill säga kvinnors och mäns delade ansvar för betalt och obetalt arbete.

---

⁴³ Detta ska inte blandas samman med att stå helt utanför arbetskraften, vilket ses närmare till nedan.

⁴⁴ Totalt uppskattas mellan 80 000 och 120 000 personer ha gått ned i arbetstid eller helt ha slutat arbeta för att vårda en nära anhörig (Szebehely & Ulmanen 2008).

Enligt Wadensjö (2011) är förutsättningarna för att sysselsättningen ska öka ytterligare bland kvinnor i åldersgruppen 60 till 64 år goda då "basen" för detta utgörs av 55 till 59-åringarna där sysselsättningsgraden är hög och också över tid har ökat något: "Det visar att det finns en bas för fortsatt uppgång av andelen sysselsatta bland kvinnor i åldern 60 till 64 år" (Wadensjö 2011).

Över samma långa tidshorisont, 1961 till 2011, har mäns sysselsättningsgrad både sjunkit, och stigit igen. Förgymnasialt utbildade män har under perioden 1990 till 2010 i högre grad än kvinnor upprätthållit en förhållandevis hög sysselsättningsgrad. Wadensjö (2011) pekar på att pensionssystemets utformning, både regler för förtidspension på grund av arbetsmarknadsskäl och det nya pensionssystemets utformning, har haft stor betydelse för män ökade sysselsättning i 60 till 64-årsåldern från slutet av 1990-talet.

5.1.7 Arbetslösheten är generellt sett låg i åldrarna 55 till 64 år

Arbetslösheten är ofta lägre bland äldre än bland yngre, vilket delvis kan förklaras av att äldre jämförelsevis är väletablerade, har ett starkare anställningsskydd och i någon mån kan välja att lämna arbetskraften, exempelvis via kollektivavtalade ersättningar eller tidigt uttag av ålderspension (se vidare om det nedan).⁴⁵

Finanskrisen drev upp arbetslösheten mer bland äldre män än bland kvinnor, vilket torde hänga samman med att kvinnor i högre utsträckning arbetar i offentlig sektor som inte påverkades i lika hög grad som exempelvis industrin.

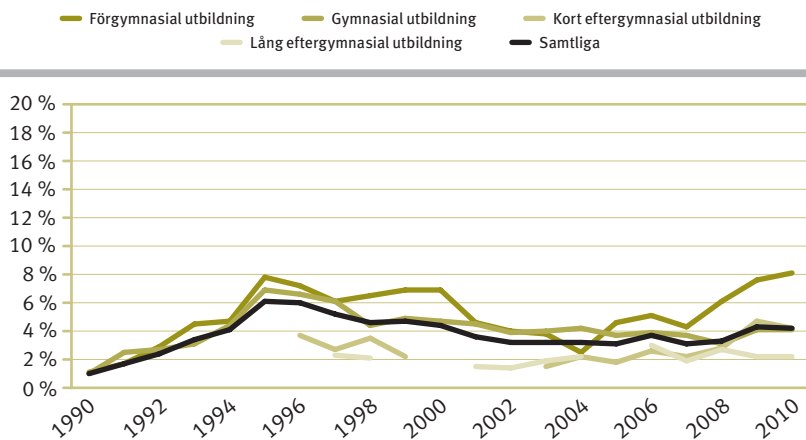
Arbetslösheten ökade dramatiskt bland 55 till 59-åriga män under 1990-talskrisen och den dröjde sig kvar längre på högre nivåer än för män i åldrarna 25 till 54 år. Detta gäller i synnerhet för gymnasieutbildade män. Framför allt män med gymnasie- och kort eftergymnasial utbildning påverkades av IT-kraschen 2003 till 2005. 2010 var arbetslösheten högst bland gymnasialt utbildade män och lägst bland män med lång eftergymnasial utbildning.

---

⁴⁵ För de flesta år under 1990-talet finns inga värden för arbetslösheten bland kort och långt eftergymnasialt utbildade kvinnor och män. Det beror på att arbetslösheten omfattade ett litet antal personer. Kort eftergymnasialt utbildade har dessutom kraftigt varierande arbetslöshet när värden väl finns. Det beror sannolikt på att antalet arbetslösa är litet och att det därför är känsligt för extremvärden.

Diagram 5.3a Arbetslöshet kvinnor 55–59 år, 1990–2010

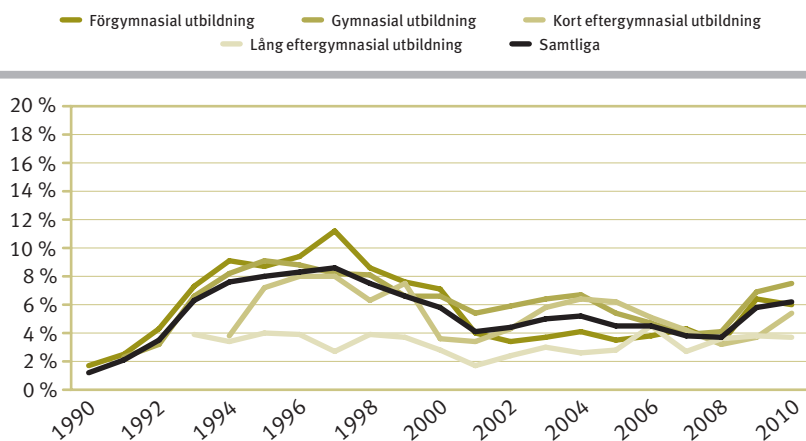
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.3b Arbetslöshet män 55–59 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.5 Arbetslösa och arbetslöshet 55–59 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
2 500	3 200	4 600	8 700	1 700	1 900	1 100	1 800	9 900	15 700
8,1 %	6,0 %	4,1 %	7,5 %	4,2 %	5,4 %	2,2 %	3,7 %	4,2 %	6,2 %

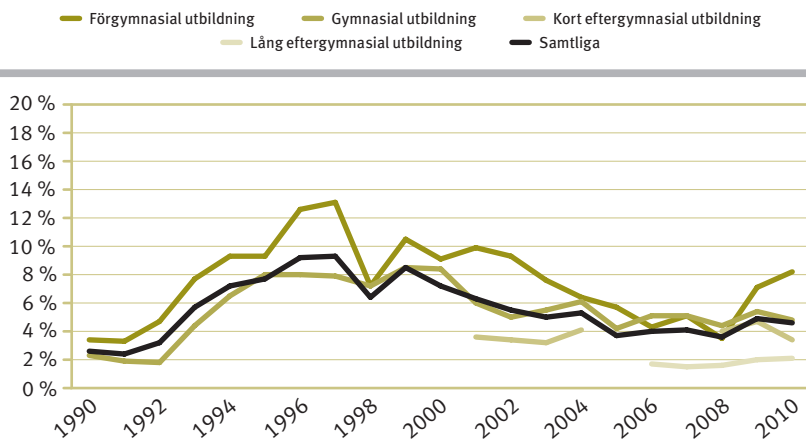
Källa: SCB (AKU) egen beställning

För kvinnor i åldern 55 till 59 år höll sig arbetslösheten på lägre nivåer under 1990-talskrisen jämfört med män. Från 2008 har både gymnasieutbildade kvinnors och kort eftergymnasialt utbildade kvinnors arbetslöshet stigit något. Arbetslösheten bland förgymnasialt utbildade har däremot fördubblat under finanskrisen och skillnaderna mellan kvinnor i olika utbildningsgrupper är stora 2010.

För åldersgruppen 60 till 64 år ser tidsperioden 1990 till 2010 mer dramatisk ut, och skillnaderna är stora mellan utbildningsnivåer. De stora arbetslöshetsgrupperna är gymnasie- och förgymnasialt utbildade. Bland både kvinnorna och männen drabbades den senare gruppen hårt både av 1990-talskrisen och finanskrisen. Förgymnasialt utbildade kvinnor och män tillsammans med gymnasieutbildade män i åldern 60 till 64 kommer sämst ut i arbetslöshetshänseende 1990 till 2010.

Diagram 5.4a Arbetslöshet kvinnor 60–64 år, 1990–2010

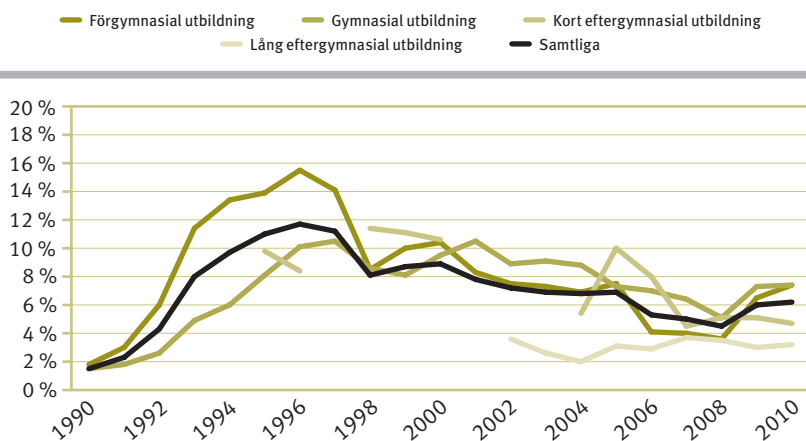
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.4b Arbetslöshet män 60–64 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.6 Arbetslösa och arbetslöshet 60–64 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
2 700	4 400	3 700	6 500	1 000	1 300	900	1 400	8 400	13 600
8,2 %	7,4 %	4,8 %	7,4 %	3,4 %	4,7 %	2,1 %	3,2 %	4,6 %	6,2 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

5.1.8 Men arbetslöshetstiderna är långa

Äldre som förlorar sitt arbete löper stor risk att hamna i långtidsarbetslöshet. Äldre har svårare att få jobb än yngre. Det svenska anställningskyddet är utformat i syfte att ge ”äldre” anställda ett starkare skydd just för att främja en hög sysselsättningsgrad (jmf Prop. 1973:129; Prop. 2006/07:111; Svenskt näringsliv & LO 2011). Forskning pekar också på att åldersdiskriminering är vanligast vid rekrytering och befordran (DO 2011; SOU 2012:28). En ny studie (Eriksson et al 2012) visar att bland annat äldre i högre grad än andra väljs bort i rekryteringsprocessen.

Genomgående har äldre längre arbetslöshetstider än yngre och arbetslöshetstidens längd skiljer sig i liten grad åt mellan 55 till 59 år och 60 till 64 år. I genomsnitt är medelvärdet (i veckor) 52 till 53 veckors arbetslöshet, det vill säga ett helt år. Intressant är att medelvärdet för arbetslöshetstidens längd skiljer sig mycket lite åt mellan utbildningsgrupper. Endast kvinnor med lång eftergymnasial utbildning avviker från övriga genom att ha en väsentligt kortare medelarbetslöshetstid i veckor (SCB (AKU), egen beställning). En andel motsvarande 48 procent hade, under pågående arbetslöshet 2010, arbetslöshetsperioder som var 27 veckor eller längre. Endast strax över 11 procent hade arbetslöshetsperioder om högst fyra veckor.

Tabell 5.7⁴⁶ Arbetslöshetstidens längd i veckor i åldersgruppen 55–74 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor, män och båda könen

	1–2 veckor		3–4 veckor		5–26 veckor		27+ veckor		Uppgift saknas	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
Kvinnor	1 700	8,8 %	900	4,6 %	6 500	33,5 %	9 200	47,4 %	1 000	5,2 %
Män	2 000	6,6 %	1 100	3,6 %	10 400	34,1 %	14 700	48,2 %	2 200	7,2 %
Båda könen	3 700	7,4 %	2 000	4,0 %	16 900	33,9 %	24 000	48,2 %	3 200	6,4 %

Källa: SCB

Anställningsskydd är särskilt viktigt för åldersgruppen 55 till 64 år. Det bör relateras till det perspektiv som lyfts in nedan, nämligen att det finns utbredda och generellt negativa attityder till äldre i arbetslivet. Det gäller både synen på lärande och produktivitet samt förmågan att lära nytt.

5.2 Arbetskraftsdeltagande med stora skillnader

5.2.1 Högt arbetskraftsdeltagande i ett jämförande perspektiv

Esser (2005) pekar på betydelsen av institutioner, närmast pensionssystemens utformning, och politiska överväganden för tidiga och senare utträden från arbetsmarknaden. I början av 1970-talet, när massarbetslöshet spreds runt om i Europa till följd av den första oljeprischocken 1973, blev tidiga utträden för äldre arbetskraft ett relativt utbrett politiskt verktyg för att lösa de svåra arbetsmarknadssituationer som många länder i Europa drabbades av. Ett syfte var då att bereda plats och ge högre prioritet åt att fånga upp den yngre arbetskraften men även att möta den strukturuomvandling som krisen drev på, och som ställde nya krav

⁴⁶ I fråga om arbetslöshet utgörs åldersgruppen 55 till 74 år till klart övervägande del av 55 till 64-åringar. Av samtliga arbetslösa 55 till 74 år (2010) var endast 2 200, eller 4,4 procent, 65 till 74 år.

Tabell 5.8 Arbetskraftsdeltagande 55–64 år i olika länder, 2010

Andel (%). Kvinnor och män

	Män	Kvinnor	Skillnad mellan kvinnor och män
Danmark	67,3 %	55,0 %	- 12,3 %
Finland	60,0 %	60,3 %	0,3 %
Island	88,4 %	79,8 %	- 8,6 %
Norge	73,5 %	65,6 %	- 8,0 %
Sverige	79,2 %	69,9 %	- 9,3 %
Belgien	47,6 %	30,9 %	- 16,7 %
Estland	64,5 %	63,9 %	- 0,6 %
Frankrike	45,2 %	40,0 %	- 5,2 %
Grekland	60,2 %	30,9 %	- 29,3 %
Irland	65,3 %	45,3 %	- 20,0 %
Italien	49,6 %	27,0 %	- 22,6 %
Nederländerna	67,6 %	44,9 %	- 22,7 %
Polen	48,9 %	25,9 %	- 23,0 %
Portugal	61,8 %	47,0 %	- 14,8 %
Schweiz	80,6 %	60,9 %	- 19,7 %
Slovakien	59,9 %	32,4 %	- 27,5 %
Slovenien	47,5 %	25,5 %	- 22,1 %
Spanien	63,9 %	38,5 %	- 25,4 %
Storbritannien	69,2 %	50,5 %	- 18,7 %
Tjeckien	62,5 %	38,0 %	- 24,5 %
Tyskland	70,7 %	54,5 %	- 16,3 %
Österrike	53,0 %	34,2 %	- 18,8 %
Australien	71,3 %	54,2 %	- 17,1 %
Japan	83,9 %	53,9 %	- 30,0 %
Kanada	68,4 %	56,7 %	- 11,7 %
Ryssland	58,7 %	37,8 %	- 20,9 %
USA	70,0 %	60,2 %	- 9,8 %
OECD, vägt genomsnitt	67,6 %	47,9 %	- 20,3 %

Källa: OECD, *Employment Outlook*, 2011

på arbetskraften. Att så att säga lösa ut den äldre arbetskraften sågs som en allmän utväg ur en svår situation, som politiker, fack och arbetsgivare hade ett ömsesidigt intresse av detta. Länder gick dock olika långt i detta med att underlätta tidiga utträden från arbetsmarknaden (Esser 2005).

Det som var tänkt som mer tillfälliga lösningar för att hantera lågkonjunkturen visade sig dock bli mer av en permanent lösning. Många av de äldre återkom aldrig till arbetsmarknaden i efterföljande konjunkturuppgång. Istället etablerades normer om tidig pensionering. I Sverige gick utvecklingen av lägre utträdesålder inte lika långt som i andra länder och Sverige tillhör istället en grupp länder med hög genomsnittlig utträdesålder från arbetsmarknaden (Sjögren Lindquist & Wadensjö 2009).⁴⁷

Sverige står sig väl vid en länderjämförelse av arbetskraftsdeltagandet i åldrarna 55 till 64 år. Det gäller framför allt kvinnorna, men även männen.

5.2.2 Utanför arbetskraften: i hög grad en fråga om kön och utbildning

Arbetskraftsdeltagandet skiljer sig åt mellan utbildningsgrupper och mellan kvinnor och män, både i åldersgruppen 55 till 59 år och 60 till 64 år.

När det gäller kvinnor i åldersgruppen 55 till 59 år gäller att arbetskraftsdeltagandet föll dramatiskt 1995–1996 bland i synnerhet förgymnasialt utbildade följt av gymnasieutbildade och kort eftergymnasialt utbildade. För de senare grupperna har arbetskraftsdeltagandet därefter ökat något under 2000-talet. Detta gäller dock inte förgymnasialt utbildade. Relativt opåverkat förblev arbetskraftsdeltagandet bland kvinnor med lång eftergymnasial utbildning.

Mönstret för mäns arbetskraftsdeltagande liknar det för kvinnor, även om skillnaderna mellan män är mindre. Män avviker från kvinnor framför allt genom att även män med förgymnasial utbildning ökar sitt arbetskraftsdeltagande.

För kvinnor i åldersgruppen 60 till 64 år innebar 1990-talet relativt dramatiska förändringar i fråga om att ställas utanför arbetskraften. Det samma gäller män. Därefter syns för alla utbildningsgrupper en trendmässig ökning av arbetskraftsdeltagandet, men med en tillbakagång i deltagande för några grupper åren 2008 till 2010.

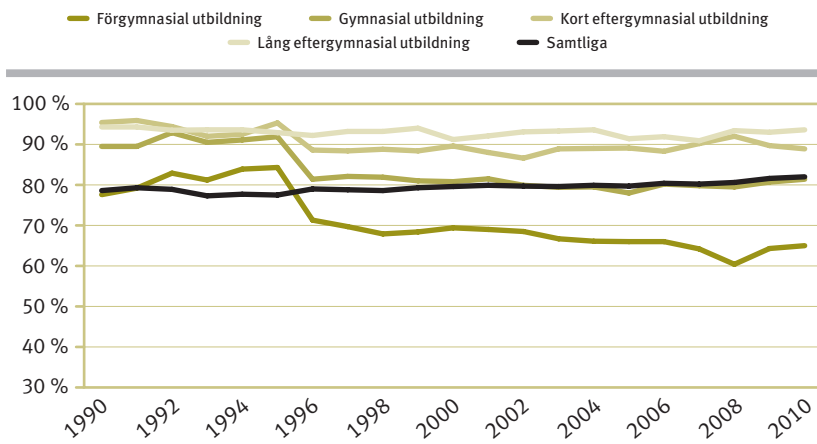
---

⁴⁷ Därmed inte sagt att Sverige inte har använt förtidspension som öppning för tidiga utträden från arbetsmarknaden. Se vidare i faktarutan om pensionssystemets utveckling över tid.

Diagram 5.5a Arbetskraftsdeltagande kvinnor 55–59, 1990–2010

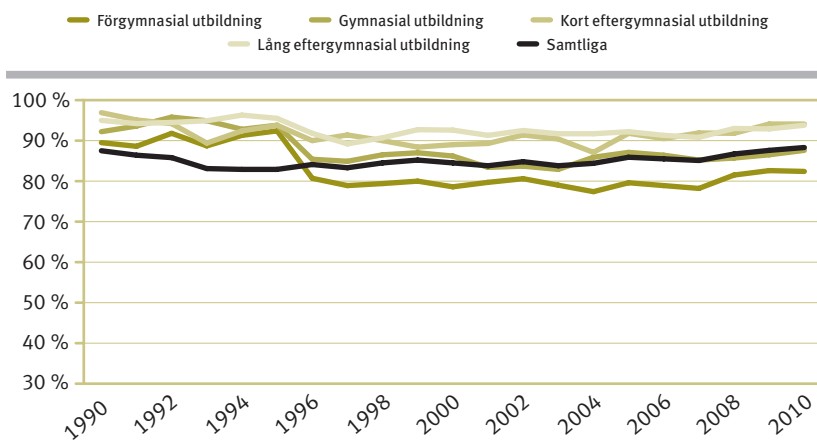
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.5b Arbetskraftsdeltagande män 55–59 år, 1990–2010

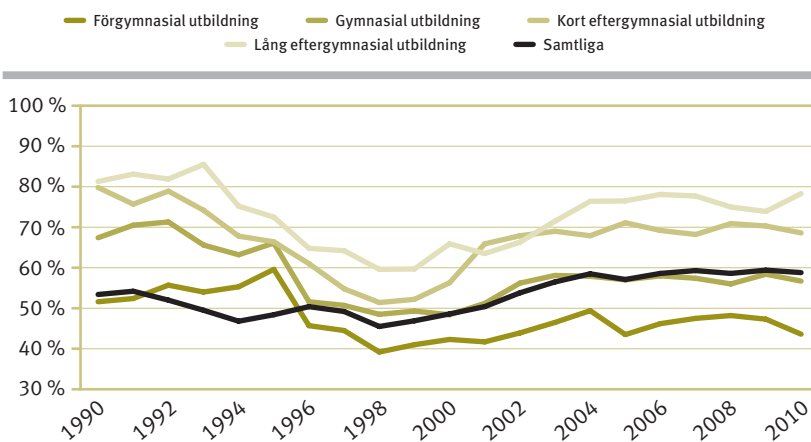
Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.6a Arbetskraftsdeltagande kvinnor 60–64 år, 1990–2010

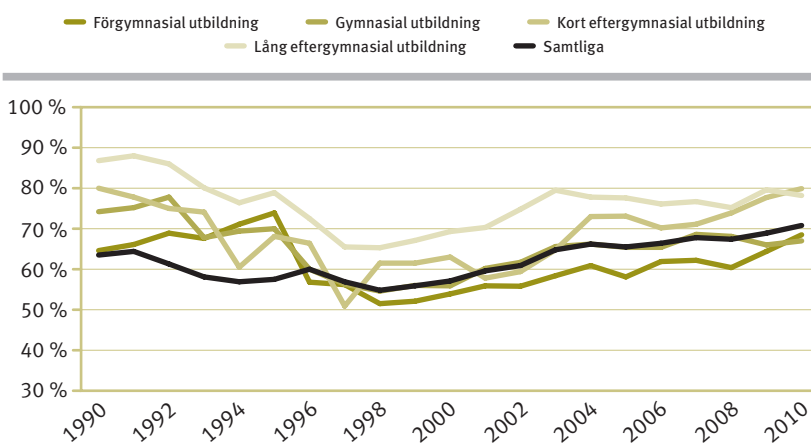
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Diagram 5.6b Arbetskraftsdeltagande män 60–64 år, 1990–2010

Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.9 I arbetskraften och arbetskraftsdeltagande 55–59 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010
Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
31 000	53 700	111 200	116 200	40 800	35 100	51 000	48 400	234 000	253 800
65,0 %	82,4 %	81,4 %	87,6 %	88,9 %	94,1 %	93,6 %	93,8 %	82,0 %	88,3 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Tabell 5.10 I arbetskraften och arbetskraftsdeltagande 60–64 år utifrån utbildningsnivå och kön, 2010
Antal och andel (%). Kvinnor och män

Förgymnasial utbildning		Gymnasial utbildning		Kort eftergymnasial utbildning		Lång eftergymnasial utbildning		Samtliga	
Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
32 800	59 500	77 100	87 400	29 500	27 500	43 700	44 400	183 100	219 300
43,6 %	68,5 %	56,7 %	67,0 %	68,6 %	79,9 %	78,3 %	78,2 %	58,8 %	70,8 %

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Utgångsläget framåt vad gäller arbetskraftsdeltagande är att endast kvinnor och män med lång eftergymnasial utbildning i åldersgruppen 55 till 59 år har ett arbetskraftsdeltagande på likvärdig nivå. I alla andra utbildningsgrupper är skillnaderna mellan kvinnor och män förhållandevis stora.

Samma mönster ser vi bland kvinnor och män i åldrarna 60 till 64 år, även om andelen som är i arbetskraften genomgående ligger på något lägre nivåer än i åldersgruppen 55 till 59 år.

5.3 Vad påverkar att lämna arbetskraften före 65?

När personer slutar arbeta påverkas givetvis av ett antal faktorer. Frågor som rör hälsa och arbetsmiljö och därmed förutsättningar att "hålla" ett helt arbetsliv är ett centralt område. Arbetsgivares attityder till äldre arbetskraft och arbetsmarknadsläge är ett annat. Möjligheter till tidiga utträden via pensionssystemet är ett annat likväl som att individer som närmar sig pensionsålder värderar och jämför olika kombinationer av inkomst och fritid (eller arbete) och utifrån detta beslutar om att sluta eller fortsätta arbeta.⁴⁸ Sammanfattningsvis kan de faktorer som har betydelse för att lämna arbetsmarknaden handla om såväl individuella egenskaper som efterfrågan på äldre arbetskraft och institutionella förhållanden (Sjögren Lindquist & Wadensjö 2009).

De frågor som kan kopplas till att lämna arbetsmarknaden i förtid är mångfacetterade och ansatsen är att närma sig de som synes mest betydelsefulla och problematisera de skillnader i arbetskraftsdeltagande som synliggjorts ovan.

5.3.1 Genomsnittlig ålder för utträde från arbetsmarknaden är 63 år

Under en period bedrevs en politik som underlättade tidiga utträden från arbetsmarknaden, men redan under 1980-talet förändras detta (se faktaruta om pensionssystemets utveckling över tid). Den genomsnittliga åldern för att ta ut ålderspension är 65 år medan den genomsnittliga åldern för utträde från arbetsmarknaden är cirka 63 år. Det finns dock vissa skillnader beroende på utbildningsnivå. Förgymnasialt utbildade har en utträdesålder om 61,7 år, gymnasieutbildade (3 år) om 62,9 år och kort och långt eftergymnasialt utbildade om 63,2 respektive 63,5 år. Forskarutbildades utträdesålder ligger högst, på 65 år (Pensionsmyndigheten 2011).

Av dem som nybeviljades *ålderspension* år 2007 var 22 procent mellan 61 och 64 år, 64 procent var 65 år och 14 procent var äldre än 65 år (Sjögren Lindquist & Wadensjö 2009, s 31). En viktig förändring för senare utträde än 65 år, är att lagen om anställningsskydd sedan 2003 gäller till

---

⁴⁸ Vad gäller detta ses närmast till "egenskaper" som rör hälsa, utbildning, förmögenhet och andra inkomster än från arbete. Även familjeförhållanden har betydelse: sammanboende och gifta har en benägenhet att anpassa sig till varandra ifråga om att gå i pension och kvinnor anpassar sig mer till män, än tvärtom. Allt annat lika, tycks det senare innebära att om män arbetar högre upp i åren, så gör kvinnor det också (jmf Sjögren Lindquist & Wadensjö 2009; Klevmarken 2010; Arbetsmiljöverket 2012).

Det svenska pensionssystemets utveckling 1960 till 2010

Den allmänna tilläggs pensionen, ATP, började gälla 1960. Då var pensionsåldern 67 år, men en form av reducerad folkpension och ATP kunde tas ut redan från 63 års ålder. 1976 sänktes pensionsåldern från 67 till 65 år och med detta etablerades en ny norm för när man skulle lämna arbetsmarknaden. Även den lägsta åldern för uttag av folkpension sänktes 1976, till 60 år (Wadensjö 2011).

Möjligheter till förtidspension, som möjliggjorde tidiga utträden från arbetslivet, genomfördes också. 1970 infördes en regel som sade att den som hade fyllt 63 år kunde få förtidspension fram till ålderspensionen av kombinerat medicinska och arbetsmarknadsskäl. 1972 öppnades vidare möjligheten att vid samma ålder (63 år) få förtidspension av enbart arbetsmarknadsskäl. Senare (1974 och 1976) sänktes åldern för möjligheter till dessa båda former av förtidspension till 60 år. Även andra former av tidiga utträden utvecklades (Wadensjö 2011).

Utvecklingen mot ett mer generöst pensionssystem avbröts under 1980-talet och på 1990-talet påbörjas en åtstramning av systemet. Ett högre arbetskraftsdeltagande bland de äldre anses nu i allra högsta grad önskvärt. Först förändrades förtidspensionen genom att förtidspensionering av enbart arbetsmarknadsskäl avskaffas 1991 och av kombinerat medicinska och arbetsmarknadsskäl, 1997. Den viktigaste förändringen under 1990-talet var dock introduktionen av ett helt nytt ålderspensionssystem, inkomstpensionssystemet. I detta räknas alla arbetsinkomster, vilket gör det "lönsamt" att arbeta längre. Minimiåldern för att ta ut inkomst- och premiepension höjdes till 61 år och garantipension kan tas ut från 65 års ålder (Wadensjö 2011).

Under 2000-talet gjordes fler förändringar för att minska tidiga utträden genom förtidspension. Från 2003 ersattes förtidspensionen med den så kallade sjukersättningen för personer med varaktig eller långvarig medicinskt grundad nedsättning av arbetsförmågan. I och med detta flyttas frågan om tidiga utträden från arbetsmarknaden på grund av ohälsa från pensionssystemet till sjukförsäkringssystemet. Från 1 juli 2008 kan sjukersättning enbart beviljas om arbetsförmågan bedöms vara "stadigvarande nedsatt" och inga andra faktorer, som exempelvis ålder och utbildning, ska beaktas (Försäkringskassan 2010). De omfattande förändringarna i sjukförsäkringen 2008–2010 har gjort frågan om vad som är arbetsförmåga än mer central än tidigare.

67 års ålder. Det får heller inte tecknas kollektivavtal om avgångsskyldighet vid lägre ålder än 67 år.

5.3.2 Hälsa och arbetsmiljö har stor betydelse för ett långt arbetsliv

En central fråga är i vilken grad ohälsa kan ses som en förklaring till tidiga utträden från arbetsmarknaden. Det är dock svårt att fastställa i vilken grad ohälsa är (ensamt) avgörande. Generellt har hälsoläget bland äldre förbättrats, och det talar för en högre sannolikhet och bättre förutsättningar att fortsätta arbeta högre upp i åldrarna. Samtidigt är hälsoläget mycket varierande i den äldre befolkningen, och ju högre ålder desto mer olika utvecklas (o-)hälsan. Arbetsmarknaden är också ojämlig och att drabbas av olyckor och skador till följd av arbetet fördelas ojämnt, och skillnaderna tycks beständiga över tid (Arbetsmiljöverket 2012).

Det är alltså svårt att generalisera om hälsoläget i gruppen äldre och också om vad sämre hälsa innebär i relation till möjligheter och förutsättningar att arbeta kvar. Beredskapen för att tillgodose (särskilda) behov bland dem som vill arbeta längre är enligt Arbetsmiljöverket (2012) låg, till exempel vad gäller att kunna anpassa arbetsuppgifter och förutsättningar för att utföra arbetet. Sjukskrivningar till följd av arbetsolyckor och -sjukdomar är starkt relaterade till ålder. Risken för arbetsolyckor är dock högst bland unga, medan däremot skadekonsekvenserna är svårare ju äldre man är (Arbetsmiljöverket 2004).

Enligt Arbetsmiljöverket (2012) kan läget sammanfattas som att vi vet en del om riskyrken och -branscher, samtidigt det också saknas kunskap.

Vanliga riskyrken bland kvinnor och män

För kvinnor är de tio största riskyrkena: *metallarbete & övrigt industriellt arbete; textil-, skinn- & läderindustriarbete; yrkesförare; städare; livsmedelsarbete; psykologer & socialsekreterare; sjuksköterskor; vård- & omsorgspersonal; administrativt arbete och förskollärare & fritidspedagoger* (AFA, 2012).

För män är de tio största riskyrkena *metallarbete & övrigt industriellt arbete; städare; målare, lackerare & skorstensfejare; grafiskt arbete; yrkesförare; administrativt arbete; textil-, skinn- och läderindustriarbete; förskollärare och fritidspedagoger; livsmedelsarbete och bygg- & anläggningsarbete* (AFA, 2012).

Dock kan man se långtidssjukskrivning och förtidspension som indikatorer på att inte längre klara av sitt arbete och att det är därför man lämnar det i förtid (SOU 2012:28).

5.3.3 Utträde från arbetsmarknaden via långtidssjukskrivning och förtidspension minskar kraftigt

Omfattningen av utträde från arbetsmarknaden via förtidspension har varierat kraftigt över tid. År 2009 hade drygt 20 procent av kvinnorna och 15 procent av männen i åldersgruppen 55 till 59 förtidspension (sjukersättning). Motsvarande siffror för kvinnor och män i åldersgruppen 60 till 64 år, var 30 procent respektive 20 procent. De nivåer som nu (2009) gäller bland kvinnorna är likvärdiga med dem som gällde omkring 1990, och perioden präglas såväl av mindre upp- som nedgångar. För samma tidsperiod syns en kraftig nedgång i förtidspensioneringar för män i åldern 60 till 64 år, medan förtidspensioneringarna legat relativt stabilt bland män i åldersgruppen 55 till 59 år (Jönsson et al 2011).

Utträde från arbetslivet via (lång) sjukskrivning och sjukersättning har minskat kraftigt under 2000-talet och sedan 2008 har nya sjukfall, sannolikt till följd av regelförändringar, minskat kraftigt. Ytterst få personer nybeviljas vidare sjuk- eller aktivitetsersättning (AFA 2012). De diagnoser som har varit och fortfarande är vanligast för beviljandet av sjukersättning är de så kallade muskulosketala. På senare tid har de psykiska diagnoserna ökat, i synnerhet bland kvinnor. Däremot har diagnoser relaterade till cirkulationsorganen snarare fallit tillbaka något (Jönsson et al 2011).⁴⁹

De skärpta regler för förtidspension som införts i omgångar sedan 1990-talet syns tydligt, och i synnerhet har de nya villkoren för sjukersättning från 2008 gett avtryck: under en procent av såväl kvinnorna som männen i åldersgrupperna 55 till 59 år respektive 60 till 64 år nybeviljades sjukersättning 2009. Nybeviljandet av sjukersättning ligger på mycket låga nivåer (Jönsson et al 2011).⁵⁰

49 Under perioden 1980 till 1993 var det i åldersgruppen 60 till 64 år också vanligt att förtidspensionernas på grund av arbetsmarknadsskäl (Jönsson et al 2011).

50 Jönsson et al (2011) ser närmare på om just en förbättrad folkhälsa har ett klart samband med omfattningen av förtidspensioneringar. Apropå förändringarna i sjukförsäkringen från 2008 skriver de: "... att det inte är troligt att folkhälsan skulle ha förbättrats så radikalt att det skulle kunna ge en förklaring till den nivå som minskningen av inträdet i sjukförsäkringen motsvarar. Man kan därför fråga sig om den nuvarande nivån är långsiktigt hållbar eller och om de försäkrade väljer andra inkomsttrygghetssystem än sjukersättningen för att lämna arbetskraften?" (Jönsson et al 2011, s 68).

5.3.4 Ohälsa är relaterad till klass och kön och är vanligaste skälet för att inte vara i arbetskraften

En klar majoritet av kvinnor som ej är i arbetskraften i åldersgruppen 55 till 64 år uppger att det är på grund av sjukdom, inklusive förtidspension (sjukersättning) på grund av hälsoskäl. Även bland män är sjukdom det vanligaste skälet till att stå utanför arbetskraften, om än i något mindre grad än bland kvinnor. Relativt många är vidare pensionärer (exklusive förtidspension på grund av hälsoskäl), fler män än kvinnor.

Tabell 5.11 Orsak till att ej vara i arbetskraften i åldersgruppen 55–64 år, 2010

Antal och andel (%). Kvinnor, män och båda könen

	Heltidsstuderande		Sjuka		Pensionärer		Övriga		Totalt
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel	
Kvinnor	1 825	1,0 %	118 925	66,3 %	34 200	19,1 %	24 500	13,7 %	179 425
Män	1 600	1,3 %	70 025	56,4 %	36 600	29,5 %	15 900	12,8 %	124 100
Båda könen	3 425	1,1 %	188 950	62,3 %	70 800	23,3 %	40 400	13,3 %	303 525

Not.

Heltidsstuderande som sökt och kunnat ta ett arbete ingår ej.

I sjuka ingår förtidspensionerade av hälsoskäl.

Övriga består bland annat av deltidstuderande, hemarbetande, värnpliktiga eller intagna för vård (ålderdomshem, sjukhus, kriminalvård).

Källa: SCB, kvartalsdata omräknat till årsmedeltal

Vid sidan av att arbetsmiljöfaktorer är viktiga för att kunna arbeta längre, även med nedsatt arbetsförmåga, är den egna upplevelsen av hälsotillståndet central. Den egna upplevelsen av hälsa kan ha lika stor betydelse som objektiva mått på hälsostatus (Arbetsmiljöverket 2012). Sjukfrånvaro och tidigt utträde från arbetsmarknaden hänger samman med hela livssituationen och det finns ett samband mellan krav i familje- och i arbetsliv, särskilt för kvinnor (SOU 2012:28).

En bild av hur kvinnor och män i åldersgruppen 55 till 64 år ser på sitt hälsotillstånd och i vilken grad man uppger olika typer av hälsoproblem varierar. Genomgående uppger dock kvinnor sämre hälsostatus jämfört med män, både vad gäller den mer övergripande uppfattningen

av gott respektive dåligt hälsotillstånd, aktivitetsnedsättning, besvär av långvarig sjukdom, värk, oro och ångslan. Indikatorerna på hälsostatus är mer negativa för kvinnor än män, med ett undantag: att män i högre grad än kvinnor överviktiga (inklusive fetma).

Tabell 5.12 Hälsotillstånd, fysiska och psykiska besvär i åldersgruppen 55–64 år, 2010/2011 Antal (skattat) och andel (%). Kvinnor och män

	Kvinnor		Män	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Gott hälsotillstånd	422 000	70,8 %	459 000	77,2 %
Dåligt hälsotillstånd	50 000	8,4 %	37 000	6,3 %
Aktivitetsnedsättning	192 000	32,2 %	137 000	23,0 %
Svåra besvär av långvarig sjukdom	117 000	19,5 %	93 000	15,7 %
Svår värk i rygg eller höft	99 000	16,6 %	64 000	10,8 %
Svår värk i skuldror, nacke/axlar	102 000	17,2 %	62 000	10,4 %
Svår värk i händer, armbågar eller knän	101 000	16,9 %	57 000	9,6 %
Svår värk (sammanlagt)	178 000	29,8 %	115 000	19,4 %
Har besvär av ångslan, oro, ångest	137 000	23,0 %	73 000	12,3 %
Har svåra besvär av ångslan, oro, ångest	35 000	5,9 %	25 000	4,2 %
Har besvär med sömnen	207 000	34,8 %	125 000	21,0 %
Överviktiga eller feta	292 000	49,0 %	377 000	63,5 %
Feta	67 000	11,2 %	84 000	14,1 %

Källa: SCB, Undersökning av levnadsförhållanden

Vad gäller (o-)hälsa är klass- och könsmönster tydliga. Förgymnasialt utbildade uppper i högre grad än gymnasialt och i synnerhet eftergymnasialt utbildade, att de har sämre hälsa i alla faktorer som mäts. Det är bland förgymnasialt och gymnasialt utbildade relativt stora skillnader mellan kvinnor och män i riktningen att kvinnor har sämre hälsostatus än män. Bland eftergymnasialt utbildade finns också systematiska könsskillnader, men skillnaderna är mindre (SCB, Undersökning av levnadsförhållanden, 2010/2011). Skillnader i ohälsa får dessutom större genomslag med stigande ålder.

5.3.5 Det behövs generella förbättringar av arbetsmiljön för att fler ska kunna arbeta längre

En otillfredsställande slutsats är att det ännu saknas kunskap om ohälsans betydelse för att lämna arbetslivet tidigt, och vilka arbetsmiljöer som är sämst eller mest riskfyllda. I vilken grad så kallade livsstilsfaktorer utöver detta påverkar tidiga utträden tycks vara svårt att besvara på ett enkelt sätt.

Arbetsmiljöverket (2012) vågar sig i alla fall på att gå så långt som att säga att det behövs generella förbättringar av arbetsmiljön, men att detta måste kompletteras med individuella lösningar. Tidigare kunskapsöversikter och studier har visat att åtgärder i arbetsmiljön är den viktigaste faktorn för att både underlätta arbete efter 65 och för att kunna arbeta fram till normal pensionsålder. Arbetsmiljöfaktorer som är viktiga och som behöver ses i perspektiv av fysiska och mentala förändringar som följer med att bli äldre finns inom ljus och belysning, hörsel och buller, arbete i värme och kyla (klimatförändringar), fysisk belastning, stress och oregelbundna arbetstider (Arbetsmiljöverket 2012).

Arbetsmiljöverket (2012) menar vidare att det på grund av den könsupplade arbetsmarknaden finns skäl att uppmärksamma skillnader mellan kvinnor och män med avseende på risker och arbetsvillkor eftersom fler kvinnodominerade yrken (såsom psykologer, socialsekreterare, vård- och omsorgspersonal) har kommit att medföra ökade risker. Analyser om orsaker bakom arbetsskador och hur arbetsmiljön kan förbättras är bristfällig, särskilt vad gäller kvinnors arbetsskador i vård- och omsorgssektorn.

Sjögren Lindquist & Wadensjö (2009) säger mer övergripande att det, eftersom Sverige har ett högt arbetskraftsdeltagande bland äldre, är troligt att en större andel som dem som lämnar arbetslivet tidigt gör det av hälsoskäl (jämfört med länder som har lägre arbetskraftsdeltagande bland äldre). Äldre försvinner i högre grad än andra från arbetslivet på grund av hälsoproblem men det har också varit svårt att intressera arbetsgivare att ta tillvara på och satsa på äldre arbetskraft (Arbetsmiljöverket 2012). Samspelet mellan hälsa och arbetsmiljö kan därmed antas hänga samman med attityder till äldre i arbetslivet, vilket vi ser närmare till nedan.

5.3.6 Utbredda negativa attityder till äldre arbetskraft

Det finns utbredda negativa stereotyper om äldre och deras arbetsförmåga. Forskning om äldres produktivitet är dock snarast tvekydig och att kategoriskt dra slutsatser i riktningen att äldres produktivitet är lägre än yngre är högst tveksamt. Lika lite som det går att uttala sig i generella termer om yngres produktivitet, går det att göra det vad gäller äldre (SOU 2012:28; Hallberg 2011). Det verkar dock som att det finns starkt normativa föreställningar om fallande produktivitet med stigande ålder.

Studier visar att de flesta arbetsgivare, och även människor i allmänhet, förefaller tro på tumregeln att dem genomsnittliga arbetsproduktiviteten avtar någonstans mellan 40 och 50 år (SOU 2012:28, s 163).

En aspekt som inte bör underskattas i detta sammanhang är vidare det tryck som finns på äldre att lämna plats för yngre. Det är allvarligt i sig eftersom det tillsynes bygger på en uppfattning om att antalet arbetade timmar och/eller sysselsättningsgraden i ekonomin är en slags konstant, och att vissa måste lämna för att andra ska få plats. Det är dock en felsyn. Förvisso kan det påverka personalsammansättningen i äldre och yngre på en enskild arbetsplats, men för i ekonomin i stort är antalet arbetstillfällen inte nollsummespel där äldre måste lämna för att yngre ska kunna beredas plats.

Arbetsgivares attityder till äldre arbetskraft har betydelse för den som överväger att lämna arbetslivet tidigt. En indikation på det ges av den enkätundersökning som Pensionsåldersutredningen (SOU 2012:28) genomfört tillsammans med Pensionsmyndigheten, för att mäta just arbetsgivares, men även fackliga representanters, inställning till äldre i arbetslivet.⁵¹

Arbetsgivare och fackligt förtroendevalda inom SAF-LO (privatanställda arbetare), ITP (privatanställda tjänstemän), KAP-KL (anställda inom kommun och landsting) och PA 03 (anställda inom staten) har deltagit i undersökningen. Svaren är överlag samstämmiga.⁵² Frågorna

---

51 Den nu genomförda undersökningen är en uppföljning på en tidigare undersökning genomförd av Riksrevisionsverket, vilket ger möjlighet att mäta förändringar i attityder över tid.

52 En brist med undersökningen är att svarsfrekvensen endast når 43 procent bland arbetsgivarna. Privata arbetsgivare har en lägre svarsfrekvens än offentliga. Svarsfrekvensen är högre bland fackliga representanter, men stannar på 68 procent. Hur det påverkar tillförlitligheten i svaren går inte att utläsa, men resultaten borde rimligen tolkas med viss försiktighet (SOU 2012:28).

ringar in arbetsgivares och fackliga representanters syn på äldre inom följande områden: *mer frånvarande* (på grund av hälsoskäl) än yngre, *mindre anpassningsbara inför omorganisationer* än yngre, *sämre utbildade* än yngre, *lär sig ny teknik långsammare* än yngre, *mindre produktiva* än yngre, *mindre motiverade* än yngre samt *borde gå i pension tidigare* för att ge plats åt yngre.

- Få arbetsgivare anser att äldre är mer frånvarande av hälsoskäl än yngre. Att äldre är mindre motiverade och mindre produktiva än yngre är inte heller särskilt spridda uppfattningar. Inte heller uppfattningen att äldre borde gå i pension tidigare för att ge plats åt yngre är utbredd. Fler svarar att äldre är mindre anpassningsbara inför omorganisationer och att äldre är sämre utbildade än yngre. Den mest spridda uppfattningen är att äldre lär sig ny teknik långsammare än yngre (SOU 2012:28).
- De fackliga representanternas svar signalerar mer negativa i attityder till äldre. Riktningen på svaren överensstämmer i hög grad med arbetsgivarna. En skillnad är synen på att äldre skulle vara mindre anpassningsbara inför omorganisationer och att äldre borde gå i pension tidigare för att lämna plats åt yngre. En större andel fackliga representanter än arbetsgivare anser detta (SOU 2012:28).

Centralt är hur dessa frågor och svar ska värderas. Det verkar finnas en relativt utbredd bild av att äldres förmåga att ta till sig ny kunskap (teknik) och att ställa om till nya förutsättningar (mindre anpassningsbara inför omorganisationer) är sämre än yngres. Det finns dock fog för att ifrågasätta dessa uppfattningar.

Arbetsmiljöverket (2012) lyfter exempelvis fram att (dåvarande) Arbetslivsinstitutet redan 1996 uppmärksammade att anställda som närmade sig pensionsålder inte blev särskilt involverade i utvecklingen på arbetet och inte heller fick del av kompetensutveckling som avsåg tekniska förändringar. Frågan är om äldre är ovilliga eller ointresserade av att lära nytt, eller om det snarast handlar om att inte bli involverad? Rimligen kan det inte generellt tillskrivas äldre att vara ointresserade av teknikutveckling:

Tillgänglig kunskap visar att det saknas stöd för att åldrandet i sig skulle

minska förmågan eller motivationen att lära sig använda ny teknik. Ett antagande är istället att äldre mot bakgrund av sin livserfarenhet, vilken även inkluderar erfarenhet av teknisk utveckling, blir mer pragmatiska (Arbetsmiljöverket 2012, s 28).

Till kraven på kompetensutveckling i dagens arbetsliv gör utan tveivel teknik och särskilt informations- och kommunikationsteknik, och det ska inte ses som ett särskilt, eller unikt, hinder för äldre arbetskraft. Det skulle också rimma illa med den utbildningshöjning som skett både i åldrarna 55 till 59 år och 60 till 64 år perioden 1990 till 2010 (se ovan). Skillnader i utbildningsnivå mellan åldersgrupper är liten.

Äldre får vidare i lägre grad än yngre del av kompetensutveckling. I åldersgruppen 50 till 64 år fick 19 procent av männen och 20 procent av kvinnorna under det senaste året (minst) fem dagars utbildning på betald arbetstid. Motsvarande siffra för åldersgruppen 30 till 49 år var 27 procent för män respektive 24 procent för kvinnor. Överlag gäller också att utbildning i arbetet minst fem dagar det senaste året, i högre grad tillfaller män än kvinnor och att tjänstemän (högre och på mellannivå) i väsentligt högre grad än arbetare (ej facklärd och facklärd) och lägre tjänstemän får del av sådan kompetensutveckling (Arbetsmiljöverket 2009).

Själva lärandet är dock komplext och lärandeprocesser ser olika ut för olika individer. Att gå på djupet i dessa frågor ligger utanför denna rapport. Men en aspekt som Arbetsmiljöverket (2012) lyfter fram får illustrera att det inte enkelt går att säga det ena eller andra om äldres lärande: att lärandet förändras med ålder skulle lika gärna kunna ses som fördelaktigt och om det tas tillvara av arbetsgivare kan det snarast gynna äldre arbetskraft i förhållande till yngre.

5.3.7 I konjunkturbedgångar kan tidiga utträden öka till följd av pensionslösningar

Forskning om tidiga utträden från arbetslivet har undersökt vad som ibland kallas gyllene handslag, och om dessa kan förklara tidiga utträden från arbetsmarknaden. "Handslag" handlar snarast om (bristande) efterfrågan på äldre arbetskraft, som istället erbjuds förmånliga pensionslösningar i syfte att lämna arbetslivet innan ordinarie pensionsålder. Klevmarken (2010) hävdar att gyllene handslag var vanligt under

1990-talets lågkonjunktur, främst riktade mot dem som närmade sig 65 år inom tjänstemannaområdet.⁵³

Hallberg (2008 & 2011) analyserar frågan om i vilken grad konjunkturnedgångar påverkar förtida tjänstepensionsuttag genom överenskommelser mellan arbetsgivare och löntagare. Hallbergs (2011) utgångspunkt är att beslut om att gå i pension är ett gemensamt beslut av arbetsgivare och anställd. För efterfrågan på äldre arbetskraft ses generellt arbetskraftskostnader som en nackdel i förhållande till yngre: äldre har i genomsnitt högre lön än yngre och pensionsavsättningar kan vara både progressiva med inkomster och ålder, främst gäller det kollektivavtalade tjänstepensioner på tjänstemannaområdet (men inte på arbetarsidan).

En indikation på hur arbetsgivare ser på arbetskraftskostnader för äldre kan i någon mån fås genom Pensionsåldersutredningens och Pensionsmyndighetens (SOU 2012:28) enkätundersökning riktad till arbetsgivare. Enligt denna, som förvisso har problem med en låg svarsfrekvens, anser 26 procent av arbetsgivarna inom ITP-området att tjänstepensionspremierna gör det för dyrt att anställda och behålla äldre. Detta anser vidare 16 procent inom SAF-LO medan 9 procent inom PA 03 och 5 procent inom KAP-KL anser detsamma. Endast en liten andel arbetsgivare anser att anställda över 60 år har för höga lönenivåer i relation till andra anställda, förutom inom ITP-området där 19 procent av arbetsgivarna anser det.

Allt annat lika, kan högre arbetskraftskostnader för äldre arbetskraft ge arbetsgivare incitament att erbjuda tidiga pensionsavgångar för äldre, i syfte att ersätta dem med yngre arbetskraft och att därmed minska arbetskraftskostnaderna. Viljan att övertala äldre arbetskraft att frivilligt välja pensionslösningar framför att stanna, antas vara större vid personalneddragningar till följd av konjunkturnedgångar. Härigenom kan anställningsskyddslagstiftning kringgås och pension användas som en form av arbetslöshetsersättning. Den anställdes intresse av att lämna arbetet, behöver dock inte motsvara arbetsgivares intresse för att äldre ska lämna, även om det också finns inslag av att se pensionslösningar som en slags

---

53 Även Hallberg (2011) skriver att det blev populärt att använda sig av pensionslösningar för äldre under 1990-talskrisen. Nedskärningarna i offentlig sektor genomfördes delvis genom att äldre gavs möjlighet till förtida pensionering via tjänstepensionsavtal och trygghetsavtal (Hallberg 2008). SOU 2012:28 pekar också på att det framför allt i offentlig och statlig sektor finns pensionslösningar som möjliggör att gå i pension före 65 års ålder.

belöning för äldre anställda. Detta senare antas i högre grad vara fallet i bättre konjunkurlägen (Hallberg 2008 & 2011).

I tidigare studier för Sverige, som Hallberg (2011) refererar till, har omfattningen av pensionslösningar skattats för åldersgruppen 60 till 64 år. Dessa studier visar att sannolikheten att gå i förtida pension skulle minska med 14 till 18 procent för män respektive med 7 till 18 procent för kvinnor om pensionslösningar inte användes.

Hallberg (2008) undersöker utflödessannolikheter från arbete i åldergruppen 51 till 70 år för perioden 1992 till 2000 i privat sektor. Hallberg konstaterar att det är ovanligt att gå från arbete till tjänstepension i åldrarna 55 till 60 år. Däremot ökar sannolikheten något bland 61 och 62-åringar, men det är betydligt vanligare bland 63 och 64-åringar. Det totala utflödet från arbete perioden 1992 till 2000 var drygt 27 procent bland 63-åringar och cirka 10 procent gick till tjänstepension. Motsvarande siffror för 64-åringar var närmare 37 procent och drygt 17 procent gick till tjänstepension (Hallberg 2008).

5.4 Sammanfattning

Högre utbildningsnivå också i åldrarna 55 till 64 år

Högre utbildningsnivå gäller även för åldersgrupperna 55 till 59 år och 60 till 64 år. För perioden 1990 till 2010 gäller framför allt att antalet med förgymnasial utbildning har minskat medan framför allt antalet gymnasieutbildade har ökat.

Av 55 till 59-åringarna har närmare halva befolkningen gymnasieutbildning. Fler är vidare eftergymnasialt utbildade än förgymnasialt utbildade. För 60 till 64-åringarna ser utbildningssammansättningen i befolkningen något annorlunda ut. Omkring 24 procent av kvinnorna och 28 procent av männen har en förgymnasial utbildning. Drygt 40 procent har gymnasieutbildning medan något fler kvinnor än män har kort eftergymnasial utbildning. Endast i åldern 60 till 64 år har kvinnor och män i lika grad lång eftergymnasial utbildning (cirka 18 procent). I yngre åldersgrupper är kvinnornas andel större än mäns.

Under 2000-talet ökar arbetskraftsdeltagandet

Utvecklingen för åldersgrupperna 55 till 59 år och 60 till 64 år är olikartad. En utvecklingslinje är att både kvinnor och män i åldrarna 55 till

59 år med förgymnasial och gymnasial utbildning i hög grad ställdes utanför arbetskraften under 1990-talskrisen jämfört med eftergymnasialt utbildade. Därefter har arbetskraftsdeltagandet legat stilla eller ökat för alla utom kvinnor med förgymnasial utbildning. Där fortsätter det att minska under 2000-talet.

I åldersgruppen 55 till 59 år står sig arbetskraftsdeltagandet väl vid en jämförelse med 25 till 54-åringarna. Män har genomgående högre deltagande än kvinnor.

I åldersgruppen 60 till 64 år ökar arbetskraftsdeltagandet i alla utbildningsgrupper från 1998 till 2008–2009. Det gör att framför allt män har ett förhållandevis samlat arbetskraftsdeltagande utifrån utbildningsnivå. Kvinnors deltagande är mer splittrat. Skillnaden mellan kvinnor med lång eftergymnasial utbildning och kvinnor med gymnasial utbildning är stort. Än större är den i förhållande till förgymnasialt utbildade kvinnor.

Att kvinnor över lång tid (1960 till 2010) har ökat sitt arbetskraftsdeltagande har bland annat att göra med en framväxande målsättning om att både kvinnor och män skulle omfattas av arbetslinjen.

Arbetskraftsdeltagande i senare skedet av arbetslivet påverkas också av regler för förtidspension. Ökningen av deltagandet hänger i viss mån samman med att förtidspension på grund av arbetsmarknadsskäl inte längre beviljas. Från 2008 ligger nybeviljandet av sjukskrivningar och sjukersättning (förtidspension) på historiskt låga nivåer. Det är snarast en effekt av förändrade regler, inte att ohälsan minskat.

Arbetsrelaterad ohälsa finns främst i åldrarna 60 till 64 år

För både kvinnor och män gäller att det framför allt är i åldersgruppen 60 till 64 år som ökad (arbetsrelaterad) ohälsa börjar visa sig. Det vanligaste skälet för att stå utanför arbetskraften i åldersgruppen 55 till 64 år är långvarig sjukdom och förtidspension på grund av hälsoskäl. Det gäller framför allt bland kvinnor, men män är också drabbade.

Arbetaryrken leder i högre grad än tjänstemannayrken till tidiga utträden från arbetslivet. Samtidigt ökar arbetsmiljörelaterade ohälsa bredare inom offentlig sektor, och även kvinnor med längre utbildning drabbas.

Sambandet mellan å ena sidan arbetsorsakad ohälsa och å andra sidan generella klass- och könsskillnader vad gäller ohälsa är komplext. Fler skulle antagligen kunna arbeta längre om anpassning av arbetsuppgifter

och arbetsplatser fungerade bättre. Men det är inte tillräckligt. Viktigt för att fler ska kunna arbeta längre är fördjupade kunskaper om farliga och skadliga arbetsmiljöer såväl som strategiskt och förebyggande arbetsmiljöarbete för att undanröja desamma. En viktig aspekt är också ett förebyggande folkhälsoarbete.

Utbredda negativa attityder till äldre i arbetslivet

Överlag finns negativa attityder till äldre arbetskraft, i allmänheten såväl som bland arbetsgivare och fackliga representanter. Detta har bland annat sin grund i stereotypa föreställningar om äldres lärande och produktivitet, men också i tanken om att äldre arbetskraft bör lämna plats för yngre.

Äldre är dock, lika lite som andra åldersgrupper, en homogen grupp. Det finns inte fog för att tro att produktiviteten generellt skulle vara lägre eller att äldre skulle ha svårare att lära sig nya saker. Tvärtom skulle arbetslivs- och yrkeserfarenhet kunna tas tillvara bättre. Unga och äldre ska heller inte ställas mot varandra. Det finns inget samband mellan lågt arbetskraftsdeltagande bland äldre och högt arbetskraftsdeltagande hos yngre.

Negativa attityder till äldre måste motverkas eftersom dessa är obefogade och dessutom riskerar att öka tidigare utträden från arbetsmarknaden.

Sysselsättningsutvecklingen för kvinnor 55 till 59 år sticker ut

Vad gäller åldersgruppen 25 till 54 år har konstaterats att män snarast drar ifrån kvinnor. Kvinnor i åldersgruppen 55 till 59 år kan ses som ett undantag från denna trend. Skillnaderna i sysselsättningsgrad är små mellan kvinnor och män med gymnasie- och lång eftergymnasial utbildning. Gymnasialt utbildade kvinnor 55 till 59 år håller jämna steg med gymnasieutbildade män, vilket inte de yngre gymnasieutbildade kvinnorna gör.

Även om förgymnasialt utbildade kvinnor 55 till 59 år tappar sysselsättning, gör de inte de i lika hög grad som sina yngre medsystrar. Möjligen kan det tolkas som att avsaknad av gymnasieutbildning kan kompenseras med lång arbetslivs- och/eller yrkeserfarenhet medan det är ett större etableringshinder för yngre.

Anställningsskyddet är viktigt för att behålla äldre i arbetskraften

Anställningsskyddet är viktigt för arbetskraftsdeltagande och sysselsättning bland äldre i arbetslivet. Detta för att det är (bevisat) svårare att få nytt jobb med stigande ålder.

Arbetslöshetsmönstret i åldrarna 55 till 64 år avviker från yngres. Arbetslösheten är jämförelsevis lägre än i gruppen 25 till 54 år, men arbetslöshetstiderna längre: i genomsnitt upp emot ett år 2010. Det är troligt att detta hänger samman med utbredda, stereotypa och negativa attityder till äldres produktivitetsförmåga och lärande i arbetslivet.

För samhället är det därför viktigt att värna en princip med ett extra starkt anställningsskydd för äldre arbetskraft. Det intresset står eventuellt i strid mot arbetsgivares, och bör väga tungt i den samlade avvägningen av hur anställningsskyddet för äldre bör se ut.

6. Flera men avgränsade utmaningar för arbetsmarknaden

UTGÅNGSPUNKTEN FÖR DENNA rapport har varit att problematisera och diskutera den övergripande bilden av arbetsmarknadens utveckling under perioden 1990 till 2010 som gavs i kapitel 1, dock med störst fokus på 2000 till 2010. Ett antal perspektiv på arbetskraftens sammansättning, sysselsättning och arbetslöshet, har fördjupats utifrån ålder, utbildningsnivå, kön och födelseregion. Detta för att ta ett grepp om de utmaningar som svensk arbetsmarknad står inför i fråga om att nå full sysselsättning för kvinnor och män, i kombination med jämn inkomstfördelning.

LOs krav på den svenska modellen är att den ska kombinera låg arbetslöshet (full sysselsättning) och hög sysselsättningsgrad i befolkningen. En central restriktion är att sysselsättningsmålet inte ska nås till priset av ökande inkomstskillnader. Det skulle nämligen snarast innebära att den svenska modellen överges till förmån för den marknadsliberala (anglosaxiska) modellen.

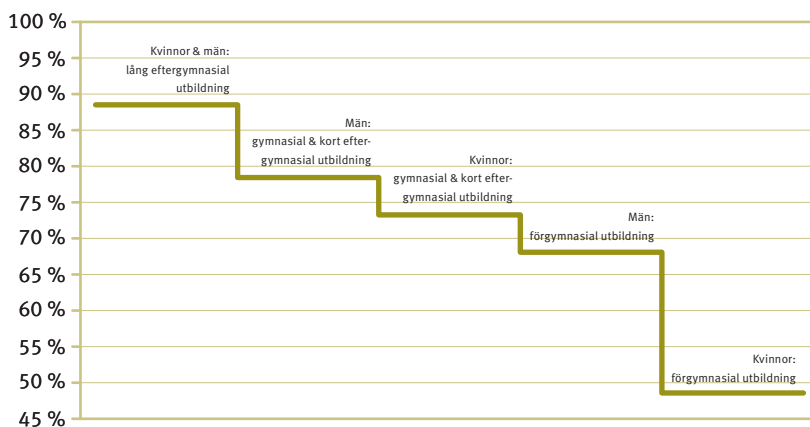
I kapitel 3, 4 och 5 har vi satt fingret på några övergripande trender och tydliggjort en ökande polarisering av befolkningens förutsättningar att delta i arbetskraften, i sysselsättning och att drabbas av arbetslöshet under perioden 1990 till 2010. 1990-talet präglades av djup kris och en mycket kraftig uppgång i arbetslöshet. I spåren av detta blev sysselsättning och arbetslöshet i högre grad åtskild utifrån å ena sidan utbildning och ålder, och å andra sidan mellan kvinnor och män med samma utbildningsnivå och ålder. Dessa mönster förstärktes i viss mån 2000 till 2010, men inte för alla. Sysselsättningen, men framför allt arbetslösheten, påverkades under 2000-talet också av IT-kraschen och finanskrisen.

Ett sätt att skildra hur olika grupper, mot bakgrund av den utveckling vi synliggjort, sorteras efter klass (utbildningsnivå) och kön och förhåller sig till målet om full sysselsättning är genom sysselsättnings- och arbetslöshetstrappor som i figur 6.1 och 6.2.

De huvudsakliga utmaningarna på arbetsmarknaden handlar om hur bristfällig utbildning och etnisk diskriminering ska motverkas, hur kvinnors arbetslinje ska stärkas och hur fler ska kunna arbeta ett helt arbetsliv.

Figur 6.1 Sysselsättningens klass- och könstrappa, 2010

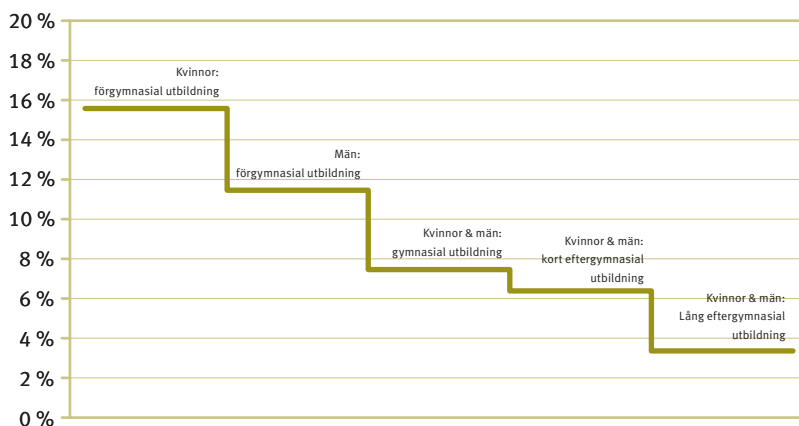
Sysselsättningsgrad kvinnor och män utifrån utbildningsnivå, 20–64 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning

Figur 6.2 Arbetslöshetens klass- och könstrappa, 2010

Arbetslöshet kvinnor och män utifrån utbildningsnivå, 20–64 år

Källa: SCB (AKU) egen beställning

6.1 Utbildningsnivå är avgörande för etablering

6.1.1 Avsaknad av gymnasieutbildning är ett allvarligt hinder för etablering

Att inte ha fullföljt en gymnasieutbildning vid inträdet på arbetsmarknaden blir under 2000-talet ett allt större hinder för etablering. Det syns i både sysselsättningsgradens och arbetslöshetens utveckling. Unga vuxna är ett tydligt exempel på detta. Detsamma gäller kvinnor i åldersgruppen 25 till 54 år. Här finns de allvarliga klass- och könsrelaterade etableringssvårigheterna.

För unga vuxna utan gymnasieutbildning tycks konjunkturläge förstärka strukturförändringar under 2000-talet. För kvinnor i åldrarna 25 till 54 år är förändringen i första hand strukturellt betonad.

Unga vuxnas svåra etableringsproblem synliggörs bäst genom att se till gruppen inaktiva, det vill säga till unga som varken studerar eller är sysselsatta. Inaktivitet kan främst kopplas till bakomliggande orsaker som klassbakgrund, men också till faktorer som social utsatthet, mobbing i skolan, psykisk och fysisk ohälsa, långvarig sjukdom och funktionsnedsättning. För unga kvinnors del förklaras en del av inaktiviteten också av att ha blivit förälder i tonåren. På kort sikt kan invandring innebära inaktivitet. Detta beror på att det tar en viss tid att etablera sig endera i studier eller sysselsättning.

För kvinnor, men inte män, som saknar gymnasieutbildning i åldern 25 till 54 år har sannolikt faktorer som kan kopplas till familjepolitikens utformning betydelse för arbetsmarknadsetablering. Grundbeloppet i föräldraförsäkringen och det kommunala vårdnadsbidraget har lyfts fram som hinder för (främst) nyanlända utrikes födda kvinnors etablering på arbetsmarknaden. Kvinnor som blir föräldrar i tonåren har svårare att både färdigställa utbildning och att etablera sig på arbetsmarknaden. En slutsats är, även om vi inte riktigt har svar på varför, att kön har större betydelse än klass för gruppen förgymnasialt utbildade. Det leder oss vidare till avsnittet om kvinnors arbetslinje nedan.

6.1.2 Unga vuxna med gymnasieutbildning har inte generellt fått svårare att etablera sig

I diskussionen om etableringsproblem på arbetsmarknaden har klass och kön en avgörande betydelse för om det går bra eller inte. Att ha en avslutad gymnasieutbildning (av god kvalitet) i bagaget innebär generellt

mindre etableringssvårigheter än när gymnasieutbildning saknas. Att ha kort (upp till tre år) eftergymnasial utbildning innebär liknande förutsättningar som gymnasieutbildning ger. Lättast att etablera sig har den med lång (tre år eller längre) eftergymnasial utbildning.

Gymnasieutbildade unga vuxnas sysselsättningsgrad ökade efter 1990-talskrisen till 65 procent (kvinnor) och 70 procent (män) 2000. Under 2000-talet har denna nivå i princip upprätthållits och ökat ytterligare, innan finanskrisen gjorde att den föll tillbaka.

Sysselsättningsgraden bland unga vuxna 20 till 24 år som påbörjat eller är i eftergymnasiala studier är lägre och mer ryckig än gymnasieutbildades. Det förklaras sannolikt av att dessa unga, som ju har studier som sysselsättning, kan variera sitt in- och utträde i arbetskraften utifrån arbetsmarknadsläge: om konjunkturen är svag kanske man nöjer sig med den heltidssysselsättning som studierna utgör, men om konjunkturen är stark kanske man kompletterar den med arbete.

Arbetslöshetsmässigt påverkas unga vuxna med gymnasieutbildning men än vuxna av konjunkturläge: Arbetslösheten är generellt högre och IT-kraschen såväl som finanskrisen har påverkat arbetslösheten under 2000-talet.

För somliga unga vuxna med gymnasieutbildning är vägen till det första arbetet längre och mer "ryckig". Konjunkturläget och efterfrågan på arbetskraft har viss betydelse för detta. Etableringsperioden förlängs också av att unga vuxna är kraftigt överrepresenterade i tidsbegränsade anställningar jämfört med vuxna.

Skolan har under 2000-talet försämrats med avseende på genomströmningen från grundskola till gymnasieutbildning såväl som i att förhindra avhopp från gymnasieutbildningar. Danmark och Norge lyckas få genomströmningen i gymnasieskolan att fungera bättre. För Norges del verkar det ha att göra med att kommunerna på ett bättre sätt än i Sverige fångar upp tonåringar som hoppar av gymnasiet samt att både Danmark och Norge lyckas bättre med övergången från skola till arbetsliv än i Sverige (och Finland).

Unga vuxna med yrkesinriktade gymnasieutbildningar verkar ha lättare med övergången från skola till arbetsliv än de som kommer från studieförberedande program. Det finns dock skillnader mellan unga vuxna kvinnor och män som inte handlar om att vara ung. Unga vuxna kvin-

nor möter i högre grad än män delarbetsmarknader som innebär osäkra anställningar, ofta på deltid. Män möter däremot i högre grad än kvinnor delarbetsmarknader som innebär trygga anställningar på heltid. Det påverkar etableringen men handlar snarast om klass- och könsmonster på arbetsmarknaden, inte om ålder.

Sammanfattningsvis är etableringsproblemen för unga vuxna med gymnasieutbildning inte generella och måste därför nyanseras mer än vad som ofta görs i debatten idag.

6.1.3 Utrikes födda med eftergymnasial och gymnasial utbildning har inte generellt fått svårare att etablera sig

Klass och kön har avgörande betydelse för om det går bra eller inte på arbetsmarknaden också utifrån födelseregion. Samma klass- och könsmonster finns bland födda i Sverige, födda i övriga Europa och födda i länder utanför Europa.

Att ha en avslutad gymnasieutbildning innebär generellt mindre etableringssvårigheter än när gymnasieutbildning saknas. Att ha kort (upp till tre år) eftergymnasial utbildning innebär liknande förutsättningar som gymnasieutbildning ger. Lättast att etablera sig har den med lång (tre år eller längre) eftergymnasial utbildning.

Utrikes födda med eftergymnasial och gymnasieutbildning har trendmässigt ökat sin sysselsättningsgrad under 2000-talet. Detta gäller i synnerhet kvinnor och män födda i länder utanför Europa. Ökningen sker från låga sysselsättningsnivåer, och skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda är fortfarande betydande inom samma utbildningsnivåer. Det senare handlar mest om de särskilda förutsättningar som finns när man invandrat till ett land (i vuxen ålder) och strukturell arbetsmarknadsdiskriminering (se vidare i avsnitt 6.2).

Det relativa arbetslöshetsläget har också förbättrats för såväl födda i övriga Europa som i övriga länder efter 1990-talskrisen. Utrikes föddas arbetslöshet är dock högre än inrikes föddas och mer konjunkturkänslig. Under 2000-talet har såväl IT-kraschen som finanskrisen påverkat utrikes föddas arbetslöshet mer negativt än inrikes föddas.

Sammanfattningsvis tycks förutsättningarna för etablering på arbetsmarknaden strukturellt ha förbättrats. Samtidigt är utrikes föddas arbetsmarknadsanknytning mer konjunkturkänslig än inrikes föddas.

6.1.4 Hög den lägsta utbildningsnivån genom förebyggande och rustande insatser

Etableringsproblemen på svensk arbetsmarknad är inte generella utan avgränsade. Vår utgångspunkt är att vi ska sträva efter en jämn inkomstfördelning i samhället. Det kräver en jämn fördelning av utbildning och kunskaper.

Framför allt är det viktigt att höja arbetskraftens (befolkningens) lägsta utbildningsnivå. Höga lägstalöner krävs för att förhindra låglönejobb och utbildning ska användas för att höja den lägsta produktiviteten.

Höga lägstalöner kräver vidare att framför allt unga vuxna och utrikes födda får stöd och hjälp i kontakterna med arbetslivet för att få (sitt första) arbete. Avsaknad av sociala kontakter och nätverk bland unga vuxna är i hög grad klassrelaterat. Utrikes födda kan, på grund av att just ha invandrat, i högre grad än andra antas sakna sociala kontakter och nätverk av relevans för arbetsmarknaden, och behöver också särskilt stöd ifråga om detta.

Det behövs förebyggande och rustande insatser. Förebyggande insatser handlar om att öka genomströmningen i gymnasieskolan. Alla unga har rätt till en gymnasieutbildning av god kvalitet, yrkesförberedande eller studieförberedande.

Rustande insatser bör snarast ta fasta på att arbetslösa som saknar gymnasieutbildning och har etableringssvårigheter ska kunna höja sin utbildningsnivå. Utbildningsinsatser kan dessutom kombineras med förbättrade villkor för subventionerade anställningar, riktade till grupper med stora hinder för etablering. Att satsa på dessa rustande åtgärder är inte kostsamt för samhället eftersom det är förhållandevis få som saknar gymnasieutbildning.

I befolkningen unga vuxna (20 till 24) år saknar till exempel 32 000 kvinnor och 40 600 män gymnasieutbildning 2010. Antalet arbetslösa unga vuxna utan gymnasieutbildning var totalt 19 400.

I befolkningen vuxna 25 till 54 år saknar vidare sammanlagt 161 300 kvinnor⁵⁴ och 214 500 män⁵⁵ gymnasieutbildning 2010. Totalt motsvarade antalet arbetslösa 38 600 (2010).

---

54 Av samtliga kvinnor med förgymnasial utbildning i åldern 25 till 54 år är cirka 55 procent (88 700) födda i Sverige.

Cirka 25 000 (drygt 15 procent) är födda i övriga Europa medan 47 500 (strax över 29 procent) är födda i övriga länder.

55 Av samtliga män med förgymnasial utbildning i åldern 25 till 54 år fördelar sig födelseregionerna så att 71 procent (152 800) är födda i Sverige. Födda i Europa är 11 procent, 24 000, och resterande närmare 18 procent, cirka 38 000 män är födda i övriga länder.

Vägval i linje med detta gör att en hög lägsta utbildningsnivå i hela befolkningen upprätthålls. Det lägger grunden för hög produktivitet och höga löner.

6.2 Arbetsmarknadsetablering försvåras av att börja om i det nya landet

Utrikes födda är en heterogen grupp, men tenderar att ses som en homogen invandrargrupp med likvärdiga etableringsproblem. Inrikes och utrikes födda har samma klass- och könsmönster i fråga om sysselsättning och arbetslöshet men skillnaden är att dessa mönster fördjupas för utrikes födda jämfört med inrikes födda.

Diskussionen om arbetsmarknadsetablering och "integration" tar tvärtemot detta ofta utgångspunkt i en särskiljande retorik; vi (svenskar) och de (invandrarna). Det är allvarligt på många sätt. Det leder fel samtidigt som det gynnar den som vill förenkla och förstärka bilden av att utrikes födda bör betraktas som främmande eller avvikande från någon slags (otydlig/odefinierad) normativ svenskhet.

Födda i och utanför Europa har dock en svagare förankring på arbetsmarknaden jämfört med födda i Sverige. En viktig förklaring till detta är att det tar tid att etablera sig på arbetsmarknaden eftersom nya språkkunskaper ska förvärvas. Det är viktigt för etableringen på arbetsmarknaden att kunskaper i svenska är goda. Samtidigt torde det vara så att utrikes födda riskerar att drabbas av orimligt höga krav på språkkunskaper. Då ligger språkrav i gränslandet mot arbetsmarknadsdiskriminering.

Validering av tidigare förvärvade kunskaper och goda förutsättningar att komplettera eller bygga på dessa, är också nycklar för etablering på arbetsmarknaden. Detsamma gäller att överbrygga bristande tillgång till informella nätverk i syfte att förbättra matchning för att ta tillvara kunskap och kompetens.

Det är väl belagt i forskning att utrikes födda jämfört med inrikes födda drabbas av extra höga krav från arbetsgivare. Det är snarast ett uttryck för etnisk diskriminering och svaret på detta måste rimligen i högre grad vara att ta fasta på kunskap och forskning om hur strukturell etnisk diskriminering ska motverkas.

Majoritetssamhällets strukturer och normer om "svenskhet" har stor betydelse för utrikes föddas förutsättningar för etablering på arbetsmark-

naden. Ansvaret för detta kan inte bäras av minoritetsgruppen genom att arbetsgivare omotiverat ställer krav på lägre löner och sämre arbetsvillkor för utrikes födda.

6.3 Kvinnornas arbetslinje behöver stärkas

Kvinnor i Sverige har i en internationell jämförelse högt arbetskraftsdeltagande. Det beror på att den nordiska (svenska) modellen på ett annat sätt än den marknadsliberala, konservativa och familjecentrerade har strävat att understödja att både kvinnor och män är försörjare och vårdare (av barn). Arbetslinjen i den svenska modellen har kommit att gälla både kvinnor och män och strävan har varit att jämställa kvinnors och mäns roller i och utanför arbetslivet. För att nå dit krävs att detta understöds politiskt genom både familjepolitikens och välfärdstjänsternas utformning.

6.3.1 Arbetslinjen har försvagats för kvinnor

Kvinnors arbetskraftsdeltagande har under perioden 1990 till 2010 sjunkit dramatiskt i gruppen som saknar gymnasieutbildning. Mer så bland unga vuxna kvinnor och kvinnor i åldrarna 25 till 54 år jämfört med kvinnor 55 till 59 år (se vidare om kvinnor 60 till 64 år längre ned).

Kvinnors arbetskraftsdeltagande är också genomgående lägre än mäns i gruppen gymnasialt utbildade och för kvinnor med kort eftergymnasial utbildning. Långt eftergymnasialt utbildade kvinnor och män har mest likartat arbetskraftsdeltagande.

Överlag sker vidare små förändringar i hur kvinnors och mäns arbetade timmar fördelas. Kvinnor är mer frånvarande från arbetet på grund av vård av små barn och sjuka barn och kvinnor arbetar deltid i större grad än män. Föräldraskap påverkar kvinnors, men inte mäns, arbetssituation.

6.3.2 Alla kvinnor ska ha rätt till en bra arbetslinje

Om arbetslinjen för kvinnor med olika utbildningsnivå ska utvecklas på ett bra sätt är det nödvändigt att full sysselsättning kombineras med jämn inkomstfördelning.

Det ställer å ena sidan krav på att kvinnor som saknar gymnasieutbildning rustas för arbetsmarknaden genom goda förutsättningar att få en gymnasieutbildning av god kvalitet. Ingen skillnad ska göras utifrån födelseregion. Arbetslinjen ska stärkas för alla kvinnor.

Det ställer å andra sidan kvar på att familje- och välfärdspolitik understödjer att alla kvinnor ska delta i arbetskraften. Den inkomstrelaterade föräldraförsäkringen har stor betydelse för kvinnors etablering och planering av barnafödande. Fördelningen av föräldraledigheten är dock problematisk eftersom den innebär att kvinnor i högre grad än män är frånvarande från arbetet när barnen är små. Ansvaret för omsorg om små barn behöver förändras för att kvinnors arbetslinje ska kunna stärkas.

Generella lösningar som omfattar det stora flertalet kvinnor och män ska eftersträvas. Dessa bör tydligt normera att kvinnor och män, oberoende av födelseregion, ska dela på ansvaret för arbete på arbetsmarknaden och omsorg om barn. Då behövs förändringar i föräldraförsäkringen, att vårdnadsbidraget avskaffas och att barnomsorgen håller god kvalitet och längre öppettider. Kvinnors rätt till trygga anställningar på heltid behöver också stärkas.

Det är också troligt att äldreomsorgen behöver förbättras för att i synnerhet medelålders kvinnor inte ska gå ner i arbetstid eller sluta arbeta för att ta hand om gamla och sjuka föräldrar.

6.4 Alla håller inte ett helt arbetsliv

I ett internationellt perspektiv är arbetskraftsdeltagandet bland både kvinnor och män i åldersgruppen 55 till 64 år högt. Utvecklingen under 2000-talet är positiv för de flesta. Arbetskraftsdeltagandet har ökat trendmässigt för alla utom kvinnor med förgymnasial utbildning i åldern 55 till 59 år.

Det finns dock stora skillnader vad gäller att arbeta fram till (i första hand) 65 år. I synnerhet kvinnor, men också män, med förgymnasial och gymnasial utbildning lämnar arbetsmarknaden tidigare.

Det vanligaste skälet till att stå utanför arbetskraften i åldersgruppen 55 till 64 år är långvarig sjukdom och förtidspension på grund av hälsoskäl, framför allt bland kvinnor. Sambandet mellan å ena sidan arbetsrelaterad ohälsa och å andra sidan generella klass- och könsskillnader i ohälsa är komplext. Fler skulle antagligen kunna arbeta längre om anpassning av arbetsuppgifter och arbetsplatser fungerade bättre. Samtidigt behövs såväl fördjupade kunskaper om riskfyllda arbetsmiljöer och till det, ett stärkt förebyggande arbetsmiljöarbete.

6.5 Låt den svenska modellen visa vägen

Vi anser att utvecklingen mot ökad polarisering av sysselsättning och arbetslöshet i grunden drivs av att Sverige under 2000-talet, efter 1990-talskrisen, har kommit att bli ett samhälle som inte präglas av full sysselsättning. Då blir konkurrensen om sysselsättning hårdare, vilket gör att somliga får svårare att hävda sig och i högre grad än andra blir arbetslösa.

Arbetslösheten består av brist på efterfrågan på arbetskraft (efterfrågearbetslöshet), att efterfrågan på arbetskraft inte kan mötas av arbetskraftsutbudet (strukturarbetslöshet) och att matchningen mellan arbetslösa och lediga jobb inte fungerar tillräckligt väl (friktionsarbetslöshet). Var gränserna mellan dessa typer av arbetslöshet går är svårt att fastställa.

Poängen är att all arbetslöshet inte har samma orsak. Därmed kan inte *en* allena rådande lösning förutsättas vara vägen framåt.

Det påstås från företrädesvis borgerliga politiker och arbetsgivare att olika typer av anställningsskydd och höga ingångslöner är hinder för unga vuxnas och invandrares etablering på arbetsmarknaden. Detta uttrycks gärna i svepande ordalag och får ofta stå oemotsagt. Det finns dock inga entydiga och enkla samband mellan ingångslöner och arbetslöshet eller för den delen, ett påstått strikt anställningsskydd och sysselsättningsgrad.

Etableringsproblemen på svensk arbetsmarknad är relativt avgränsade. Det gör att problem kan bemästras med selektiva och riktade insatser. Den svenska modellen, som vi utgår från i kapitel 2, bör vara vägledande för hur vi angriper arbetsmarknadsproblemen.

Då gäller att kvinnor och män med olika utbildningsbakgrund och födelse-region ska ha rätt till en arbetslinje som innebär höga löner och villkor som varken leder till ohälsa eller i övrigt är dåliga.

Rådet är då att stärka humankapitalet genom utbildning som syftar till att höja den lägsta utbildningsnivån. Det är grunden för hög produktivitet och höga löner. Stöd och hjälp med arbetsgivarkontakter är också viktigt. Det överbryggar etableringshinder och förbättrar matchningen. Ökad kunskap om skadliga arbetsmiljöer, stärkt förebyggande arbetsmiljöarbete och förbättrad folkhälsa stärker samtidigt humankapitalet och arbetslinjen. Familje- och välfärdspolitikerna måste utformas i syfte att understödja kvinnors och mäns likvärdiga förutsättningar på och utanför arbetet, genom hela arbetslivet.

Vägval i denna riktning gör att en positiv strukturomvandling kan främjas. Det har en grundläggande betydelse för hur inkomstskillnaderna i samhället utvecklas, om de ökar dramatiskt eller kan förbli förhållandevis små. Vilket ansvar staten axlar är avgörande eftersom staten har ett övergripande ansvar för den fördelningspolitik som förs. Staten har en avgörande roll att spela också ifråga om att upprätthålla en jämn och hög efterfrågan på arbetskraft genom att föra, eller inte föra, en aktiv stabiliseringspolitik.

Det sätter sina tydliga spår när jobben är alltför få, och inte tillräckligt bra. Utredningsprojektets kommande rapporter går vidare med de arbetsmarknadsproblem som uppdagats.

Referenser

- Andersen, Torben M, Holmström, Bengt, Honkapohja, Seppo, Korkman, Sixten, Söderström Tson, Hans & Vartiainen, Juhana (2007) *The Nordic Model, Embracing Globalization and Sharing Risks*, The Research Institute of the Finnish Economy, Helsingfors
- Angelov, Nikolay, Johansson, Per, Lindahl, Erica & Lindström, Elly-Ann (2011) *Kvinnors och mäns sjukfrånvaro*, IFAU, Rapport 2011:2
- Arbetsförmedlingen (2011) *Var finns jobben? Bedömning för 2011*, Arbetsförmedlingen 2011
- Arbetsmiljöverket (2012) *Jobba längre – vad vet vi om äldre i arbetslivet? Kunskapsöversikt*, Arbetsmiljöverket, Rapport 2012:10
- Behtoui, Alireza (2006) *Om de hade föräldrar födda på rätt plats – Expertbilaga till Rapport integration 2005*, Integrationsverket 2006
- Behtoui, Alireza (2007) *The Distribution and Return of Social Capital: Evidence from Sweden*, European Societies, nr 9, s 383–407
- Bevelander, Pieter (2000) *Immigrant Employment, Integration and Structural Change in Sweden 1970–1995*, Lund Studies in Economic History, Volym 15, Avhandling
- Bevelander, Pieter & Lundh, Christer (2006) *Flyktingars jobbchanser – Vad betyder lokala erfarenheter av tidigare arbetskraftsinvandring?*, Arbetsmarknad & Arbetsliv, nr 2 2006, s 83–97
- Björklund, Anders, Edin, Per-Anders, Holmlund, Bertil & Wadensjö, Eskil (2006) *Arbetsmarknaden*, Tredje reviderade upplagan, SNS Förlag
- Carlsson, Magnus & Rooth, Dan-Olof (2007a) *Etnisk diskriminering på svensk arbetsmarknad, Resultat från ett fältexperiment*, Ekonomisk Debatt, nr 3 2007, årgång 35, s 55–68
- Carlsson, Magnus & Rooth, Dan-Olof (2007b) *Evidence of Ethnic Discrimination in the Swedish Labour Market using Experimental Data*, Labour Economics, nr 14 2007, s 716–729
- Delander, Lennart & Ekberg, Jan (2010) *Snabbare etablering på arbetsmarknaden för invandrade akademiker*, Samhällsekonomiska och offentliga finansiella effekter, Centrum för arbetsmarknadspolitisk forskning, CAFO, Linnéuniversitet, Växjö, http://www.riksrevisionen.se/PageFiles/11408/rir_2011_16_bilaga.pdf [Hämtad via Internet 2012-11-19]
- Dir. 2012:70, *Utveckling av arbetet med unga som varken arbetar eller stude-*

- rar, Utbildningsdepartementet, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/19/57/03/a9d8bf75.pdf> [Hämtad via Internet 2012-09-01]
- Duvander, Ann-Zofie & Ferrarini, Tommy (2010) *Earners-carer Model at the Crossroads: Reforms and Outcomes of Sweden's Family Policy in Comparative perspective*, International Journal of Health Services, Vol 40, nr 3, Baywood Publishing Co, Inc
- Ekström, Erika (2001) *Arbetsgivarnas rekryteringsbeteende*, IFAU, Rapport 2001:3
- Erikson, Robert, Nordström Skans, Oskar, Sjögren, Anna & Åslund, Olof (2007) *Ungdomars och invandrares inträde på arbetsmarknaden 1985–2003*, IFAU, Rapport 2007:18
- Eriksson, Stefan (2010) *Bilaga 4 till LU2011, Utrikes födda på den svenska arbetsmarknaden*, s 243–389, i SOU 2010:88, "Vägen till arbete – arbetsmarknadspolitik, utbildning och arbetsmarknadsintegration", Stockholm 2010
- Eriksson, Stefan, Johansson, Per & Langenskiöld, Sophie (2012) *Vad är rätt profil för att få ett jobb? En experimentell studie av rekryteringsprocessen*, IFAU, Rapport 2012:13
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press
- Esping-Andersen, Gösta (2009) *The Incomplete Revolution, Adapting to Women's New Roles*, Polity Press
- Esser, Ingrid (2005) *Why Work? Comparative Studies on Welfare Regimes and Individuals' Work Orientations*, Doktorsavhandling, Institutet för social forskning, Stockholms universitet
- Finanspolitiska rådet (2011) *Svensk finanspolitik, Finanspolitiska rådets rapport 2011*, Stockholm 2011
- Fregert, Klas & Jonung, Lars (2005) *Makroekonomi, Teori, politik och institutioner*, Studentlitteratur
- Försäkringskassan (2010) *Förändringar inom socialförsäkrings- och bidragsområdena 1968-01-01–2010-07-01*, Avdelningen för analys och prognos & Enheten för statistisk analys, 2010-12-10
- Försäkringskassan (2011) *Socialförsäkringen i siffror 2011*, Stockholm 2011
- Försäkringskassan (2012) *Analys och uppföljning av utvecklingen av föräldrapenninguttaget, Återrapportering enligt regleringsbrevsuppdrag för 2012*, Svar på regeringsuppdrag, <http://www.forsakringskassan.se/wps/>

- wcm/connect/ec12aa8b-d5f3-4742-aac1-1a65156ddb48/svar_pa_regeringsuppdrag_foraldrapenning.pdf?MOD=AJPERES [Hämtad via Internet 2012-11-22]
- Gottfries, Nils (2010) *Bilaga 5 till LU2011, Fungerar den svenska lönebildningen?*, s 7–120, i SOU 2010:93, "Att skapa arbeten – löner, anställningsskydd och konkurrens, Stockholm 2010
- Hallberg, Daniel (2008) *Hur påverkar konjunktursvängningar förtida tjänstepensionering?*, IFAU, Rapport 2008:03
- Hallberg, Daniel (2011) *Is Early Retirement Encouraged by the Employer? Labor-Demand Effects on Age-Related Collective Fees*, Working Paper 2011:1, Inspektionen för socialförsäkringen
- Halleröd, Björn & Westberg, Annika (2006) *Youth problem: What's the Problem? A Longitudinal Study of Incomes and Economic Hardship Among Swedish Youth*, Acta Sociologica 2006 49:83
- Hammarstedt, Mats & Shukur, Ghazi (2007), *Immigrants' Relative Earnings in Sweden, a Quantile Regression Approach*, International Journal of Manpower, Vol 28, s 456–473
- Hemerijck, Anton (2002) *The Self-Transformation of the European Social Model(s)*, s 173–213, i Esping-Andersen, Gösta (2002) "Why We Need a New Welfare State", Oxford University Press
- IFAU (2007) *Nedsättning av socialavgifter för personer mellan 19 och 24 år*, IFAU, Remissvar 2007-01-24, dnr 155/2006
- IFAU (2008) *Kraftfullare nedsättning av socialavgifter för unga*, IFAU, Remissvar 2008-05-26, dnr 73/2008
- ILO (2010) *Global Wage Report 2010/11, Wage Policies in Times of Crisis*, International Labour Office 2010
- Integrationsverket (2004) *Rapport integration 2003*, Integrationsverket 2004
- Integrationsverket (2006) *Rapport integration 2005*, Integrationsverket 2006
- Jönsson, Lisa, Palme, Mårten & Svensson, Ingemar (2011) *Påverkar folkhälsan utnyttjandet av sjukersättningen?*, s 56–68, i Ekonomisk debatt nr 4 2011, årgång 39
- Karolinska Institutet (2011) *Huvudrapport, Studier om kvinnors och mäns sjukfrånvaro*, Sektionen för försäkringsmedicin & Institutionen för klinisk neurovetenskap, <http://ki.se/content/1/c6/12/46/97/Hela%20huvudrapport%20rev%20maj.pdf> [Hämtad via Internet, 2012-11-22]

- Kennerberg, Louise (2007) *Hur förändras kvinnors och mäns arbetsituation när de får barn?*, IFAU, Rapport 2007:9
- Klevmarken, Anders (2010) *Vem arbetar efter 65 års ålder? En statistisk analys*, En rapport från Sociala rådet, SOU 2010:85
- Kommunal (2011a) *Alla andra hämtar tidigt, En undersökning av öppettider och tider för lämning och hämtning på förskolor*, http://www.kommunal.se/PageFiles/73576/Rapport_Alla_andra_hamtar_tidigt2011.pdf [Hämtad via Internet 2012-11-20]
- Kommunal (2011b) *Hänger din mammas trygghet på dig? Att kombinera jobb med omsorg om föräldrar*, http://www.kommunal.se/pagefiles/93467/hanger_din_mammas_trygghet_pa_dig_2011.pdf [Hämtad via Internet 2012-11-20]
- Korkman, Sixten (2010) *Den nordiska modellen, globalisering och socialförsäkring*, s 15–26, i "Global kris – Håller välfärdssystemen?", Socialförsäkringsrapport 2010:6, Försäkringskassan
- Korpi, Walter (1981) *Den demokratiska klasskampen, Svensk politik i jämförande perspektiv*, Tiden förlag
- Lange, Anders (2000) *Diskriminering, integration och etniska relationer*, Integrationsverket 2000
- Lindahl, Lena (2010) *Bilaga 2 till LU2011, Den gymnasiala yrkesutbildningen och inträdet på arbetsmarknaden*, s 103–167, i SOU 2010:88, "Vägen till arbete – arbetsmarknadspolitik, utbildning och arbetsmarknadsintegration", Stockholm 2010
- LO (2004) *Integration 2004, Fakta och kunskap*, upplaga 2, Landsorganisationen i Sverige
- LO (2008) *Etableringen på arbetsmarknaden – Hur klass, kön och etnicitet styr ungdomars villkor*, Landsorganisationen i Sverige
- LO (2011) *Avtal 2012 – Lägstlöner, lönespridning och arbetslöshet bland unga vuxna*, Landsorganisationen i Sverige
- LO (2012) *Sökes: Kompetent, flexibel och billig arbetskraft – hur arbetsgivarnas krav ökar polariseringen på arbetsmarknaden*, delrapport 1, Arbetsmarknaden efter krisen 2012, Landsorganisationen i Sverige
- Lundborg, Per (2000) *Vilka förlorade jobbet under 1990-talet?*, s 11–50, i SOU 2000:37, "Välfärdens förutsättningar"
- Magnusson, Lars (2000) *Den svenska arbetslösheten i ett längre perspektiv*, Ekonomisk Debatt nr 1, 2000, årgång 28

- Nekby, Lena & Özcan, Gülay (2006) *Utbildning och arbetsmarknad – är den svenska utbildningen lika för alla?*, Expertbilaga till Rapport integration 2005, Integrationsverket
- Nordström Skans, Oskar (2009) *Varför är den svenska ungdomsarbetslösheten så hög?*, Rapport till Finanspolitiska rådet, 2009/6
- Nordström Skans, Oskar (2011) *Arbetsmarknaden och sjukfrånvaron*, s 7–17, i "Mellan arbete och sjukdom, Rapport från forskarseminariet i Umeå 19–20 februari 2011", Socialförsäkringsrapport 2011:3, Försäkringskassan
- OECD (2000) *Literacy in the Information Age, Final Report of the International Adult Literacy Survey*, OECD 2000
- OECD (2006) *Employment Outlook 2006, Boosting Jobs and Incomes*, OECD 2006
- Olli Segendorf, Åsa & Teljosuo, Tommi (2011) *Sysselsättning för invandrare, En ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi*, 2011:5
- Olofsson, Jonas & Wadensjö, Eskil (2007) *Ungdomar, utbildning och arbetsmarknad i Norden – lika men ändå olika*, FAS, <http://www.fas.se/sv/Bokhandel/Arbetsliv/Ungdomar-utbildning-och-arbetsmarknad-i-Norden--lika-men-anda-olika/> [Hämtad via Internet 2012-06-25]
- Pensionsmyndigheten (2012) *Medelpensioneringsålder och utträdesålder 2011*, Pensionsutveckling 2012-05-03
- Rooth, Dan-Olof & Åslund, Olof (2006) *Utbildning och kunskaper i svenska, Framgångsfaktorer för invandrade?*, SNS förlag
- Saco Studentråd (2010) *En bro över glappet – om samverkan och arbetslivsanknytning i den högre utbildningen*, Saco 2010, <http://www.saco.se/Saco-Studentrad/Vi-tycker/rapporter1/En-bro-over-glappet---om-samverkan/> [Hämtad via Internet 2012-09-05]
- Sapir, André (2005) *Globalisation and the reform of European social models*, Bruegel policy brief nr 1 2005, Bruegel
- SCB (2009) *Arbetsmarknadssituationen för hela befolkningen 15–74 år, AKU 1:a kvartalet 2009 – Tema ungdomsarbetslöshet*, Statistiska meddelanden, AM 11 SM 0902
- SCB (2011) *Nyttjande av kommunalt vårdnadsbidrag, Statistik för perioden 1 juli 2009–31 december 2009*, http://www.scb.se/statistik/_publikationer/BE9999_2009A01_BR_BEFT1101.pdf [Hämtad via Internet 2012-11-21]

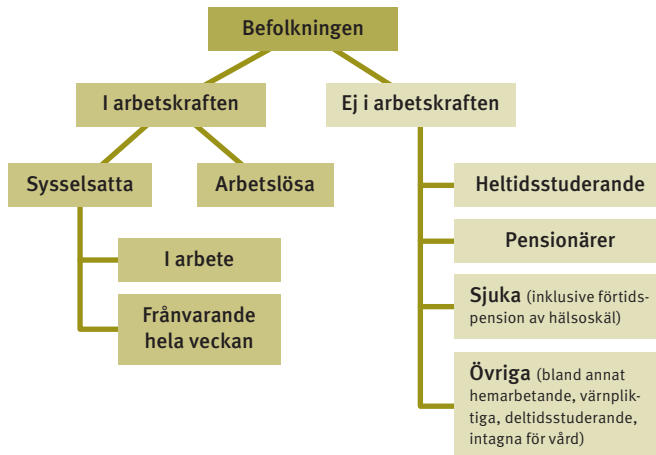
- SCB (2012) *Nu för tiden, En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/2011*, Levnadsförhållanden, Rapport 123, http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0103_2010A01_BR_LE123BR1201.pdf [Hämtad via Internet 2012-11-22]
- Sjögren Lindquist, Gabriella & Wadensjö, Eskil (2009) *Arbetsmarknaden för de äldre*, Institutet för social forskning, Stockholms universitet, Rapport till Finanspolitiska rådet 2009/7
- Skedinger, Per (2006) *Hur höga är minimilönerna?*, Institutet för näringslivsforskning, IFN Policy Paper nr 6 2006
- Skolverket (2006) *Redovisning av uppdrag om Information om icke skolepliktiga ungdomar – det kommunala uppföljningsansvaret*, Dnr 2005:334, 2006-10-18, http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.5006?_xurl=http%3A%2F%2Fwww4.skolverket.se%3A8080%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1636 [Hämtad via Internet 2012-09-03]
- Skolverket (2011a) *Utdrag: Grundskola, förskoleklass och specialklass, Skolverkets lägesbedömning 2011, Del 1 – Beskrivande data, Förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning*, Rapport 363 http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.5006?_xurl=http%3A%2F%2Fwww4.skolverket.se%3A8080%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2692 [Hämtad via Internet, 2012-07-05]
- Skolverket (2011b) *Vad gör kommunerna för ungdomar som inte går i gymnasieskolan? En rapport om det kommunala informationsansvaret (uppföljningsansvaret)*, Rapport 360, http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.5006?_xurl=http%3A%2F%2Fwww4.skolverket.se%3A8080%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2577 [Hämtad via Internet, 2012-09-05]
- Socialförsäkringsutredningen (2005) *Vad är arbetslinjen?*, Samtal om socialförsäkring, nr 4, 2005, Stockholm 2005
- SOU 2003:92, *Unga utanför*, Stockholm 2003
- SOU 2004:43, *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*, Stockholm 2004
- SOU 2011:11, *Långtidsutredningen 2011, Huvudbetänkande*, Stockholm 2011
- SOU 2012:28, *Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre*, Delbetänkande från Pensionsåldersutredningen, Stockholm 2012

- SOU 2012:9, *Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning*, Delbetänkande av Utredningen om ökat arbetskraftsdeltagande bland nyanlända utrikes födda kvinnor och anhöriginvandrare (AKKA-utredningen), Stockholm 2012
- Svenskt näringsliv och LO (2011) *Faktiska konsekvenser av turordningsreglerna i LAS och avtal – En rapport av Svenskt näringsliv och LO*, [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/0/23FEDEDB27EDD958C12578B00044DB27/\\$file/Faktiska_konsekvenser.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/0/23FEDEDB27EDD958C12578B00044DB27/$file/Faktiska_konsekvenser.pdf) [Hämtad via Internet 2012-07-06]
- Sveriges Kommuner och Landsting (2008) *Det kommunala uppföljningsansvaret som kommunerna ser det*
- Szebehely, Marta & Ulmanen, Petra (2008) *Vård av anhöriga, ett högt pris för kvinnor*, s 12–14 i *Välfärd nr 2*, 2008
- Szebehely, Marta & Ulmanen, Petra (2012) *Äldreomsorgens utveckling och betydelse för medelålders barns förvärvsarbete*, Rapport för Kommunal, december 2012
- TCO (2010) *TCO granskar: LAS gör inte unga arbetslösa*, #1/10, Tjänstemännens Centralorganisation 2010
- Ungdomsstyrelsen (2011) *Unga som varken arbetar eller studerar – hur många är de och vad gör de?*, Skrifter från Temagruppen Unga i arbetslivet 2011:1, http://www.ungdomsstyrelsen.se/order_item/0,2568,,00.html?itemId=ff8080812e239786012e3371f6ba0015 [Hämtad via Internet 2012-07-04]
- Uusitalo, Roope (2010) *Bilaga 3 till LU2011, Vad förklarar svenska universitetsstudenters höga examensålder*, s 169–242, i SOU 2010:88, "Vägen till arbete – arbetsmarknadspolitik, utbildning och arbetsmarknadsintegration", Stockholm 2010
- Wadensjö, Eskil (2011) *De äldres återkomst till arbetsmarknaden – ett långsiktigt perspektiv*, s 11–32, i "Arbetskraftsundersökningarna (AKU) 50 år, Fyra forskarperspektiv på arbetsmarknaden", Arbetsmarknads- och utbildningsstatistik 2011:3, Statistiska centralbyrån 2011
- Öhman, Berndt (2011) *Två kriser – en analys av den aktuella arbetsmarknaden*, s 33–62, i "Arbetskraftsundersökningarna (AKU) 50 år, Fyra forskarperspektiv på arbetsmarknaden", Arbetsmarknads- och utbildningsstatistik 2011:3, Statistiska centralbyrån 2011

Bilaga 1. Närmare om arbetskraftsundersökningen och statistiken

ENLIGT AKU delas befolkningen upp på följande sätt i relation till arbetsmarknaden:

Figur B1.1 Befolkningen enligt arbetskraftsundersökningen

Källa: SCB

Arbetskraftsdeltagande, ej i arbetskraften respektive *sysselsättningsgrad* beräknas som antal i arbetskraften, antal ej i arbetskraften respektive antal sysselsatta *av befolkningen*. Dessa mått anger således hur stor andel (procent) av befolkningen som är något av detta.

I rapporten används det *relativa arbetslöshetstalet*, vilket är andelen (procent) arbetslösa av personer i arbetskraften (antal arbetslösa/antal i arbetskraften). Heltidsstuderande som söker och kan ta arbete enligt dagens definition ingår alla år (perioden 1990 till 2010).

Sysselsatta omfattar:

- Personer som under en viss vecka (referensveckan) utförde något arbete minst en timme, antingen som avlönade anställda, som egna företagare eller oavlönade medhjälpare i företag tillhörande make/maka eller annan medlem av samma hushåll. Dessa grupper definieras som *sysselsatta, i arbete*.
- Personer som inte utförde något arbete enligt punkten ovan, men som hade anställning, arbete som medhjälpande hushållsmedlem eller egen företagare, definieras som *sysselsatta, tillfälligt frånvarande från arbetet* (under hela referensveckan). Orsak till frånvaron kan vara sjukdom, semester, tjänstledighet, exempelvis för vård av barn eller studier och värnpliktstjänstgöring. Frånvaron räknas oavsett om den varit betald eller inte.
- Personer som deltar i vissa arbetsmarknadspolitiska program definieras som sysselsatta. Det gäller exempelvis offentligt skyddat arbete, Samhall, start av näringsverksamhet eller anställning med lönebidrag eller anställningsstöd.
- Bland sysselsatta finns också *undersysselsatta* (deltidsarbetslösa). Undersysselsatta är personer som är sysselsatta men som arbetar mindre än de skulle vilja göra och som hade kunnat börja arbeta mer under referensveckan eller inom 14 dagar från referensveckans slut.

Arbetslösa omfattar:

- Personer som var utan arbete under referensveckan men som sökt arbete under de senaste fyra veckorna (referensveckan och tre veckor bakåt) och kunde arbeta referensveckan eller börja inom 14 dagar från referensveckans slut.
- I oktober 2007 ändrades den officiella arbetslöshetsdefinitionen och även heltidsstuderande som sökt arbete definieras som arbetslösa (och ingår därmed i arbetskraften). Tidigare ingick dessa i "ej i arbetskraften".
- Arbetslösa omfattar även personer som har fått ett arbete som börjar inom tre månader, förutsatt att de skulle ha kunnat arbeta referensveckan eller börja inom 14 dagar från referensveckans slut.

Ej i arbetskraften omfattar:

- Personer som varken är sysselsatta eller arbetslösa. Gruppen omfattar bland annat studerande utan arbete (dock ej heltidsstuderande som söker och kan ta arbete), pensionärer, hemarbetande, värnpliktiga eller långvarigt sjuka utan arbete.
- Deltagare i arbetsmarknadspolitiska program som räknas som studier, exempelvis arbetspraktik och arbetsmarknadsutbildning, ingår också i gruppen ej i arbetskraften.
- En grupp som ingår är *latent arbetssökande*. Det är personer som velat och kunnat arbeta referensveckan men inte sökt arbete.

Utredningsprojektets databeställning

För denna rapport är data från SCBs arbetskraftsundersökningar beställda. Detta för att få långa sammanhållna serier för perioden 1990 till 2010 utifrån det utredningsprojektet har önskat spegla.⁵⁶

De data som har beställts har en grundläggande indelning i utbildningsnivå, kön och ålder för befolkning, sysselsättning, arbetslöshet, medelarbetslöshetstidens längd, ej i arbetskraften, arbetade timmar och undersysselsatta. För åldersgruppen 25 till 54 år har dessa data också kompletterats med födelseregion.

Mellan 1990 och 2004 utgörs urvalet av personer i åldern 16 till 64 år, därefter i åldern 15 till 74 år. Utöver befolkningstal är data fram till 2005 framtaget med länkade värden och representerar inte faktiska observerade värden utan skattade värden utifrån dagens definitioner. Samtliga data avser årsmedeltal.

Utbildningsnivå

Utbildningsnivå omfattar fyra kategorier: förgymnasial utbildning, gymnasial utbildning (två- eller treårig), eftergymnasial utbildning upp till tre år respektive eftergymnasial utbildning tre år eller längre.

- Eftergymnasial utbildning upp till tre år benämns *kort eftergymnasial utbildning* och eftergymnasial utbildning tre år eller längre kallas ofta som *lång eftergymnasial utbildning*.

---

⁵⁶ Data från utredningsprojektets beställning kompletteras ibland med annan statistik från SCB. Det framgår i anslutning till diagram och tabeller vilken statistik som använts.

- I *samtliga* ingår även de som har okänd utbildningsnivå, vilket genomgående förutom i tonårsgruppen, är ett mycket litet antal (liten andel).

Förgymnasial utbildning har den som saknar slutbetyg från en gymnasieutbildning. Till *gymnasieutbildade* hör de som har slutbetyg, med eller utan grundläggande högskolebehörighet, från en gymnasieutbildning. *Kort eftergymnasial utbildning* omfattar minst 30 och högst 179 högskolepoäng medan *lång eftergymnasial utbildning* ställer krav på minst 180 högskolepoäng.⁵⁷

Kön

Genomgående delas de aspekter vi kartlägger upp på kön, i kvinnor och män. Totalsummor, det vill säga båda könen, används sällan.

Ålder

De åldersgrupper som kartläggs är: 16 till 19 år (15 till 19 år 2005 till 2010), 20 till 24 år, 25 till 29 år, 30 till 34 år, 35 till 39 år, 40 till 44 år, 45 till 49 år och 50 till 54 år samt översiktligt för 2005 till 2010, 65 till 74 år.

Födelseregion

För en fördjupad kartläggning om arbetsmarknadsanknytning som de små befolkningsgrupper som utrikes födda utgör används främst i kapitel 4, födelseregion. Dessa definieras i tre övergripande kategorier: född i Sverige, född i övriga Europa samt född i övriga länder. I *födda i övriga Europa* ingår också födelseländerna Australien, Kanada, Japan, Nya Zeeland och USA. Denna indelning av födelseregioner följer den som LOs statistikutvecklingsarbete i projektet Lika värde – Lika rätt, resulterade i (LO 2004).

---

⁵⁷ Yrkeshögskolan har ett annat poängsystem än högskolor och universitet. Vanligt är att yrkeshögskoleutbildningar är två år, men utbildningar kan vara från ett halvår långa och uppåt. 100 yh-poäng motsvarar exempelvis ett halvårs heltidsstudier och 200 yh-poäng motsvarar ett års heltidsstudier. Detta är exempel på kort eftergymnasial utbildning.

Bilaga 2. Arbetslöshetens olika ansikten⁵⁸

FULL SYSSELSÄTTNING RÅDER när arbetslösheten är låg.⁵⁹ För att finna de åtgärder som behövs för att bekämpa arbetslösheten och därmed nå full sysselsättning, är det centralt att avgöra vad arbetslösheten beror på. Arbetslösheten har olika orsaker och måste därmed mötas med olika medel och insatser.

Genom att studera förändringen av antalet lediga platser, vakanser, och den totala arbetslösheten går det att få en uppfattning om hur arbetsmarknaden fungerar. Detta mäts vanligen med den så kallade Beveridgekurvan, som ger ett mått på matchningseffektiviteten (se exempelvis Fregert & Jonung 2005).

Om den totala arbetslösheten ökar samtidigt som vakanserna minskar kan man anta att det främst beror på minskad efterfrågan på arbetskraft. De inledande och värsta krisåren på 1990-talet illustrerar detta. Om den totala arbetslösheten istället ökar samtidigt som vakanserna blir fler, eller är oförändrade, är det sannolikt att matchningen på arbetsmarknaden har försämrats. Det visar sig genom att kurvan i diagram B2.1 skiftar uppåt och utåt (bort från origo). Den försämrade matchningen är då snarast tecken på att friktions- och/eller strukturarbetslösheten har ökat, vilket exempelvis 2010 och 2011 kan ses som tecken på.⁶⁰

Försämrad matchningseffektivitet kan uppstå av olika skäl. För att förbättra matchningen och effektivt motverka arbetslöshet är det viktigt att diskutera arbetslöshet som bestående av i huvudsak tre delar: *friktionsarbetslöshet*, *strukturarbetslöshet* och *efterfrågearbetslöshet*.

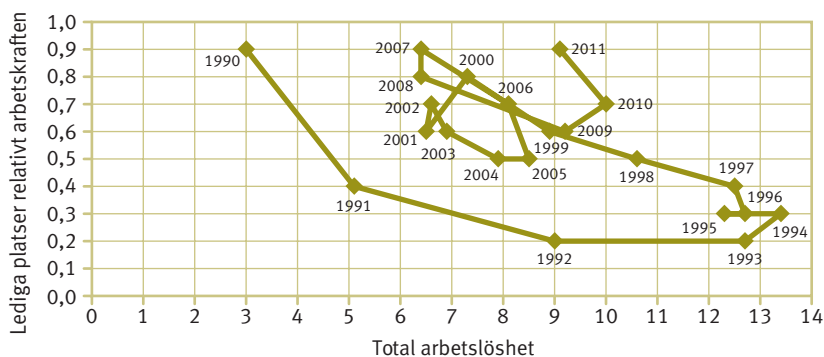
58 Syftet i bilaga 2 är att ge en översiktlig bild av arbetslöshetens olika delar. Vi återkommer med fördjupning i utredningsprojektets fjärde rapport där såväl behov och förmåga att ställa om står i fokus. Då kommer också arbetslöshetsförsäkringens betydelse för arbetslöshetsbekämpningen och den svenska modellens arbetslinje att diskuteras.

59 Full sysselsättning kan råda både vid hög och låg sysselsättning. För LO är hög sysselsättning också centralt.

60 Vid jämförelser över längre tidsperioder som här, ska Beveridgekurvan tolkas med viss försiktighet. Den påverkas exempelvis av arbetsgivares rekryteringsbeteende, av konjunkturutveckling samt av hur stor del av samtliga lediga jobb som anmäls till Arbetsförmedlingen. Perioden 1990 till 2011 har inneburit förändringar och variationer över tid i alla dessa avseenden.

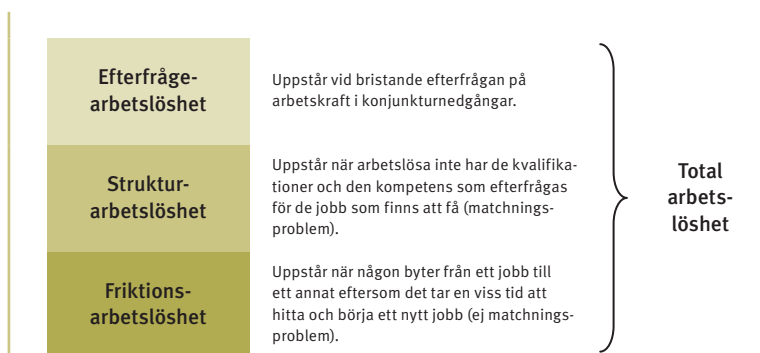
Diagram B2.1 Den svenska Beveridgekurvan, 1990–2011

Andelen lediga platser relativt arbetskraften samt total arbetslöshet⁶¹

Källa: Arbetsförmedlingen och SCB (AKU) samt egna beräkningar

Figur B2.1 Arbetslöshetens olika delar

⁶¹ Lediga platser motsvarar antalet kvarstående lediga platser som anmälts till Arbetsförmedlingen. Den totala arbetslösheten motsvarar den öppna arbetslösheten i åldersgruppen 16 till 64 år enligt SCB (AKU), det vill säga exklusive heltidsstuderande arbetslösa. Till detta har lagts arbetslösa som deltar i konjunkturberoende program på Arbetsförmedlingen.

Friktionsarbetslöshet beror på att det tar en viss tid att finna och börja nytt jobb

Oavsett konjunkturläge byter många sysselsatta, av olika anledningar, jobb. Den processen, att avsluta en anställning och finna en ny samt att påbörja den tar i princip alltid viss tid. Det beror på att jobbsökande och rekrytering tar tid. Tiden mellan två anställningar, som vanligen är relativt begränsad, kallas friktionsarbetslöshet. Den omfattar främst personer som inte har stora eller svåra problem att finna och få nytt jobb på kort tid. Eftersom det alltid kommer att ta en viss tid för arbetslösa som förlorat sin anställning att hitta och börja en ny, kommer det alltid att finnas en viss friktionsarbetslöshet.

Strävan bör vara att begränsa friktionsarbetslösheten, men att helt eliminera den går inte. En viss friktionsarbetslöshet är också fullt acceptabel och på sätt och vis önskvärd. Den kan bidra till bättre matchning mellan arbetssökandes kvalifikationer och kompetenser och lediga jobb. Det är centralt att sträva efter en balans mellan att å ena sidan finna ett nytt jobb så snabbt som möjligt, och å andra sidan att hitta ett jobb där kvalifikationer och kompetens kommer bäst till användning. Målet bör vara att få ”rätt person på rätt plats”. Det kan ge fler varaktiga anställningar, vilket bidrar till arbetslöshetsbekämpningen och samtidigt gynnar produktiviteten.

En indikation på att friktionsarbetslösheten har ökat är den högre andelen tidsbegränsade anställningar som medför högre risk för fler (kortare) arbetslöshetsperioder mellan jobb (Björklund et al 2006). Framför allt unga och invandrare drabbas av tillfälliga anställningar och har därmed sannolikt högre friktionsarbetslöshet än andra. Friktionsarbetslösheten kan också öka i tider av snabb strukturomvandling eftersom fler då befinner sig i övergång mellan olika jobb, branscher och regioner. Stora regionala skillnader i arbetslöshet kan vara en indikation på ökad friktionsarbetslöshet. Detta mot bakgrund av att regionala arbetsmarknader har förändrats och att lediga jobb och arbetslösa i mindre utsträckning finns på samma ställen (Fregert & Jonung 2005).

Strukturarbetslöshet beror främst på bristfälliga kvalifikationer för befintliga lediga jobb

Strukturarbetslöshet uppstår om arbetslösas kvalifikationer och kom-

petenser inte passar tillgängliga lediga jobb. Strukturarbetslöshetens orsaker varierar stort och kvalifikations-/kompetensbristerna kan vara av olika dignitet.

Strukturarbetslöshet drabbar främst den som har svag anknytning till arbetsmarknaden på grund av exempelvis kort utbildning eller snäv arbetslivs- och/eller yrkeserfarenhet. För invandrare kan bland annat bristande språkkunskaper eller svårigheter att värdera förvärvad utbildning i hemlandet och arbetsmarknadsdiskriminering bidra till strukturarbetslöshet. Den könsuppdelade arbetsmarknaden spelar också roll eftersom män vanligen inte ser kvinnodominerade yrken och arbeten som "möjliga" att söka. I viss mån fungerar det också tvärtom, det vill säga att arbetslösa kvinnor tenderar att inte söka sig till mansdominerade jobb. Detta bidrar till att öka den strukturella arbetslösheten. Den som har begränsad arbetsförmåga på grund av fysisk eller psykisk ohälsa riskerar också att drabbas av strukturarbetslöshet (Fregert & Jonung 2005).

Att arbetslösheten har legat konstant högre efter 1990-talskrisen jämfört med innan, kan vara ett tecken på att strukturarbetslösheten har växt. Många av de jobb som försvann under 1990-talet var jobb med relativt låga krav på formell utbildning, vilket bidrog till en snabb strukturomvandling (Magnusson 2000). Den högre arbetslöshetsnivån har också ökat konkurrensen om de lediga jobben, vilket har möjliggjort för arbetsgivare att ställa högre utbildnings- och kompetenskrav oavsett om det har varit motiverat eller inte (LO 2012)).

Ett tecken på strukturarbetslöshet är stora och bestående skillnader i arbetslöshet mellan regioner, branscher och yrken. I somliga regioner är arbetslösheten dubbelt så hög som i andra och det tycks också som att regioner med relativt hög arbetslöshet (jämfört med riksgenomsnittet) innan 1990-talskrisen fortfarande har det efter densamma (Fregert & Jonung 2005).

Efterfrågearbetslöshet beror främst på för få jobb

Efterfrågearbetslöshet beror på arbetsgivares bristande efterfrågan på arbetskraft. Eftersom efterfrågan varierar med konjunkturen kallas denna arbetslöshet även för konjunkturarbetslöshet. Om den lägre efterfrågan på arbetslöshet blir långvarig riskerar efterfrågearbetslöshet att omvandlas till strukturarbetslöshet.

Efterfrågearbetslöshet påverkas i hög grad av långsiktiga politiska faktorer som hur finans- respektive penningpolitiken utformas och används.

Olika lösningar krävs för att pressa tillbaka arbetslösheten

Det är svårt att bedöma hur den totala arbetslösheten fördelar sig i friktions-, struktur- och efterfrågearbetslöshet. Det beror till exempel på att en viss typ av arbetslöshet inte alltid går att knyta till den enskilde arbetslöse.

Den som just har blivit arbetslös och har de kvalifikationer som ett nytt arbete kräver och som arbetsgivare därmed efterfrågar kan ses som friktionsarbetslös vid en tidpunkt. I ett svagt konjunkturläge finns dock ofta ovanligt många friktionsarbetslösa samtidigt, och då bör dessa snarast betraktas som efterfrågearbetslösa.

Även gränsen mellan efterfråge- och strukturarbetslöshet kan vara svårbedömd. Somliga arbetslösa, ofta nytillträdande, har en konkurrenssnackdel i förhållande till arbetslösa med mer arbetslivserfarenhet och referenser. I lågkonjunktur betraktas sannolikt den förra gruppen i högre grad som strukturarbetslösa än efterfrågearbetslösa. Men i högkonjunktur, när efterfrågan på arbetskraft är hög, sänker troligen arbetsgivare sina krav. Vissa som tidigare räknades som strukturarbetslösa får då jobb, i och med att efterfrågan på arbetskraft ökar.

Trots dessa svårigheter bör målsättningen vara att minska alla former av arbetslöshet och för det krävs olika medel.

- Friktionsarbetslöshet bekämpas främst genom väl fungerande och effektiv matchning mellan arbetssökande och lediga platser med syfte att tillvarata arbetssökandes kunskaper och kompetenser. Arbetsförmedlingens förmedlingsverksamhet och kontakter med arbetsgivare samt arbetssökandes tillgång till kontaktnät är viktigt för att minska friktionsarbetslösheten. Ett stärkt anställningsskydd för tidsbegränsat anställda likaså.
- Strukturarbetslöshet bekämpas främst genom goda förutsättningar för omställning och omskolning. I första hand är arbetsmarknadspolitikens innehåll då avgörande. När arbetslösa inte kan matchas mot de lediga jobb som finns, behövs olika former av rustande och kompetenshöjande insatser, exempelvis arbetsmarknadsutbildning, praktik och/eller subventionerade anställningar (främst riktade till långtids-

arbetslösa). Det är även viktigt med insatser som främjar både yrkesmässig och geografisk rörlighet.

- Efterfrågearbetslöshet bekämpas främst genom att upprätthålla en jämn och hög efterfrågan på arbetskraft.

Bilaga 3. Vilka är 65-plussarna på arbetsmarknaden?

FÖRESTÄLLNINGEN ELLER NORMEN om 65 år som pensionsålder är fortfarande viktig. Det syns tydligt i arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad i åldersgruppen 65 till 74 år.⁶² Att väl ha gått i pension tycks innebära att man inte senare återvänder till arbete (Klevmarken 2010).

Ett jämförelsevis litet antal (liten andel) fortsätter arbeta efter 65 år. På senare år har dock andelen som fortsätter arbeta efter 65 ökat något, framför allt i åldersgruppen 65 till 69 år. En viktig förklaring till det är förbudet om obligatorisk pensionsavgång för personer under 67 år (Sjögren Lindquist & Wadensjö 2009).

Åldersgruppen 65 till 74 år skiljer sig från sysselsatta i andra åldersgrupper framför allt på fyra sätt. Det är främst eftergymnasialt utbildade, tre år eller längre, som fortsätter att arbeta efter 65 års ålder, och det i hög grad i deltidarbete och som egna företagare eller medhjälpande familjemedlem. Det är också fler män än kvinnor som fortsätter arbeta efter 65 års ålder (jmf Sjögren Lindquist & Wadensjö 2009; Klevmarken 2010; SOU 2012:28).

I ett internationellt perspektiv är den svenska sysselsättningsgraden i åldersgruppen 65 till 74 år hög. Övergripande förklaras sysselsättningsökningen med ökad utbildningsnivå, förbättrad hälsa och anpassning till det nya pensionssystemet (Klevmarken 2010).

Bland kvinnor och män över 65 år är det relativt vanligt att arbeta inom näringsgrenarna *företagstjänster, jordbruk, skogsbruk och fiske* och *handel*. Kvinnor arbetar vidare i högre grad än män inom *vård och omsorg* och *personliga och kulturella tjänster med mera*. Män arbetar i sin tur i högre grad än kvinnor i *byggindustri* (SOU 2012:28).

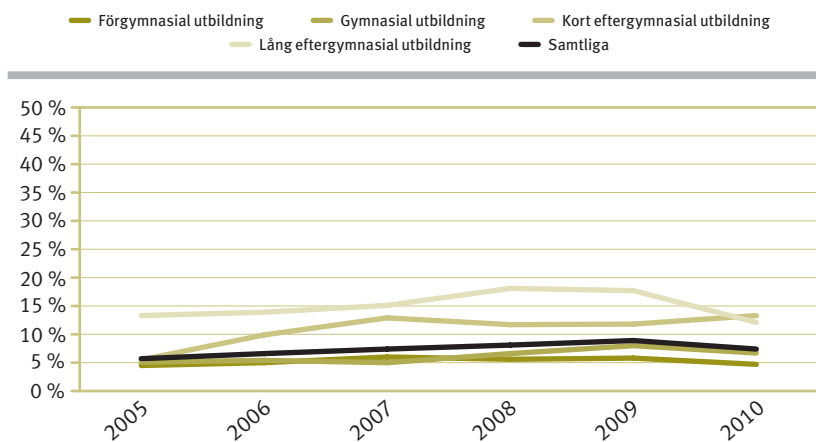
Avslutningsvis ges också en bild av den stora skillnad i egenföretagande (och medhjälpande familjemedlem) som finns mellan å ena sidan åldersgruppen 65 till 74 år och å andra sidan, övriga åldersgrupper.

---

62 I princip sammanfaller sysselsättningsgrad och arbetskraftsdeltagande i åldersgruppen 65 till 74 år då arbetslösheten i gruppen är begränsad. Som årsmedeltal 2010 motsvarade arbetslösheten 1 000 män och 1 100 kvinnor, vilket motsvarar en andel om 1,5 procent (män) och 3,1 procent (kvinnor).

Diagram B3.1a Sysselsättningsgrad kvinnor 65–74 år, 2005–2010

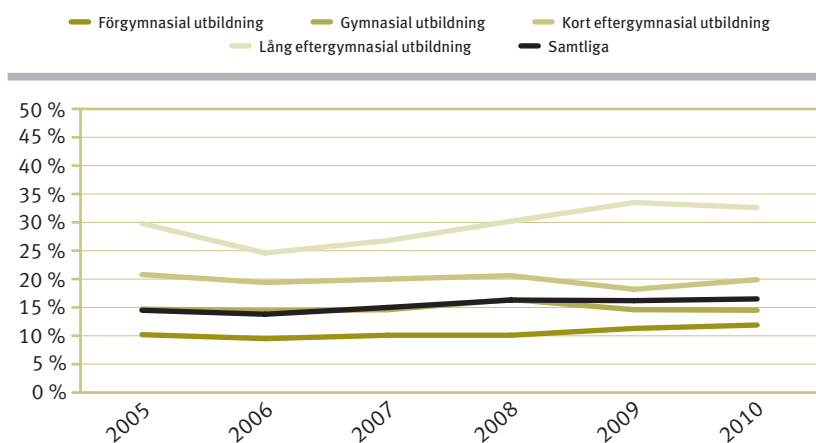
Andel (%). Kvinnor utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU), egen beställning

Diagram B3.1b Sysselsättningsgrad män 65–74 år, 2005–2010

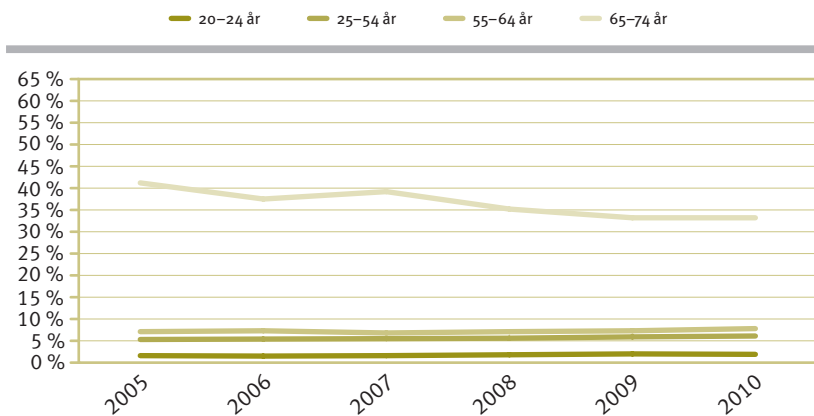
Andel (%). Män utifrån utbildningsnivå

Källa: SCB (AKU), egen beställning

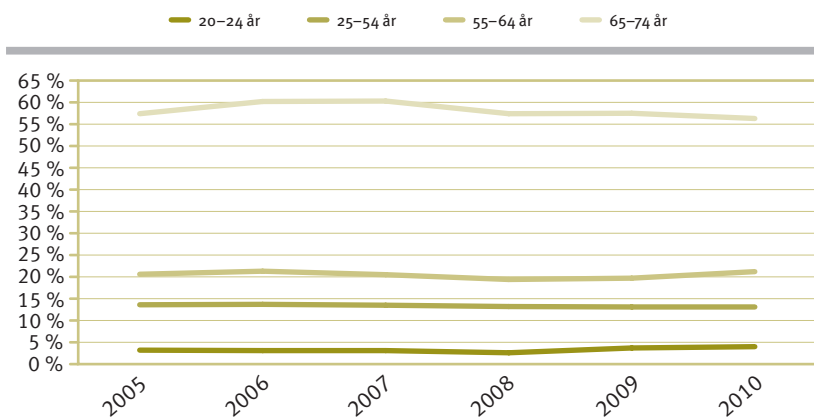

Diagram B3.2a Kvinnor som är företagare eller medhjälpande familjemedlem, 2005–2010 Andel (%). Kvinnor i olika åldersgrupper

Källa: SCB (AKU)

Diagram B3.2b Män som är företagare eller medhjälpande familjemedlem, 2005–2010 Andel (%). Män i olika åldersgrupper

Källa: SCB (AKU)

Klevmarken (2010) skriver i sin sammanfattande tolkning av studien av vem som arbetar efter 65 års ålder:

Sammanfattningsvis, och med en viss förenkling, kan man säga att den som förvärvsarbetar efter 65 års ålder är en välutbildad ensamstående man med god hälsa, och som är egen företagare och har turen att möta en arbetsmarknad med låg arbetslöshet (Klevmarken 2010, s 82).

SVENSK ARBETSMARKNAD fungerar på många sätt väl men under 2000-talet har en mer polariserad arbetsmarknad vuxit fram i spåren av en allmänt högre arbetslöshet.

Det finns ett antal frågor som vi behöver ha fördjupad kunskap om när det gäller arbetskraftens sammansättning och utveckling, sysselsättning och arbetslöshet, för att bedöma de utmaningar som svensk arbetsmarknad står inför.

Rapporten ger en sammanhållen och fördjupad kunskapsbild av svensk arbetsmarknad utifrån de strukturförändringar som kan skönjas framför allt under 2000-talet. Bilden av unga vuxna och "äldre", 55 till 64 år, såväl som den stora åldersgruppen 25 till 54 år fördjupas med avseende på arbetskraftsdeltagande, sysselsättning och arbetslöshet. För den senare görs också en särskild fördjupning om födelseregionens betydelse för arbetsmarknadsförankring.

Denna rapport är den andra i en serie rapporter från det förbundsgemensamma LO-projektet *Arbetsmarknaden efter krisen*.

www.lo.se

ISBN 978-91-566-2833-7